

VÁRAD

IRODALOM

MŰVÉSZET

TÁRSADALOM

TUDOMÁNY

2023

VÁRAD

2025/3.

IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALMI,
TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

Nagyvárad, 2025. március • XXIV. évfolyam 3. (240.) szám

Kiadja

a Gheorghe Șincai Bihar Megyei Könyvtár

Intézményfenntartó:

Bihar Megye Tanácsa

Szerkesztőség és kiadó:

Nagyvárad, Armatei Române utca 1/A, C épület, II. em. 7. ajtó

Telefon: 0259/431-257; 0771/269-647

Postacím: 410087 Oradea, str. Armatei Române nr. 1/A, corp C

E-mail: *varadszerkesztoseg@gmail.com; bibliobihor@yahoo.com*

Internet: *www.varad.ro; www.bibliobihor.ro*

Szerkesztőség:

Dénes László (főmunkatárs)

Fried Noémi Lujza

Tóth Hajnal

Tördelőszerkesztő:

Darabont Éva

Készült

a nagyváradai Book Expert nyomdában

ISSN 1583-0616

Tartalom

MÉCS LÁSZLÓ <i>Magnificat</i>	3	WESSELY GÁBOR <i>Gesztusfestészet</i>	51
DOMONKOS LÁSZLÓ <i>Kocsmázás</i>	4	LENCAR PÉTER <i>Görbe tükröm, mondd meg nékem...</i>	54
LIPCSEI MÁRTA <i>Versek</i>	10	VISKY ISTVÁN <i>A magyar börtön története</i>	57
CZILLI ARANKA <i>Szőlőinda; Öltések</i>	13	FLEISZ JÁNOS <i>Láhner György, a legkevésbé közismert aradi vértanú</i>	67
OLÁH ANDRÁS <i>Versek</i>	17	SERDÜLT BENKE ÉVA <i>Egy város megpróbáltatásai</i>	81
DERZSY-BEN OND <i>Nem te hiányoltál?</i>	21	SILVIU SANA <i>Egy váradoszói görögkatolikus pap a Securitate aktáiban (1948. január-október)</i>	88
SZENTE B. LEVENTE <i>Versek</i>	27	BARABÁS ZSUZSA <i>Kányádi Sándor (1929–2018) gondolata (keresztrejtvény)</i>	94
SZENTGYÖRGYI LÁSZLÓ <i>Interetnika</i>	31		
FÁBIÁN JUDIT <i>Versek</i>	37	<i>Lapszámunk szerzői</i>	96
BERTHA ZOLTÁN <i>„Hitnél többet nem adhatok” – In memoriam Tüzes Bálint</i>	41		
JUHOS-KISS JÁNOS <i>Versek</i>	47		

A címlapon TÖRÖK LEVENTE
Harpagon, a hátlapon *Rémület*
című festménye látható.
Lapszámunkat az ő műveivel
illusztráltuk.

RESTITUTIO IN INTEGRUM

Mécs László (1895–1978)

Magnificat

*Ha én dicsekszem, úgy dicsekszem,
mint május mélyén kacagó fa,
mely minden szent titkát kitárja
s azt gyónja, hogy mind jókedvében
csókolta rá az ég Titánja.*

*Ha én dicsekszem, úgy dicsekszem,
mint karácsonyba búvölt gyermek,
ha játékkincsét mutogatja:
mindenki érzi, mint derül ki
gond-fellegekből gondos atyja.*

*Ha én dicsekszem, úgy dicsekszem,
mint kék hegy, hogyha földcsuszamlás
napfényre hozza arany-titkát:
a trianoni földrengésből
lökődtek föl az aranysziklák.*

*Ha én dicsekszem, úgy dicsekszem,
mint Máriának szűzi szája,
míg zengte a Magnificátot,
midőn alázat távcsövén át
Isten titkos tervébe látott.*

*Aranyhegyet gyűjtött malasztból
ezer búcsún a nagyapám rég,
áldást imádkozott anyám rám,
s ma is imával koldulom ki
minden virágom, versem, párnám.*

*Ha én dicsekszem, hálazoltárt
mond színes szóval koldus-voltom,
dicsekvésemben több szemérem
van, mint száz álszent hallgatásban,
ha én dicsekszem, Őt dicsérem!*

Nagyvárad, 1942. május

Domonkos László

Kocsmázás

Számított rá, vagy legalábbis számolt a lehetőséggel. Megkeresték azt és megpróbálták megkönyvékezni emezt is, amazzal is beszéltek, ezt csak felhívták, és... Igaz, mondtak, beszéltek, suttoztak, pusmogtak mindenfélét. Gábor leginkább persze arra a valószínűleg már mindörökre az idegeibe merült nemrég júniusra emlékezett, ez volt az origó, a kezdet kezdete – az a jeges, hűvösségében bénító-dermesztő iszonyat, ami a váratlanul megjelent, senkinek sem köszönő, szóttanul sietve sürgő-forgó öltönyös-nyakkendősférfiak nyomában söpört végig a folyóparti épületen. Onnantól kezdve, hogy elshantak a dermedten bámuló Suhajda Erzsike néni mindentudó bejárati pultja mellett, meg sem álltak a legfelső emeletig, ahol ha a kiadóban akadt (elég sűrűn) dolguk, bárki láthatta a folyóirat szerkesztőségének ajtajára villámsebessen felkerült, leviaszolt pecséteket, kettőt vagy hármat, megbízható mozdulatlanságban, fenyegetőn pöffeszkedve.

Gábor éppen az asztalánál ült, és próbálta elmélyülten tanulmányozni a havi sajtóvetítések rendjét és az aktuális filmes információkat tartalmazó, mélykék tájékoztató füzetke tartalmát – az arcába csörömpölő piros telefon durva, könyörtelen, hangos tapintatlansága azonnal mindent megsemmisített. Bibe János volt, a megyei pártbizottság osztályvezetője.

Gábor már évek óta viszonylag jól ismerte. Gyakran járt be a szerkesztő-

ségbe, a rovatvezető baráti(bb) köréhez tartozott, talán évfolyam- vagy csoporttársak is voltak anno, a sok bunkó barom elvtárshoz képest kimondottan értelmes, intelligens fickónak számított, s bár érződött benne egyféle kiégettség, minden-mindegy cinizmus és legyintő eszménytelenség, ez még mindig a legkevesebb, vélte Gábor, nem is csak a többiekhez képest, de azt is alapul véve, milyen lehet nap mint nap ezek között, ilyen képviselve, ebben a funkcióban, erre téve föl egy egész, jobb, minőségibb sorsra is érdemesnek ítéltető életet.

Hogy Bibe elvtárs kifejezetten bensőséges, meghitten közvetlen viszonyban állt a fröccsök és rövidkek bagó- és izzadságszagú univerzumával: a szerkesztőségek világában meg előtte a külvárosban felnőtt Gábornak sem különösebb újdonságot, sem semmiféle meglepetést vagy pláne megrázkódtatást nem okozott. Mindig és mindenhol mindenki ivott: a külbelki haverok az iparitanuló-iskola vagy a meló után, többnyire a sugárúti Nejlóban vagy a Cukiban, az „igazi” melósok ahol csak lehetett, a háziasszonyok a konyhában, a belvárost járók a Hágiban vagy az Alabárdosban, a Bajszárnál vagy a Gambriuszban, a Négylépcsősben vagy a Csirkében, a Kékgolyóban vagy a Somogyi utcai Hordóban, az alsóvárosiak a Hatcsöcsűben vagy a Sárkányban – helyből választék volt elég, bár jóféle piából lett volna any-

nyi. De az agyonkénezett fehér borok, garázda ízű hubik, mecsekik meg cserkók, a csóbányász vagy ritkábban a kinizsik, netán a rémes lengyel sörök mindenható mindenségével keveredtetten némi szükségszerű megedződöttség és majdhogynem hétköznapi rutin is jócskán vegyült belé – valahányszor Bibe János szapora poharazgatásba merült valamelyik, többnyire azért magasabb beosztású kollégájával, sem különösebben nehéz, sem megerőltető vagy különleges nem volt alkalmilag és átmenetileg csatlakozni hozzájuk, valahányszor csak (néha) hívták.

Most viszont kifejezetten őt és egyes-egyedül őt Bibe elvtárs hívta, hangja határozott volt és barátságosan rámenős, finoman éreztetve ellentmondást nem tűrőn utasító: komoly és fontos ügyben feltétlenül beszélniük kell, találkozzanak már holnap az egyik, Gábor által fura módon kezdetől fogva szívből utált belvárosi sörözőben, délután 5-kor, feltétlenül és mindenképpen, sürgősen és okvetlenül.

Erre azért így mégsem számított. Gábor először arra gondolt, nem vehetik őt igazán számításba, nincs ő úgy és annyira jelen a helyi, pláne nem az országos irodalmi életben, jó, azt azért sejtette, hogy nagyon is tudják róla a bölcsészséget meg az egész irodalom-buzeranciáját, node ő csak egy kritikus meg egy alkalmi tárcaíró egy napilap kulturális rovatában, pláne közismert, hogy a szerkesztőség három nem párttag munkatársának egyike, a másik kettő – a nála jóval idősebb Orosz Rezső, a kiváló irodalmirport-író kolléga, az alföldi tannyákról nemrégiben megjelent kitűnő szociográfia szerzője, no meg közös barátjuk, a Gáborral majdnem egy-

korú, romlatlan és tehetséges kisteleki parasztfiú, Kondoros Jani – szintúgy aligha alkalmas egy szigorúan politikai okokból világgá zavart folyóirat embereinek pótlására. Hiszen ők eleve kívül vannak a körön, ama derék és bensőséges, a szocialistánál is szocialistább megbízhatósági elvtárs-büvkörön, varázsgömbön, csodapalotán, amihez nem feltétlenül kellene holmi közös vadászatok, elég néhány feles vagy fröccs a sajtóházi klubban, meg hát leginkább az a bizonyos tagkönyv, néhány közös gyűlés vagy közös ülés, utóbbi esetleg egybeírva is akár, különmemű és szerencsésebb esetekben – no meg mindenekfölött: a mi kutyánk kölyke mágikus jelentéstartalmának vidéki, kimondatlan mindenekfölöttiségben abszolúte meggyőző, mindig és mindenkit, mindenhol és mindenkor végképp egyértelműsítő menlevele. Rezső bátya mondogatta is olykor: komám, holló a hollónak, tudod... de te meg csak annyira, amennyit a saját tisztességed megenged.

Bibe János nyúlánk, enyhén túlmozgásos benyomást keltő, értelmes arcú fickó volt, Gábornak úgy tűnt, az évek múlásával feje mindinkább vöröslő színárnyalatot öltött, háta hajlottabb, beszéde egyre közönségesebb lett – túlzottan finomkodónak, a szabadszájúságot különösebben kerülőnek addig sem igen volt mondható –, most, amint leültek a némileg erőltetetten bajor hangulatokat árasztani kívánó pincehelyiségben, ahol a Hofbräu szóösszetétel mintha minden olvasható felületet uralt volna, perceken belül persze hogy a folyóirat körüli, nem mindennapi mennyiségű port-szennyet fölvert ügy került terítékre. Gábor a kék-fehér kocás abroszt nézte, az járt az eszében,

tényleg ugyan hogyan kerülhetett a látóterükbe. Akikről – immáron sors-társként – eddig hallott: vagy számára ismeretlen-közönyös, vagy vitán felül tehetségtelen akarnoknak, vagy sznob szerencsétlennek számító alakok voltak, jóval később hallotta, hogy persze Rezső bátya is sorra került, no igen, hát ha Gábor is sorra került, ő pláne nem maradhatott el a kiszemeltek köréből.

Bibe a második kört rendelte.

– A te írásaidból valósággal süt a kulturáltság, biztos tudod, vannak, akik finomkodónak, angломánnak meg Európa-buzinak tartanak, aki állandóan idézget meg utal, sanda célozgatásaival így szolgálja a sorok közötti üzenetetés nagy és nemes ügyét – mindentudó cinizmussal elmosolyodott –, Gabi, én tudom, hogy emögött mi minden van – tette a kezét Gábor karjára. – Másképp fest ez az egész dolog. Tudjuk.

Gábort némileg meglepte az osztályvezető éleslátása. Tudta ugyan, hogy Bibe meglehetősen tájékozott, a pártbizottságnak még felsőbb vezetői közül is jócskán kiemelkedik iskolázottságával, intellektuális felvérteztségével és műveltségével, nyilván ezért is járt és jár be viszonylag gyakran szerkesztőségekbe és ápol kimondottan derűs-nyugodt, szoros-rendszeres kapcsolatot többekkel, ami nemcsak baráti-elvtársi haverkodás vagy éppen infomációszerzés, hanem mintha némiképp a hasonló a hasonlóknak örül evidenciájának kísérleti alkalmazása – hadművelete? – is lenne. Meglehet, ebben a helyzetben önszuggeszciós módon túlzó-önfelmentő is, viszont mindenképpen rokonszenvet, őszintébb-bizalmasabb kapcsolatépítést biztosító eljárás. Ebbe az én aprócska jellemzés-em-elemzé-

sem is belefér, suhant át rajta, végtére is évek óta ismernek, a pébé osztályvezetőjével meg poharazgatás közben ki ne cseverészve szívbizalmasan-pletykálkodva ezt-azt a kollégákról? És ki ezért, ki azért, a végeredmény a lényeg. Meg a körítés. Rizottó nélkül nincs haszon, villant belé Rejtő gúnyosan kifordított mondata.

– Olyan helyzet állt elő, Gabi, ami több szempontból példátlan. Ilyet nagyon nem szoktunk csinálni, de ez most rendkívüli szituáció. Szükségállapot – tette hozzá kajánul, felvillantva Gábor előtt az unásig ismert tábornok sötét szemüvegét, akiről azt olvasta az egyik szamizdatban (ötágú csillag-ragadozó madár tépi a lengyel zászlót a címlapon), hogy igenis, ő az év embere – ő, nem a villanyszerelő. Lech bajusza egy pillanatra eltakarta a júniusi lapszám citromsárga borítóját, máris hazai akvarellek úsztak a képbe, igen, azok a viaszpecsétek meg azok az öltönyösök, suhant át egyből Gáboron, az a jeges, dermesztő rémület, néma, bénító döbbenet – nem, ilyet még nem lehetett sohasem látni ott, ahol szerkesztőségek vannak meg kiadó meg klub meg porta Suhajda Erzsike nénivel, dohányszagú szobák emeletről emeletre, írógépkatogás, mindentudó titkárnők és mindenre kapható gépíronók, indigók és telefonok, kosarak a nyomdába viendő kéziratoknak, a konyakos meg borosüvegek a nagy cinikus dumáknak, a fotóriporter elmagyarazza, miért hívják Szmolnijnak a szomszédban található zónázót („tudod, Lenin is azt mondta, csak átugrok ide a Szmolnijba”), a maximum délelőtt tizenegyig józan költő-rovatvezető, ha kedve szottyán, elszavalja, hogy most van a nap lemenőbe, felmegyek a kiadóba. Igen,

ebbe az egészbe valahogy nem illett, vad és szokatlan és diszharmonikus és rémíztető volt az a június. Pedig már túl voltunk Csernobilon meg a brazilok 3:0-ás megverésén, villant belé, de már érezte, Bibe János megfogja a karját, belédiktálja a következő felest és már emeli is föl, gyere, átmegyünk a Csirkébe, az jobb hely, mondja, a Csirke vagy húsz százalékkal lepusztultabb mint ez söröző, annyival kijebb is van a belvárosból, Bibe láthatóan otthonosabban érzi itt magát, egyre tanárosabb, átvált egy enyhén leereszkedő stílusban fejtegető szakoktató és egy fontos ügyben eljáró főhivatalnok némiképp atyainak játszott szigorának vegyülékére, valamilyen enyhén diabolikus, ám kedélyes derűben. Mondja, csak mondja, keni-vágja-löki, ahogy a szerkesztőségben mondanák, szükségállapotban rendkívüli szabályok és törvények érvényesek, fejtegeti okoskodva, ezért van most nagyon szükség felelősségteljes, komoly és elkötelezett, ugyanakkor igényes, színvonalas és hozzáértő, alkalmas gárdára egy ilyen patinás, nagymúltú folyóiratnál. Meg sem hallja Gábor végigmondani is alig engedett mondatát, hogy sohasem dolgozott folyóiratnál, ő nem is szerkesztő tulajdonképpen és semmiféle tapasztalata nincs az efféle feladatokhoz, nem baj, lesz majd, aki segít, munkatárs lennél, olyan főszerkesztőről meg helyettesről gondoskodunk, hogy nem lehet gond, közben már jön is a következő kör, Bibe egyre harsányabb, már olykor ismétli is magát, egyre kevésbé figyel Gábor válaszára.

Érdekes, a folyóirat korábbi, gyakorlatilag össze külsős munkatársának kollektív tiltakozását egy szóval nem említi, zsolozsmázza magában Gábor.

Ezt-azt pedig erről is rebesgetnek, halotta, állítólag a legfelső pártvezetésnél is járt küldöttség vagy ment tiltakozás a „szükségállapot” előállítása és nyomában a megszüntetés, a kirúgások ellen, természetes, hogy nemcsak szolidárisak az eltávolított folyóirat-munkatársakkal, de senki nem is vállalna szerepet bármilyen mesterséges, kívülről-felülről jövő, holmi Bibe-irányból érkező utódokkal. A Kiváltó Okot, az Ősbűnt meg pláne nem emlegeti, summázta Gábor már némi kajánsággal. No persze, az ősrégi nóta. Ördög a tömjénfüsttől. Hiszen harminc éve lesz már most ősszel. És abban az egyetlen versben több mint nyilvánvaló utalások, célzások, allúziók – „és a csillagos estben ott susog immár harminc / évgyűrűjével a drága júdásfa”, hát igen. Már látta maga előtt az alig két évvel azelőtti képsort, a végtelennek tűnő kutyagolást szellemi nevelőapjával azon a verőfényes nyárutói délutánon a főváros külterületén, mire végre, nagy nehezen, veritékezve elértek az óriási temető túlsó végébe, a kerítés közelébe, egyre gyakrabban a bokatorés kockázatát vállalva a mind elhanyagoltabb, hepehupás dzsungelben, miközben egyre idegesítőbben zúgtak fölöttünk a közeli repülőtérről jóformán egymás nyomában fel- és leszálló gépek. A gyom- és indafüggöny egyre áthatolhatatlanabb lett, amikor észrevették az első apró piros-fehér-zöld szalagocskát az egyik nagy horpadás közelében egy cserjén. Parcelaszámnak, feliratnak már jó ideje nyoma sem volt, de sejtették: a keresett helyen járnak. Ahol talán legsűrűbb volt a bozót és legtöbb a szalagocska, megálltak, az izzadság állhatatosan csorgott lefelé a homlokán, bele a szemébe, a jólismert férfihang

meg elfúlóan, addig soha nem hallott tónusban: úristen, lehet hogy itt fekszik Magyarország miniszterelnöke...? Hirtelen az a néhány sor suhant át előtte az ősbűn-versből, amivel, úgy érezte, tán megtalálta a megoldást. Hogy mit kéne mondania. De tudta, hogy nem fogja mondani. „...nem tudom még hogyan viselem tartósan a szégyent / hogy együtt néztük ugyanazt az eget folyót hangyafészket / és másképp vert a szívem másért pirultam el / másért szorult ökölbe a kezem és másképp láttam / ugyanazt a fát ezüstlő éveinkkel sújtva súlyos emlékek / alatt recsegni-ropogni-hajladozni büszkén –”

Bibe elvtárs persze most már újabb kört hozott – ebben a harmadik kocsmában már érte kellett menni a pult-hoz, a fal mellett álldogáló fémhordók mellé –, Gábor úgy látta, már inkább magának, mint kettőjüknek, de növekvő szorongással érezte, hogy szabadulni egykönnyen nem fog, egyre inkább kavargott a gyomra, feszült a feje, érezte az alkohol mind vadabb keringését az ereiben, egyszerre volt hol ernyedni, hol pattanásig feszülően élénk, Bibe egyre ingerültebb, már akkor vilant a szeme, mikor az előbb – maga is csodálkozott – Gábor lassan csóválni kezdte a fejét egyik szabadkozó mondata közben és után, immáron ő is sokadjára ismételve magát. Az osz-

tályvezető egyre értetlenebbnek tűnő dühvel kiabált, Gábornak egyre inkább úgy tetszett, nem is vele és nem is neki igazán, inkább a világnak magának, mind jobban nekivadulva, tehetetlenül, már-már toporzékolva az eredménytelenségtől.

– De hát ki félemlített meg, Gabi?!? Ki?? A Csoóriék félemlítettek meg?!

A Csoóriék, uramisten. Nem is ismerte Csoórit, vagy tíz éve már ugyan erősen szerette és olvasta az írásait, főleg az esszéket, de ezt talán még ezek sem tudhatták. Vagy mégis...? És mi az, hogy Csoóriék? Kik azok a Csoóriék? Nyilván a körülötte levők, a barátai, azokról meg végképp nem tudta, kicsodák. Akik megfélemlítettek. A tolvaj jutott eszébe, aki rablót kiált, ez a kiáltás már inkább ordítás volt ténylegesen, még egy ilyen eszelős kocsmázásnál is feltűnő talán, ráadásul Bibe János vöröslő feje a füsttengerben már réges-régen nem a szerkesztőség oly ismerősen varázslatos világát idézte, Gábor, igyekezvén kilehelni a szeszt, hepehupákat látott maga előtt meg cserjéket, izzadt, haloványan mintha apró szalagocskák is rezegtek volna előtte, azon kapta magát, hogy félig suttogva csak egyetlen szót motyog maga elé a kocsmai hangzavarban, egyre fáradtabban, azt hogy nem, nem, később újra, hogy nem, nem.

Földidő-szerkezet

Lipcsei Márta
Egyedüllét

*táncol a mulandóság
pusztulnak az indulatok
infravörösben égi
hangok megkönnyebbülten
keresik az egyedüllét
begombolható kabátját*

Nagyvárad, 2023. 05. 04.

Örökké

*már elszállt az örökké
tartó pillanat figyelme
mégis örökké megmarad
messze-messze villogtatja
a közérzet egén magát
jön ragyogva az öröklét
végtelenén majd hirtelen
eltökélten megérkezik
a mába új ruhában élve
az elragadtatás melege
félve menekül előle*

Nagyvárad, 2023. 04. 28.

Az írás színei

*várom a mondanivalót
egyelőre késik pedig már
nagyon várom megjelenését
fényesen süit a nap hátha ez segít
hívja a tükörvilágot s a nap melege
a létezés zörgése hazacsábítja
majd készíti a szavak kimondását
hagyja hogy a lehajolt idő felemelkedjen
hogy új utakra induljanak a magán és
mássalhangzók a vágy gravitációja pedig
gyűjtse össze az írás éltető oxigénatomjait*

Nagyvárad, 2023. 05. 01.

Kavicsszemek

*közönyös tekintet
megsemmisült pillanat
zúrzavart keltő rések
álomkeresések
szárnyaló ködök
a naplemente állandó
lemerülése a csönd
pokoli lüktetése
a mozdulatlanság
ereje suhint és
az elutasítás
krátere gyűjti a
kavicsszemeket*

Nagyvárad, 2023. 05. 02.

Létezés

*a pupilla annyira kitágult
hogy a látás csak ködfelhőn át
valósul meg a fejben gombostű
csavarok szúrása távcső a kézben
a nagyító öntudatlan keresi a
zuhanás szállás sebesség értékét
távolodva cipeljük magunkkal
az igaz ölelés hiányát az élők
tűhegyen forognak a temető
párnái felett a fű még zöldell
és a szürke meleg fehéredik
az áldozatok hófehér lejtőn
fölfelé lépkednek zavartalan*

Nagyvárad, 2023. 05. 03.

Piramisok árnyékában

Czilli Aranka

Szólóinda

A fűben feküdtem. Arccal az égnek. Égtek a szeplőim a fényben. Lehunyt szemhéjamon át a világ rózsaszín buroknak tűnt. Azon gondolkodtam, hogy vajon lehetséges-e, hogy az erős fény annyira átvilágítja a vékony bőrömet, hogy megláthatom a benne futó véreket, vagy egyszerűen csak megsütötte a nap a fejemet és hallucinálni kezdtem.

Kinyitom a szemem: apró fénypötyök tánca.

– Apa, lehet, hogy tündérek táncát látom a fényben? – kérdeztem vonakodva.

– Szemed világa! – morgott oda.

Tudtam, hogy dühös rám. Órák óta görnyed a göcsörtös szőlőtövek és gyűrűző szőlőindák között, és két kőoszlop közé feszített párhuzamos drótokra próbálja rávezetni a lázadó kacsokat.

Pont, mint engem. Amióta az eszem tudom, mindig félmondatnyi célzásokkal próbált rávezetni valamilyen megoldásra, munkára, cselekvésre sarkallni. Soha nem használt ilyenkor felszólító mondatokat. – Mit szólnál, ha...? Nem lenne kedved...? Ha segítenél, délutánra otthon lehetnének...

Én meg pontosan úgy reagáltam ezekre a finom, tapintatos célzásokra, mint a tenyeréből folyton kisikló szőlőindák. Arra akartam nyúlni, amerre a fény hívott, nem arra, amerre a kötéseim húztak.

Pedig tudtam, hogy be kellene állnom valamelyik sor végére. Hajolnom kellene, görnyednem, túrnom a földet, köszönnöm az ágakat, izzadnom és púposodnom kellene az elvárások csöndjében. De valami átláthatatlan és ellenállhatatlan törvényszerűség, valamilyen belső parancs megtiltotta nekem, hogy a gondolatot tettere váltsam. Behunytam a szemem: a világ pirosan pulzáló meleg varázslat. Kényelem, simogatás, csoda.

Aztán a vacsoránál apám fehér szakállán és arca barázdáiban ott láttam a szótlan szemrehányást, szeme sötét árkaiban ott ültek a kimondatlan vádak, de ott lapult a félelmem is, hogy egyszer talán nem jön majd haza a gyümölcsösből, hogy addig görnyed majd a magányos munka fölött, amíg legyőzi őt a kimerültség, infarktust kap, szótlanul belefekszik a rögök közül rákacsintó végső kiútba. Hogy egyszer talán, amikor nem is leszek otthon, döglok vagy szórakozom épp valahol, megszólal majd a telefonom, és valaki azt mondja, hogy a szomszédok apám holttestére bukkantak a sötét szőlőhegy oldalán.

Ettől minden ősszel az első szőlőgerezd szemei megsavanyodtak a számban. De nagy úr a lázadás. És minden íz megszokható. A savanyú szőlőé is.

Öltések

Az íratlan, de évente egyszer-kétszer szóba hozott családi anekdota szerint ott volt a szülőszobában, amikor születtem. Pedig akkor még mindenki úgy gondolta, hogy a férfi helye a kocsnában van, míg a felesége szül. Elvégre mindenkinek megvan a maga feladatköre. A férfi ilyenkor sört rendel a komáinak, sógorainak és férfi-barátainak, akik cserébe biztatják és bátorítják, tartják benne a lelket, amíg megcsörren a telefon és a férfit egy örömittas női hang sűrű gratulációk között értesíti, hogy apa lett.

Apámat más fából faragták. Amikor anyám hajnali négykor megrázta a vállát, lehet, hogy indulni kéne, pánikba esett. A pizsamanadrágra felkapta az első nadrágot, ami a kezébe került, a felsőre pedig csak egy kabátot, majd befűzetlen cipőjében, borzasan toporzékolt az ajtóban, hogy „namilesz, induljunkmár”, miközben anyám fújtatva-lihegve cipelte kifelé az erre az alkalomra összekészített utazótászkát.

Fehér Zsigulijával úgy hajtott át a piroson, hogy így utólag belegendolva ébredtem rá, milyen jó ötlet volt hajnalban születni, amikor még alszik a város és nincs forgalom.

A kórház portása értetlenkedett, nem akarta beengedni a leendő apukát, aki kiugrott a kocsiból, az álmos férfi szeme közé nézett, majd halkán, kedves-határozottan a tudomására hozta, hogy ha nem nyitja ki a kaput és miatta a felesége az autóban fog megszülni, akkor a portás úr nyakára tekeri a köldöksinórt.

A kapus úgy nyomta meg a záratokat nyitó kopott piros kart, mint egy pánikgombot.

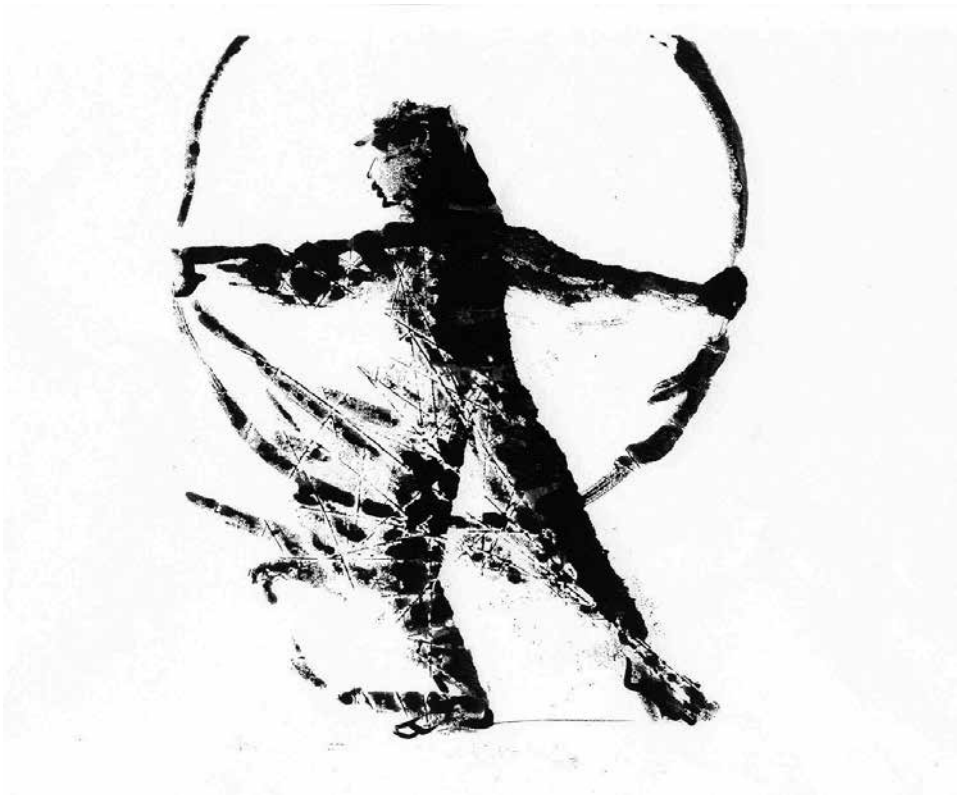
A kórház folyosójának minden ajtajánál lekenyerezett, körbekönyörgött, vagy lelkesedésével meghatott valakit mindaddig, amíg az ügyeletes orvos – egy középkorú nő – félig nevetve, félig hitetlenkedve beengedte a születendő apát feleségével és születendő gyermekével együtt a szülőszobába.

Ott görnyedt apám, a szőke, izmos óriás egy 4x4-es fehér helyiségben, körülötte csupa fehérbe öltözött nők, mindenki úgy tett-vett, mintha a világ legtermészetesebb dolga lenne, hogy egy félmeztelen nő hanyatt fekve torkaszakadtából üvölt fájdalmában. Kedvesen oda-odaszóltak neki, utasításokat adtak, hogyan lélegezzon, mikor tartsa vissza a levegőt, mikor és hogyan nyomjon, de szemük se rebbent a szenvedésnek se a látványától, se a hangerejétől. Annál beszédesebb volt azonban apám arca, aki ott toporgott ügyetlenül, egyik lábáról a másikra nehezedett, arcán végigvonult már a szivárvány összes színe, és úgy ömlött róla a veríték, mintha ő tenne emberfeletti erőfeszítéseket, hogy a szigorú csont-és izomlabirintusok között utat nyisson a türelmetlen életnek. Mondjuk, a testi fájdalomtól is kivette a részét, mert anyám olyan erővel szorította a kapaszkodóként odanyújtott kezét, hogy kézfejének minden apró csontja hiába próbált kétségebesetten ellenállni a présnek. Miközben anyám csontjai éles fájdalommal megnyíltak előttem, apám kézcsontjai egymásba préselőd-

tek. Ott, akkor, abban a 4x4-es szobában azt hiszem, mindketten megbánták azt a bizonyos őszevi hűvös estét.

Anyám maradék erejét összeszedve hatalmasat sikítva szült meg, és még mielőtt megkönnyebbült női sóhajok lebbentették volna meg a helyiség nehéz, testnedvek párájától terhes levegőjét, apám szótlanul, sápadtan dőlt el a kórház cementpadlóján. Ugyan ki törődött volna ebben a helyzetben velem? Ki emelt volna magasba a tejfölszín neonfényben? Ki ölelt volna meghatódottan magához, hogy érzem, jó helyre érkeztem?

A nővérek kétségbeesve guggolták körbe apámat, akinek aranyfürtjei között kitartó lassúsággal szivárgott a vér a sűrke cementen dagadó tócsába. Az orvosnő pedig akkor és ott bosszankodva megfogadta, hogy soha többet férfi a lábát be nem teszi a szülőszobába, amíg ő dolgozik. Sűrű sóhajtozások között, sietve rótta az öltéseket anyámon, akit ezután gyorsan átemeltek egy kerek, mozgatható vaságyra, hogy helyette apámat fektessék fel a szülőasztalra, ahol a doktornő további öltésekkel összevarrta apám fejét.

Alkotó

Oláh András

múltidőben

a párás ablakhoz préseled homlokod

*a teavíz felforrt almáink ráncosak
a homályos idő rekedt nyarakba vész*

rátenyereltél emlékeinkre

*hajadba fésülve ujjaim nyoma
de arcodat ismeretlen hordja*

szótagolva olvaslak

*szeretnék beleférni az életedbe
ám az indulási oldalon magam vagyok*

*kiretusállak zugaimból
megtanulok múlt időben élni*

*térfigyelő rendszered lebuktatja majd
a zárjegy nélküli álmokat*

hajnali töprengés

*alhatnál tovább
válladba masszírozódnak
a finom suttogások
legtöbbször nem szorulsz gyámolításra
de most közénk szorult a múlt
pedig ez is csak egy szokványos hétvége volt
séták a kiszáradt utcákon
csak úgy bele az őszbe
hogy végül onnan is elkívánkozz
elengedsz és visszakönyörögsz
belefáradsz a sírásba*

*sebeimből vérzel
idegenül múlik el a szürke hajnal
kezem álmos bőrödhöz ér
s rájövök miért nem tudsz már félni sem*

kifosztva

*mióta megsebeztél
folyvást hátramenetben vagyok*

*

*szép voltál: szebb mint a hidak fényei
szebb mint az éjszaka
de melleden már ott zihált az ősz
néztem a fűszálak rajzolta jeleket a testeden
mérgezett lélegzetvételed hallgattam
míg két vállra nem fektettek
a kifosztott álmok*

*

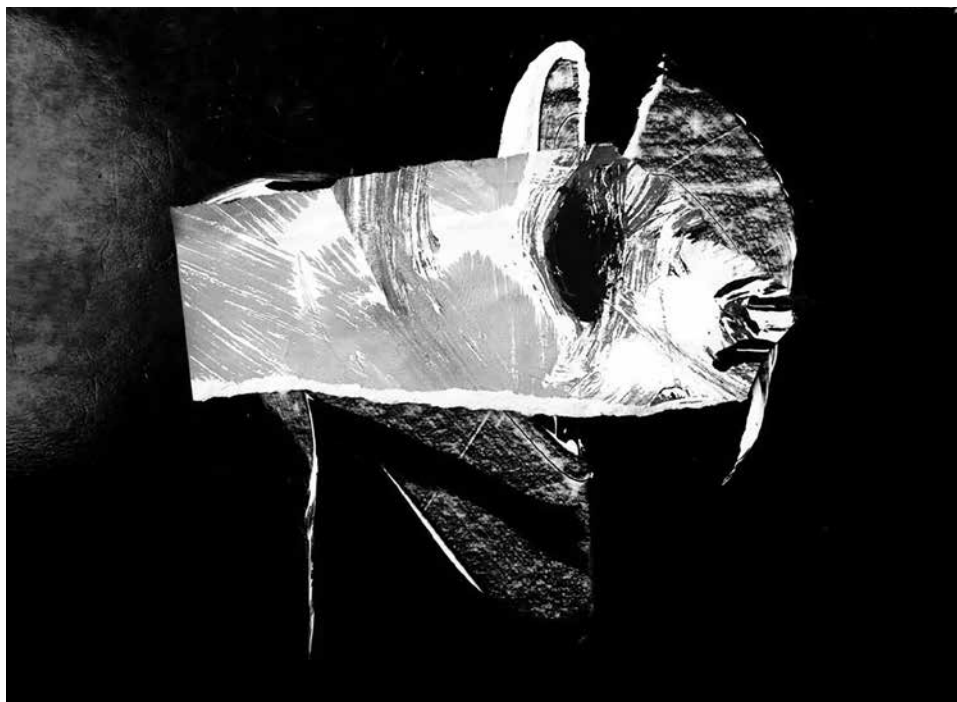
*durva szegésű matracok
pótolták ujjaid hideg érintését
mentséget kerestem pedig a múlt idő
már semlegesítette az érveket*

*

*legszebb idegvégződéseimnek hittelek
megszöktél előlem
de nem tudtál úgy katapultálni
hogy ne téged keresselek
– így hát tovább álmodtalak*

válságos idők

hallgatom a tőzsdehíreket
válságos időket élünk megint
– a barátság ára is gyorsan zuhan –
elfogynak a közös nevetések
az eltaszított kezek aggodalma
ráég lelkiünk felszínére
a legtöbben semmit sem szólnak
csak keresik a félreérthetőt
hová térjek ki előlük
nem akarok magyarázkodni
pedig ma új hír vet árnyékot
a hallgatásra: temetésre készülünk
lesznek ott megint idegenek
elég csak egymásra nézni
s már látjuk mint szűkíti ránk a teret
az ismeretlen megrendelő

Lebegés kékbén

Anyá

Derzsy-Ben Ond

Nem te hiányoltál?

Bukóra állított ablak nem fékezte a hideget. A beözönlő szagoknak mintha lábuk volna – vegyülve, szétválván –, a falak között ténferegtek, mihelyt Ő ráismert valamelyikre, elhalványult, újabb tolakodott a helyére. Akadt közöttük savanyú és csípős, nyálkahártyáját ingerlő, a legtöbbet romlott étel is áraszthatta, de Ő úgy hitte, páccal vagy fedőréteggel kezelt felújított tárgyaké – darálónak vagy szekreternek gondolta –, melyeket a ház helyiségeiben tartanak. Megfigyelhette a fatárolót és az udvar egy darabját. A szárítókötélen megfagyott ingek integettek, egy gatyaszár olyan szélesre dagadt, mint a kéménykürtő. A szoknya, mintha most is a gazdáját kerítené körbe, jobbra-balra billegdelt, s amikor már szemérmetlenül fellibbent volna, újra lesimult. Dolmányos varjú szökdécselt alatta, mintha rugó lenne a lába. November éjjel a cseresznyés kertbe settenő fagy ráijesztett a fákra, fennmaradt levelüket egy óra alatt lehullatták, Őt annyi ideje kötözték a székhez, hogy potyogásukat elejétől látta. Fel-ágaskodó felhő megványadt, belakta fény az alját, morajlás bukdácsolt a tájon, recscent egy dörejlés. Tágas ég ernyője alatt megaludt a csend, távoli léptek henyén piszkálgatták. Kivágódott az ajtó, s képtelen tárggyal, maréknyi kenőtollal belépett dunyhakabátban egy férfi, és laza terpeszben Ő elé állt.

– Tényleg terepukatató vagy – mondta, miközben a tollakat egy rézag-

gantyúra szórta. – Korábban idegen nyomokat észleltünk, egyszerre csak a ház körül mikulásgúnyában settenkedtél. Mit hihettünk volna? Akadnak rosszakaróink. Nem nagy verést kaptál, ahhoz képest, amilyen dühösek voltak a bátyáim. Vattaszakálladra vigyáztunk, a göncöd is strapabíró, jól állta azt a kis taposást. Új szemüveget veszel; orrcsontod nem tört, tudom milyen az, elhiheted. Kocsid kerekeit kifizeti a biztosító. Szóval mi legyen? Elengedjünk és lelépsz isten hírével?

– Az én hibám. Kézikocsin hagyott táblájuk, a „Holt primitív állatok”, befelé húzott.

– Aha. Kis vagánykodás puhított lécekből – írtak is róla. Viszont van itt más is. Olyasmibe botlottál, amibe nem kellett volna. Megérezem, kibevan ipari megszállottság. – Levágta Ő lábáról a kötelet, felrángatta, és kitámogatta a szobából. A nappaliban két férfi, idősebbek a dunyhakabátosnál, karosszékben ücsörgő asszonyt istápolták. A padlón, bőrösödő vértócsában, ritkás szakállú figura hevert, horpadt, faggyúszín arcából hegyesen meredt az orra. Kezslábasa beföldesedett a térdén.

– Azt akarjuk, hogy tisztán láss, ne legyenek kétségeid. Baleset volt. Anyánknak segített a ház körül. Ő meg nekibotlott barátunk létrájának. Beteg, kevés a tiszta pillanata. Ezt szúrta ki. Ha futni hagyunk, erről is fecsegni fogsz?

– Eltűnök, mint a kámfor.

A dunyhakabátos bekapcsolta a tabletet, megnyomta a Lejátszás gombot. A felvételen félhomály burkolta a hortyogót, majd utcafrontról készített videón harminc év körüli nő faggatta az irodaház tanácstalan portását. Utoljára hálósobabelső tárult elő, ahol a kérdeztető nő az éjjeliszekrény-fiókra fektetett képen tetszelgett fotósának.

– Tudnunk kellett, ki fia borja vagy.

– A dunyhakabátos visszaadta Ő jogosítványát és az indítókulcsot. – Életedre szavaztam, ne élj vissza vele.

Ő átvágott a kerten, félig hámozott fésülködőasztal került az útjába (megpendítette a fában maradt tortaszeletelő kést); a kiállítási tárgy új politúrt kapott, az illatár egy részét így megfejtette. Megtalálta a kocsját, mind a négy kerekét felhasogatták. Karabineres alpinistaruhájából pózoló kreatúrát rögtönöztek. Szalmával tömött nadrág megrogyott, mintha lépne egyet, kötélzsákból kengyelt is fabrikáltak, ami bizarrabbá tette a hatást. Az erdőben már semlyékes talajon járt, a havas eső sodorszálaiból a szél nagyokat markolt. Az égkupolán a hasadék, ahogy a görögdinnyelék, kifelé halványulón vöröslött.

Másfeles olvasószemüveget vásárolt a könyváruházban, utána a próbababákkal tűzdelt kirakatok előtt ácsorgott. A főtéren lófrált, később a váróterem környékén csellengett. Néhány óvodáskorú gyereknek, akiket az anyjuk elécibált, cukorkát adott, megkérdezte tőlük, vannak-e barátaik és otthon szófogadók-e, majd a járművek sorát túlhaladva sötétebb részeket keresett, végül a park felől a jegypénztárak irányába kémlelt. Amint az egyik egyedül üldögélő nő felcihelődött, a

helyére telepedett; hamarosan egy másik – ugyanolyan vékony, bezárkózó – nő is felállt, akkor annak a székét foglalta el. Amikor két kisgyerekes család érkezett, megrázta a csengettyűjét, és elindult a szemközti Héttalvó Rocker Pubba. Átkelt a zebrán, az úton magzatpózban kucorgó biciklisre egy autós terítette kabátját. Megtorpant; nyúlánk árnyak ágaztak a kuksoló alól: élvefogó csapda az éjszaka rémeinek. Az ég ablakából egyszerre hengerlett alá a sötét, az első csillag, az est harsonása mellett bőséggel kiütközött a sok fehér pörsenés. A kocsmában hárman ráismertek, Ő italt hozott nekik, s az asztalukhoz fészkelte magát. A kerekképű, hátraférsült hajú fickó megkérdezte:

– Tényleg senki sem támogat, Ré? A zsákod sosem üres, minden nap hinted a zset, s hol van még a karácsony!

– Ne szapuld! – figyelmeztetett a baloldali szomszédja, kútágas termetét mintha darabokból hajtogatták volna. – Jó gyerek ez. – Hintáztatta a vállát, nem bírt mozdulatlanul ülni.

A pultos forró csokoládét tett Ő elé. Az asztalra simította a süvegét, bojtja nyúlfejet formázott, fülére napsárga hímzőcérnából készült a felirat: B Nyúl.

– Mikulás napján hány éves korotokig találatok cipőtökben csomagot? Ismertem egy krapekot, aki gimnazistaként is kapott, majd húsz év után a felesége folytatta a hagyományt. Kedvelem az ilyen családokat. Tagjaik nagyritkán acsarognak egymásra.

– Ha nagyon belemelegedsz, mint a minap – intette a társaság harmadik tagja –, kénytelen leszel még egy rundot állni.

– Nagyon igaz – kontrázott a lapaj. Poharába lógott veres ormánya.

Ónak az asztallapon versenyt futottak az ujjai, csokoládéjába kortyolva emelte fel a tekintetét. Régóta kísértette egy álom, ebben a pillanatban is érezte ficáncolását. Kikötőben bezálláshoz tolonganak az emberek, elszakad a tömegtől, hiába próbál feljutni a hajóra, megfeszíti az izmait igyekezetében, ám egyre csak sodródik. Legfurcsább benne, hogy orra előtt a kajszibarackok különítménye falat emelt az almafák raja előtt. Zaklatottan ébred, sokáig nem sikerül visszaaludnia.

– Faterom nyugdíjazása után harminc évig süppedt a foteljába, bámulta a reklámokat, vagy a lehalkított zsebrádiójára bólintva szendergett. Étkezéskor feléledt, hörpölvé termelte magába a levest. Kölyökként néha titkon fürkészttem, frusztrált voltam és csalódott, ábrázatomról olvashatta volna gondolatom: „Hogy vagy képes ilyen mocsok módon élni?” Anyám időnként elkapta ezeket a lopott pillanatásaimat, boldoggá tette, amiért hiába vágyom, hogy egyszer az öregem istenigazából nekidurálja magát, és apaként kezdjen létezni. Párszor, amikor tunyasága meggátolta, hogy felegyenesedjen és agyonvágjon, odaszisztem: „Rohadj meg!” Mintha fehér rolót húztak volna a pofázmányára, szeme kigúvadt, határára ért, hogy kivesse magát a fotelból és felaprítson, ehelyett bömbölt: „Rohadj meg te, te rohadt állat!” Azonmód gyönyör hatja át, nem őt, az anyámat, ha az én életem is káoszba fúl, kínlódásokkal keseredik, miként az övé, és végül feladom; boldogan gyászba borul évekre. Apám mindenféle háztartási munkára alkalmatlan volt. Ahányszor a mikróban zörgött az elmozdult a tálca, anyám igazgatta a helyére, mindent ő csinált, apám ruháit is

kikészítette, amit aznap fel kellett vennie. Amikor meghalt nagyanyám, két évig agyonmosott, kinyúlt holmijában járt. Megörökölt kopott szoknyákon látszottak az irdatlan ülep domborulatai, anyám pedig ezeket kezdte hordani, a rámaradt ócska, sarkán stoppolt pamutharisnyákat is felhúzta. Abban az időben merengő lett, mint a bazilika falára festett szent, tekintete is úgy fordult felfelé, akár a hátán dögönyözőt kutyanak. Könnyebb lett volna egész napos heccelést elviselni karanténban, mint nevetést csiholni belőle két másodpercen át. Egy ízben főtt kecsegével rukkolt elő, megcsodálhattam, ahogy izlésesen kecsesebbre eszi.

Még egy kört fizetett, s prémföveggel a hóna alatt kidülöngélt az utcára. Biciklis kacsázva került egy futó lányt, hujjogva kiállt a nyeregből, s mélyről lendülő a tenyérrrel a fenekére csördített. A lány félreszökkent, lófarka Ó arcába csapott, egyhelyben szurkálta a térdeit, pillanatokig nem tudta, meneküljön vagy fusson tovább.

Az ütközés nem akasztotta meg Ó gondolatát, visszaáramolt apjához. Dobozában szépiatónusú fényképek között irkafüzetet talált, rajzolt betűkkel, nem apja kézírásától, elejére rótták: Ég vásznán rajtot vett a Nap. Aki odaírta, szerette volna betelve látni a lapokat, hiába, üresek maradtak, Ó nem sejtette, kitől kapta az apja, és miért őrizte annyi éven át. Hogyan találkozott anyjával? Miért éppen itt kötöttek ki, miképp éltek fiatalkorukban? Abban biztos volt, hogy anyját a szorongás köldökzsinórral kapcsolta az élethez. Nagyanyjáról azért tudott, mert a szomszéd utcában lakott, azonban ő sem mesélt, napjait tompaságban töltötte, alighanem három ország nevé-

re sem emlékezett. Anyja egyszer-más-szor felpanaszolta, hogy feszélyezve jár a szülői értekezletekre, szégyenkezik fia miatt, pedig általánosban jó tanuló volt, legfeljebb pajtásaitól is elhúzódva élt. Anyja szuvenírbögréket gyűjtött, büszkévé tette Tupperware-garnitúrája, Lunasol és Sauvignon pohárszettje köre gyakran rendezgette kollekcióját, csakhogy edényei érintését élvezhesse. Ahányszor Ónál el akart érnivalamit – nyiratkozson, vegye fel a ronda, szűk nyakú garbót, hangosabban köszönjön előre, alázkodjék látványosabban –, sírva fakadt. Ó is bőgött, s engedett. Amikor egy alkalommal anyja beígérte (talán hetedik osztályos lehetett), hogy „Együtt sírunk”, teljes napra meggyűlölte. Viszont többé nem zsarolhatta.

Felásott rózsaaágyszélén járt. Rózsatövek gáncaiban fuvallom sipákkolt, néma volt a lába nyomán felvert por hajcihője. Napszállat fényzivatarán pallos küllemű árnyékok fröccsentek, a juhar fűre borított rozsdafoltja kétakkorára vetődött. A kelő hold az ég ragacsán tapadt, akár a felnyalt bélyeg. Szállón vett ki egy lepusztult szobát, a portás teával is megkínálta, éjfélhallgatta egyik lakó monoton sirámit. Szürkületkor útra készen kinézett a folyosó körablakán. A föld mintha lábass volna, ég a fedele, felhőkunkorokat hánytak a hajnalcsík fehér peremén. Megrázták az utolsó fél év bajai, hektikussága mellől lecsúszott gerince vonalán, viszketeg árusza már sajgott, szurkált a veséje, égető érzés lüktetett húgycsőében. Mindezek elmúlnak valaha, vagy a tünetek komoly betegség feltámadásának jelei? Vesekövet kétszer zúzták, évtizedes magánnyal együtt járt, prosztatagyulladását lá-

bon kihordta. Buszon utazott, átült Balatonberényben leszálló nő helyére. Végigyalogolt Balatonfenyves Középcútján, csengetett a 34-es számú ház kapuján. A fiatal barkafűzhöz ballagott, s amikor függöny mögül kikandikált egy arc, nekieresztette a hangját: Megy a piha vándorútra / Végtelen sok utcahosszra / Töménytelen, lappang / Becsukódik: bevarratlan.

Ablak nyikkanását fojtott hang követte: – Áron, miért teszed magad nevetségessé?

A kert félgömbre nyírt puszpángján karját ölelésre táro baba nyújtózott, egy másikon szellebélt, kígyónyelvforma zakójú biciklis kormányra hasalva tekert szűnyoglábain. A házból kilépő férfi nadrágjába túrte western ingét, félresöpörte az utána nyúló kezét. A fal betonszegélyén imbolygott.

– Eddig tartott, öregem. – Ótól négy lépésre lecövekelt. – Nem avatkoztam bele, gondoltam, felnőtt ember, csak túl lesz rajta, amiért lapátra tették. Nincs több mondanivalóm, viszont hívom a rendőrséget, ha nem kotródik el. S már csípőből teszem, ha jövőben felbukkan. – Visszabaktatott, az ajtóban elővette a telefonját.

Ót a szervizből keresték, ahová az autómentő szállította Subaruját, elkészültek a gumicserével. Átvágott a síneken, és a Gerle utca Privát bejáróján közelített a tóhoz. Ronggyá tépett felhők száguldottak, csenevész vízmosásba tévedt szél sírdogált. Piros dzsekis nő avarban térdepelt, horpadás felett körzött a tenyerével. Ó egy percig kémlelte, azután kérdezte:

– Boszorkány vagy, vagy varázsló?

– Mi jut eszedbe, Mikulás úr! Megérezem a téli szarvasgombát. Vannak szép henyészetek.

Ó búcsúzáshoz emelte a sipkáját. – Mindegy is – mondta. – Különben mind egy.

Parti Zónánál járt; kormozódó ég festett a vidéken, elmúlás szőtt az alkony mélabújába. Zizegő fűszigetek matattak a lopódzó hersegésbe, egy nyír magánya zárványában medített. A bozótöv felett egymást harapdálták a hársak, a szél békétlen zenéjébe hasított az ölyvek vijjogása. Huhogás keredkedett a szapora, kopogó hangra, s az őzsuta vágója már tompán pufogott, amikor a fenyves rákezdedt kardalára.

Otthon kivette a hűtőből az étel-dobozt, tányérra kotorta tartalmát, és a konyhapultra helyezte. A nappaliban tartójukba préselte az elől hagyott régi képes újságokat, majd szándékát két köhintéssel jelezve benyitott a hálószo-bába. Reluxa megszűrte a fényt, takarón szétterülő ősz haj látszott, arcból a görbült krumpliorr. Figyelte, ahogy a váll felemelkedik, s a két kótyagos szem ráfókuszál. Csuparác öreg-asszony hörrent, roppanva ingott a feje, mozgástól fülcimpája nyúlósan leffent, mint a túltejezett tésztamasz-sza. Az aranylánc medálja nekikoppant Offenbach Útinaplójához.

– Megfőztem a vacsorád; azt hittem, megmelegíted.

– Húzott az ágy, drágaságom, nem akartam felkászálódni. Megint nála jártál? Valld be, gézengúz. Juj, ki bántott?

– Muszáj enned. – Elvette a kötetet, s az asztalról az asszony keze ügyébe rakta a bíborkötésű emlékkönyvet, felütötte Miss Európává koronázott Simon Böske újságkivágásainál. Megállt, hát-ha újra elmeséli, hogy halála évében zacskó körtét vitt Böskének, aminek a

magányos özvegy úgy megörült, hogy kicsordultak a könnyei. Szülőházán emléktábla áll, Ó minden évszakban lefotózza, és a képet beragasztja az albumba. – Fel akarsz kelni? – Amíg megérkezett a válasz, ebédlőszekrényből kitorkálta apja irkafüzetét, s az utolsó oldalra jegyezte, ami már egy ideje foglalkoztatta: 12 év, 3 háború.

– Kedvelem a hideget – hallatszott sokára. Ó kilódította az ablakszárnyat, és addig állt előtte, amíg dideregni kezdett. Megborult pusztán becsípődött az ég, látóhatár sávja dagadt gyulladt sebéhez.

Behozta az ételt, köldökéig kitakarta az ágyban fekvőt, térdére helyezte az étkezőtálcát, csésze teát lötykölt az éjjeliszekrényre, végül a padlásra dobogott, és néhányat limbált a gerendákra lógatott plakátokon. Mindegyik eredeti, Offenbach-buffák premierjére készültek: Mesdames de la Halle, La Vie parisienne, La Grande-Duchesse de Gérolstein. A Kékszakáll ősbemutatóját 1866. február 5-én a Théâtre des Variétés-ben tartották, a falragasz alján elhalványult krikszkraksz az egyik librettista, Henri Meilhac kezétől való. Pókhasú kredencen Ó saját molinója (Letüdözött tüdő – Az örület című) – egy kollázs komor gondolataikba merült emberekről. Odébb, szűk folyosót hagyva, életnagyságú, fekete-fehér képekről kivágott alakokat fél centis karton vastagította, mindegyik kismellű, lehajtott fejű, középkorú nőt ábrázolt. Hármat belőlük levitt az udvarra, kitémasztójukra nyaklottak; várt, amíg bentről szólítják, akkor felöltötte a haját az arcába hullajtó nő pózát, s visszafogott lélegzettel, eldőléshatárig facsarodó testhelyzetbe merevült.

Obsitos katona(sakál)

Szente B. Levente

Semmilyen évszak, mai naplójegyzék

„ami a szeretett régi dolgokból árad”
(Jorge Luis Borges)

*a naptár szerint tél
a nap egy homályos ködfolt
mi ott akadt a kietlen szürkességben
hó sehol rég
távolságod roppant hiány*

*csonk-hideg
rág és szúr és nyom
felfedeztem valamit de
nem mondhatom ki hogy
miért*

*a fájdalom és a hiányérzet ellen
jó ideje egyre-másra
valamiféle idézetek jutnak eszembe
vajon így üzennek régi nagy mesélők – de hát
hogy feledhetnék tagadva fájdalmat kint szenvedést
értő és tudó szerelemért*

Futóbolondok elmélete

*„van a halak számára Isten
visszhangzom minden tengerek imáját.”
(Gregory Corso)*

*úgy nevelnek
hogy aztán eltemess minden lábnymot
parancsra kényszerharcos
te hős golyófogó ördögi fegyver
gépszem figyel*

*számok lettünk ismét
hazudik a tudomány
lassan ölő mérég minden ami gyógyszer
embert tisztelő szerető egy se
kényszerleszállása a léleknek messzi
mélybe húzva nyúlik le*

*kiborg-szülemény kinek elmélete akarata nincs
hogy se ölelés se egy szelet zsíroskenyér
hogy penész vagy nyálkás giliszta
hogy béke-szemű se
nem tudja hogy Diogenész hordója üres*

*hol vannak azok kiknek nyelve szép patina
hegyén az izzó parázs-harangszó
keresem keresem azt ki meggyógyítana
halálat többé nem akarja*

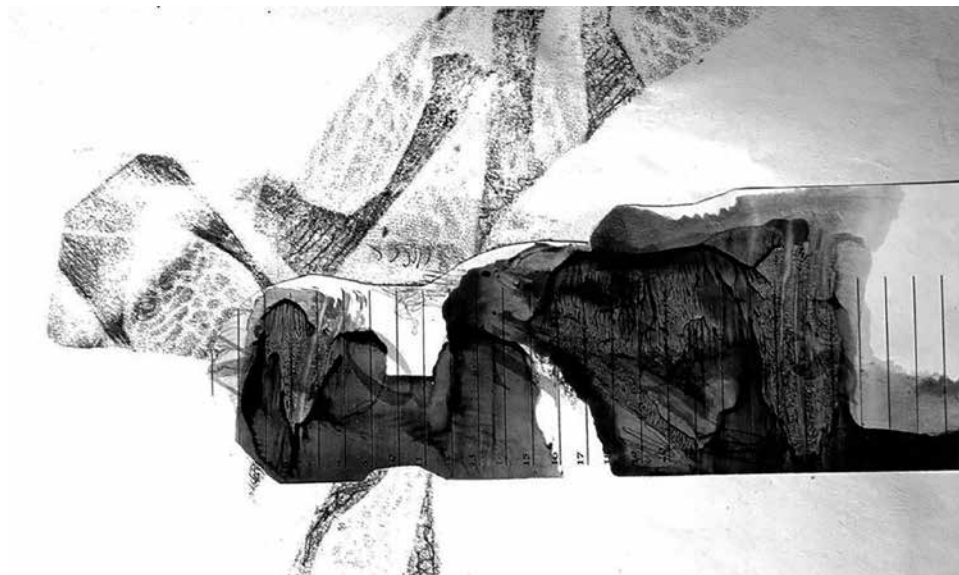
Papírházak éneke

(levelek haza, fiamnak)

*fiam – ahol már nem beszélnek hozzánk a fák
s a nagy öregek halálával könyvtárak tűnnek el
valószínűtlen ott minden szövetség így hát
az ember hite ehhez nem elég ha nem az Istent kéri
kapaszkodni egymásba kéne miként*

*a kutyák szemében is valamiféle rettenet lettünk
a kenyérért szerelemért névtelen országokért oda lelkiünk
miként az egykori rabszolgák
omlunk alá ahogy a lepkeváz
egymás szemében fénymaradékot temetünk*

*mások arcában ne keresd a hozzám hasonlókat
álmainkban sokan vagyunk egyedül
azt hittem az őserdők minden szegletét ismerem
képzelt papírházban lakunk mégis – fejünkben szerelmek
most zene szól és zendül és szentül és csendül
fiam –*

Mesteregér

Szentgyörgyi László

Interetnika

1.

T. sehogy sem tudott elaludni. Egész éjjel csak forgolódot fekhelyén, álom nem jött a szemére: az előtte álló „kaland” várható izgalmait nem hagyták pihenni. Utazástól ennyire még nem tartott, s ha túl lesz rajta, gondolta, már nem is fog soha.

Felkelt, szokás szerint hosszasan szöszmötölt a fürdőben, felöltözött, majd kicipelte utazótáskáját az előszobába. Sietve megkávézott. Amióta abbahagyta a dohányzást, mindenféle ceremóniát mellőzve, csak úgy magába döntötte a fekete lét, s várta annak élénkítő hatását – ami többnyire bekövetkezett, de néha nem. Ilyenkor, nem törődve orvosa figyelmeztetésével, megitta a másodikat, sőt olykor a harmadikat is. A reggeli – mind a szegényes, kutyafuttában bekapott, mind a bőséges, ráérősen elfogyasztott – már rég kikopott a napi rutinból. Napközben, ha megéhezett, legfennebb bekapott ezt-azt, mikor mit.

A metróon nem ült le, hiába volt viszonylag sok szabad ülőhely a kocsi-ban, ő mégis állva maradt, igaz, alig négy megállónyit kellett utaznia a Keletiig. Sietve lépett be a várócsarnokba, a hírlapárusnál friss napilapot, a büféből valami harapnivalót vásárolt. Úgy számította, nagyjából tizenkét órányi zötykölődés vár rá, az esti órákban, de még sötétedés előtt érkezhet Marosvásárhelyre – már ha semmi

váratlan akadály nem gördül eléje. A romániai viszonyok ismeretében, különös tekintettel a vasút állapotára, nem számíthatott gond- és bosszúságmentes utazásra.

Gyors léptekkel haladt a peronig. A szerelvény már benn állt, az utasok is egyre sűrűbben érkeztek. A beszállás simán ment, a fülkében ő volt – legalábbis egyelőre – az egyetlen utas. Feltornázta táskáját a csomagtartóra, s nagyot fújva lehuppant. Elégedetten nyugtázta, hogy arccal menetirányban ülhet.

Gondolataiba mélyedve bámult ki az ablakon, tudomást sem véve a peronon jövő-menőkről. Ha nem következik be az utazását feltétlenül szükségessé tevő szomorú családi esemény, húga váratlan halála, esze ágában sem lett volna szülővárosába visszatérni. Az 1990-es magyarellenés pogrom, a „fekete március” véres eseményei után tapasztalt hatalmi megtorlás, valamint a városban dühöngő magyargyűlölet űzte az anyaországba. Tízezrek választották ezt az utat akkoriban. Az egykori Székelyvásárhely azóta sem heverte ki a vérveszteséget.

Hasonló gondolatok kavargtak a fejében, amidőn a vasúti kocsirhirtelen megrándult, a szerelvény lassan, finoman mozgásba lendült. Lehunyta szemét, s várta, hogy a monoton zaj az álom és ébrenlét elmosódott határára, az öntudat senkiföldjére ringassa. Tekintve, hogy az előző éjszaka alig aludt valamit, ez hamar bekövetkezett.

2.

Negyedszázada már, hogy Budapesten élt, tíz esztendeje végre saját lakásban. Igaz, még húsz évig törlesznie kell a felvett bankhitelt. Ennek ellenére nem bánta meg, hogy vállalta a lakásvásárlással járó anyagi terhet, annak minden kockázatával, hisz igencsak megviselte a folyamatos költözködés, albérletről albérletre való hurcolkodás. A saját kuckó – bár jóval kisebb volt vásárhelyi, szintén panellakásánál – valamiféle biztonságérzetet sugallt. Nagy szüksége volt rá, hisz nehezen szokta a nagyvárost, még nehezebben találta a helyét az új, a kezdetekben teljességgel kiismerhetetlennek tűnő környezetben.

Egy szerelvény suhant el mellettük ellenkező irányból, a sűrű kattogás felverte álmából, órájára nézett, csalódva állapította meg, hogy igencsak rövid idő telt el az indulás óta. Addig nyújtózkodott, fészkelődött a helyén, míg kényelmesen el nem helyezkedett. Újra álomba merült.

D. alakja tűnt fel, de nem a felnőtt férfié, aki iránt – úgy gondolta – kibékíthetetlen haragot érzett, hanem az egykori baráté, még abból a valaha volt boldog gyermekkori időkből, amikor sülve-főve együtt voltak. Dömének szólította mindenki, felnőtt és gyerek egyaránt így ismerte. Emlékszik, mennyire meglepődött, amikor iskolakezdekéskor Dömét a román tannyelvű osztályba írtatták szülei. Akkor derült ki – legalábbis számára –, hogy a valódi neve Dumitru. Hívhatták bárhogy, a gyermekkori barátok, ismerősök számára örökre megmaradt Dömének. A magyart tisztán, idegen akcentus nélkül beszélte, anyanyelvén csak szüleihez szólt.

Apja katonatiszt volt, a helyi parancsnokságnál szolgált. Hogy elhárítótisztként tette, csak a későbbiekben derült ki. A sötét bőrű, szúrós tekintetű, mogorva ember módfelett szigorúan bánt a családjával, főleg a gyerekeivel. Ha úgy ítélte meg, hogy eljött az ideje a drasztikus fellépésnek, egy-egy pofont is kiosztott, természetesen kizárólag nevelő szándékkal. Apró természetű, gyorsbeszédű felesége barátságos volt mindenkivel, különösen fia barátaival, valamint azok szüleivel. Férje jelenlétében viszont igen tartózkodóan viselkedett, alig szólalt meg. Ő tudta, miért. Mintha a zord katonaember nem helyeselte volna a feleség és a helyiek közötti közvetlenebb kapcsolatot.

A játszótársak között – azokban az években még többnyire az utcán zajlott a kisebb és nagyobb gyerekek társasági élete – alig hangzott el román szó. Nem volt szükség rá, hisz az akkori város román nemzetiségű lakosai szinte kivétel nélkül – leszámítva az erőszakszervezetek gyakran cserélődő alkalmazottait – kiválóan beszéltek a magyart. A románok szervezett betelepítése még alig kezdődött el.

Az általános iskola elvégzése után a rátermettebbek a város legrangosabb középiskolájába kerültek, ahol akkoriban indították el a román tannyelvű osztályokat. A kezdetek kezdetén ezekben az osztályokba is jelentős számban iratkoztak magyar anyanyelvű gyerekek, főleg az apparatcsikok csemetéi. Gyakori volt ez akkoriban, amikor egyesek karácsonyfa helyett télifát állítottak, s a gyerekeikkel nem az anygalt, hanem a télapót váratták.

Hangos beszédre riadt: a folyosón kalapos, bársonyruhás, fekete lakkcipős férfiak és színes rokolyás, színes

fejkendős, aranyfogakat villantó asszonyok vonultak végig hangos kiabálással, amiből T. arra következtetett, hogy közel járhatnak már a határhoz. Nem tévedett, hisz a határőrök is hamarosan felbukkantak. Az átkelés után, még mielőtt beértek volna a váradi állomásra, újra elszenderült.

Egy régi, hetvenes évekbeli sztori elevenedett fel előtte, amelynek maga is részese volt, s amelyben D. főszerepet játszott. A Csau-rendszerben történt, amikor a középiskolás tanulókat, terménybegyűjtés céljából, egy közeli állami mezőgazdasági „egységbe” vezérelték. Az ingyenmunka a „szocialista tervgazdálkodás” idején is – főleg akkor! – kiemelt szerepet játszott. Hogy mi választotta el a kényszermunkától, arra csak a hozzáértők adhatnák meg a választ...

A munkanap befejeztével rendszerint autóbuszok szállították vissza őket a városba. Az említett napon a szükségesnél kevesebb jármű érkezett a krumpliültetvény mellé, azok is késéssel. A nyolc párhuzamos osztály közül – mindeniket az ábécé egy-egy betűjével jelölték – csupán az első hatnak engedélyezték a felszállást. A két magyar osztálynak – nekik jutottak mindig az utolsó betűk – természetesen már nem fértek fel, őket arra utasították, hogy várjanak türelemmel, amíg utánuk küldenek a városból.

Az eljárás ellen, bár mindenki nehezelt érte, egyetlenként D. tiltakozott hangosan, még hozzá keresetlen szavakkal. Demonstratív módon nem volt hajlandó felszállni egyik buszra sem... A többiekhez hasonlóan maga is gyalogosan vágott neki a hazavezető útnak. Aztán rendre felkérőzködtek egy-egy arra járó személygépkocsira. Sikerült

még sötétedés előtt hazavergődniük. Sokan viszont gyalogosan tették meg az utat. A jókora késéssel ugyan, de végül mégiscsak megérkező pótbusz-
nak félig üresen kellett visszatérnie a városba.

D. kiállása elismerésre méltó kurázsira utalt, bár érvelésében az eset nyilvánvaló etnikai vonatkozásaira még csak nem is céltzott... – El sem várhattuk tőle, tekintettel családi hátterére, neveltetésére – jegyezte meg T., amikor baráti körben felidéztek a régi sztorit. – De az is lehet, hogy nem ismerte fel – tette hozzá mintegy felmentőleg.

Mielőtt folytathatta volna a gondolatsort, valaki nagy lendülettel félretolta a fülke ajtaját. A jegyellenőr volt. T. bosszúsan, de némi elégedettséggel állapította meg, hogy már elhagyták Kolozsvárt.

Érettségi után megváltozott az életük, az egyetemi évek alatt – D.-t az orvosira, T.-t a tanárképző főiskola testnevelési karára vették fel – más-más társaságokba jártak. Ekkor lépett be a képbe H., T. húga, aki két évvel volt fiatalabb náluk, és maga is az orvosira nyert felvételt. Akkor került közelebbi kapcsolatba D.-vel, aki hevesen udvarolt neki, s még mielőtt végeztek volna, összeházasodtak. A lány szülei boldogan fogadták a hírt, a fiú családjának öröme nem volt egyértelmű: anyjának meg sem fordult a fejében, hogy esetleg tiltakozzék, bár titokban azért tartott a vegyesházassággal járó gondoktól, apja viszont nyíltan ellenezte. – Még csak az hiányozna, hogy az unokámból magyart neveljenek. Azt már soha! – tiltakozott a sötét tekintetű apa.

Hasonló ellentétek, konfliktusok másutt is előfordultak, de többnyire

megmaradtak a szűkebb vagy tágabb családon belül. Az 1989-es rendszer-váltást követő forró hetekben, hónapokban a kölcsönös gyanakvás nyílt ellenségeskedésbe csapott át, már-már társadalmi robbanással fenyegetve. Munkatársi, baráti kapcsolatok romlottak meg, szomszédok, sőt olykor családtagok gyűlölték meg egymást végérvényesen. – Ha jól meggondolom, ez elkerülhetetlen volt, hisz végül is nem ugyanazokat a könyveket olvastuk – jegyezte meg T. egy baráti beszélgetéskor.

Az orvosi egyetemen a fellelkesült magyar diákok a fiatalságra jellemző lendülettel követelték a magyar tagozat felállítását. A zsigeri magyargyűlöletben tobzódó román diákok és professzoraik mereven elutasítottak minden hasonló kezdeményezést. A szekusok által a háttérből manipulált, megtévesztett politikusok pedig tovább szították a román társadalomban olykor szunnyadó, máskor fel-felélénkülő magyargyűlöletet, irredenta veszélyt vizionáltak, az ország területi egységének veszélyeztetésével vádoltak, holott csak egyetlen célt követtek, de azt jobb ügyhöz méltó elszántsággal: a hatalom átmentését.

Ekkor kerültek szembe egymással a gyerekkori pajtások: T. a magyar ügy mellett kötelezte el magát, míg D., a román diákszövetség tagjaként az ellenkező oldal büvkörébe került: a sovénnationalista Román Tűzhely rendezvényeit látogatta, s az elmérgesedő családi viták során az ott hallottakkal próbált érvelni. – Azzal egyetértek, hogy egy-egy iskolában a román osztályok mellett magyar osztályok is működjenek, de minek nektek külön iskola? Romániában éltek, ember! –

értetlenkedett D. – Innen már csak egy lépés, hogy külön járdát követeljenek magatoknak – tette hozzá méltatlankodva. – És szerinted román kenyeret is eszünk, igaz? – kérdezett vissza indulatosan T. – Ez olyan abszurd, hogy magad sem hiszed – kiabálta.

Tavasza teljesen felborult a rend, a magyar jogkövetelésektől agresszíven elzárkózó helyi román lakosság körében, különösen az anyanyelvi oktatásért tartott könyves-gyertyás tüntetés miatt, komoly riadalom támadt. A némán vonuló százezres tömeg erőt, elszántságot sugallt. A Tűzhely is folyamatosan uszította a tömegeket, naponta vonultak az utcákon, magyarelles jelszavakat ordítózva. „Meghalunk, harcolunk, Erdélyt nem adjuk!” – kiabálták artikulálatlan hangon, s vonultak fel-alá a városban.

A diktátor bukása utáni általánosnak mondható társadalmi lelkesedés, a változásokban való hinni akarás, a lázas cselekvési kényszer magával ragadta az embereket: sok-sok évi passzivitás, bénultság után tette s mondta ki ki felkészültsége szerint azt, amit jónak látott. Vagy amit a háttérből sugalltak neki. A naiv jószándék és a sanda ártani akarás, a pusztá cselekvési vágy és a hideg kiszámítottság, a közösségi elkötelezettség és az egyéni boldogulás mindenáron való követése keveredett társadalmi csoportokban, pártokban. – Általános zűrzavar volt ez, a meg nem gondolt gondolat járta önfeledt násztáncát – jellemezte T. az akkori helyzetet. – De az is lehet, hogy szándékosan táplálták a zűrzavart, hogy eredményesebben halászhasanak benne – fűzte tovább a gondolatmenetet.

Folyamatos, végtelennek tűnő politikai viták, a normális társadalmi együtt-

élést lehetlenné tevő, szándékosan indukált etnikai feszültségek, szélsőséges román csoportok hóbörgései közepette köszöntött be a március. D.-t is magával ragadta a románok körében tapasztalt nemzetföltő őrvjngés. A Sütő András ellen elkövetett merényletkísérlet után már gyűlölettel tekintett sógorára, T.-re. A másnapi eseményekben, a főtéri, halálos áldozatokkal járó összecsapásban mindketten tevőlegesen részt vettek. Néhány pillanatig farkasszemet is néztek, aztán elsodorta egymástól őket az ide-oda hullámozó tömeg.

Röviddel utána D.-t fejen találta egy díszes szegőkő, amiket a védekező magyarok szedtek fel a főtéri virágágyások széléről. Egy ideig vérző fejjel feküdt a járdán, az ide-oda hullámozó „frontvonal” mögött, míg el nem vitte az egyik mentőautó. Egykori évfolyamtársa látta el a sebeit, aki közölte vele, hogy nem vette hivatalos nyilvántartásba, s azt tanácsolta neki, húzzon haza, ha biztonságban akarja tudni magát.

T. éjfél után, a harci zajok elültével hagyta el a városháza épületét, ahova az ostrom idején sokan beszorultak. A nap eseményei annyira megviselték, hogy napokig nem mozdult ki a lakásából. Sehogy sem tudta feldolgozni a történeteket, elveszítette minden abbéli reményét, hogy valaha is együtt tudna élni a másik oldalon „harcolókkal”. Napokig mérlegelt, vívódott, aztán közölte feleségével, hogy úgy döntött: kitelepednek.

Másnap csomagolni kezdtek.

3.

Az út Kolozsvár és Marosvásárhely közötti utolsó szakaszát már többnyire ébren szenvedte végig, csak néha-néha koppant le a szeme, de minden, a szokásostól eltérő neszre azonnal felriadt. Ahogy közelített az úticélhoz, úgy vált egyre nyugtalanabbá. Elsősorban azért, mert – közel huszonöt esztendő után! – újra találkoznia kell elhunyt húga férjével, akivel áttelepülésük óta megszakított minden kapcsolatot. A gyűlölködő sógort reménytelen esetnek tartotta, ezért igyekezett úgy tenni, mintha nem is létezne. Mindedig szinte sikerült. Most viszont nem kerülheti el a személyes kontaktust.

Az egykedvűen füstölő vegyipari kombinátot is elhagyták már, amikor készülödni kezdett a leszálláshoz: újságját, amelyet aprólékosan átböngészett, gondosan összehajtogatta, s kabátja zsebébe süllyesztette, csomagját kicipelte a folyosóra. Homlokát az ablaküveghez támasztva leste, hogy felbukkanjon az állomás épülete. A várakozók között egyből felismerte D. alakját. Nem sokat változott az eltelt mintegy harmadfél évtized alatt. – Kilóból több, hajszálból kevesebb – összegezte a látottakat. A szerelvény lassított, és halkan megállt. – Jöjjön, aminek jönnie kell! – mormolta maga elé, s lelépett a peronra. A környezetéből egy fejjel kiemelkedő D. azonnal kiszúrta, gyors léptekkel feléje indult.

Hidegen, egymás tekintetét kerülve üdvözölték egymást, s némán elindultak a kijárat felé...

Holdszem

Fábián Judit

Boncolgatás

*Krém-kiromantia,
kézbalzsamok tömkelege
pásztáz át kiszikkadt tenyereket,
redőkből olvas,
munkához szokott-e,
karakteres vagy ernyedt –
sorsok bontakoznak ki,
krémek kémiája kézfogásokban.
Kontrasztanyag kézfejen a krém,
apró érzet-csermelyek
töltődnek fel –
műhidratálás.
Kézkrémek tömkelege pásztáz át
kiszikkadt tenyereket.
Kiromantia-következtetés:
évszázadok óta petyhüdt
kézfogások
senyvesztik a bőrt.*

Homokhalál

*Homokot temetnek,
hely kell új rétegnek.
Játszóternek csínja
homokszemcsék kínja.*

*Szín pompás a réteg.
Koppan gyermek-lélek.
Tűnő homok-varázs?
Lurkóknak magyarázd.*

*Sok giccses gumilap
takar el kínokat.
Néha hó borítja
s homok-társát hívja.*

Vonalvezetés

*Irányelv – kerek betűkben
optimizmus.*

*Számárvezető nélkül élsz.
Bravúr.*

*Felfelé ívelő mondataidban
lendületes jambusok.
Jellemtükör.*

*Sima papíron
bukdácsolva,
zuhanórepülésben
érkezik válaszom.*

Vízió

*Két fél ív papír közé
fröccsentett festék-halmaz
végeredménye:
a Körös-part.
Gyermekjáték.
Olaj vízvásznon.
Leszakadt sirálysárnyak
borítják be a nádast.
Ecsetről aláhulló
tétova cseppek
az emberek.
Szétfolyó mozdulataik sokasága –
csurgatott tempera-balett.
Arc-pacák itatósa az éjszaka.
Örvény-hordta kék szempárban úszom.
Temperám
maradék
színeit
menekítem.*

Tériszony

*Megijeszt a végtelen tér,
mennyi mindent küldhetek,
például Neked.*

*Copyzhatom a tengereket,
Poszeidonnal hullámokat
háborogtathatok
a picivé szerényített
csevegőablakban.*

*Hatalmas hawaii tűzhányót
illeszthetek online-szférába,
lávaárt nyel el a fehérség.*

*Véget nem érő
mendemondákat
írhatok le,
hisz a pletyka is végtelen,
akár a virtualitás.*

Valami elmúlt

Egy keréken

Bertha Zoltán

„Hitnél többet nem adhatok”

In memoriam Tüzes Bálint

Takarékosság, mértékletesség, arányosság. Semmiféle erőltetett tömörítés, mesterkélt szükszavúság vagy önredukció. Nem; hanem önmegejtőztató elszemélytelenítés nélkül is sajátos légiességgel összesűrített valómástétel, képi szárnyalás, fantáziadús életfelidézés, önkítárulkozó szabadság. Sugárzása a rövid mondatoknak, amelyek egyszersmind az érzelmi, hangulati, bölcséleti, konfesszionális sugallatok derűjétől és tágasságától fénylenek. Villanásokból épülnek az életképek, az emlékképzetek, a tünékenyen víziószerű látomások, a szimbolikus szuggesztiók, a vágyak, remények, visszatekintő nosztalgiaiak, számvető és létösszegző metaforák, önsorskifejező hitvallások megannyi kikristályosított mozaikdarabkái. S ebben a megragadó emberies készültségben és feszültségben röppennek a szavak, a sohasem bőbeszédű, de soha nem is érzelemnélkülivé lecsupaszított megnyilatkozásformák. A kettősség köreiből és szféráiban: míg másoktól esetleg sok szóval is keveset kapunk, itt kevés szóval is sokat. Mert ez a kettősség vagy összetettség valóban egyszerre árasztja a könnyűség, a keleti tusrajzokhoz hasonlatos lebegés, a pillanatnyiság mágiáját, meg a súlyos egzisztenciális sorstapasztalatiság

személyes és közösségi érvényességtartalmát, bőséget és gazdagságát. A megszenvedettség és a felülemelkedés rugalmas összekapcsolhatóságát és megejtő esztétikai együtthatóságát.

Jelentéssel élettények, sorsos érzelmek, metafizikai villanások keverednek és szelídülnek össze tehát az 1951 és 2013 között élt Tüzes Bálint sokoldalú nagyváradi költő, újságíró, irodalomtörténész, literátor verseiben. Akinek hagyománytudata, műveltsége, a *genius loci*-hoz való ragaszkodása is mintaszerű volt. *Forrongó századelő* címmel adta közre például 2006-ban a nagyváradi Europrint Kiadónál rendkívül izgalmas, élvezetes, mert érzéketlenül, éleletesen gazdag és tartalmas, ezzel egyszersmind filológiai alapmunkának számító beszélgetőkönyvét Tóth Jánossal, a Sebes-Körös parti Ady Endre Emlékmúzeum vezetőjével, igazgatójával a Holnap időszakának szellemi mozgalmairól, folyamatairól, meghatározó személyiségeiről. Ady halhatatlan alakját pedig több szép versében is megidézte, meglevenítette (*Ady, Ady-vízió*).

Lírájában tehát mives formakultúra, stilizált képek, kapcsolódó motívumsorok, rímek, ritmusok, dallamok gyengéd lejtése, műgond és cizellált

kifejezőerő csiszolja egybe a látvány és a látomás tudatlírai övezeteit, érzület és gondolat, értelem és sejtelem élmény- és hangulatköltészeti dimenzióit. Világkép és stílus, élmény és forma: ennek harmóniáját kérték számon régen is és most is a széptani kritikusok, s ha változtak is a körülmények meg a verseszmények, Tüzes Bálint modernizált lét- és lélekkölteményei döntően mégiscsak ezt a szépségkultuszt éltető termékeny hagyományt fejlesztik és árnyalják, mégis inkább a gondolatébersztő konzonzonanciák értéktartományait szélesítik és a magukkal ragadó bűvös mélységperspektívákat tágítják, mintsem hogy lemondanának a költészet, a költőiség eredendő, archaikus, ősi hatásalakzatairól. Töredékesre repedezett korunkról hitelesen tudósítanak az ő szellemes bökversei, az akár posztmodernnek is nevezhető frivol nyelvi és szövegjátékai is: de mindennek fundamentumát a modern újklasszicizáló emocionalitás, az ideálörző rezonancia, a vibráló értékörzés és az eszményfenntartó misztériumteremtés erkölcsisége képezi. A tradíció elementaritása és a kötésekén átívelő szabadságmámor titkos mindenségigézete. Korlát és korlátlanság szuverén egyeztetése.

Színesen tarkálló gyöngyszemek sorozatának, füzérének tekinthető Tüzes Bálint *Életfaárnyék* című (és akivel a költő lélekemelő beszélgetést is folytatott az *Agria* folyóirat 2009/1-es, tavaszi számában: Holló Barna képzőművész karakteresen finom-veretes grafikáival díszítve megjelent) verseskönyve (Nagyvárad, Europrint Kiadó, 2001) is, amelynek sajátos koloritja és alaplekkülete már címében is vitalitás és rezignáció, fény és ború, derűlátás

és elégikusság különös együttesével üt át. Már bevezetőjében sem szokványos életrajzot vázol, hanem „egyszerhasználatos” fogalmakhoz, „egyszóval az élethez” fűződő olthatatlan vonzalmát jelenti be. De tudja, hogy érezni, szorongani, reménykedni, csalódnai azért másokhoz hasonlóan szokott ő is, legfeljebb másképpen ad hangot mindezeknek. A maga dedikációját is az univerzális szeretet jegyében fogalmazza meg: „mindazoknak akik szeretnek / és akiket szeretek”, és a könyvet ajánló pályatárs, Pataki István szintén a humanitás alapértékeit emeli ki: „»Hitnél többet nem adhatok« – vallja Tüzes Bálint költő, mintegy sugallva is a kérdést: próbálhat-e többet adni poéta ebben az értékrend nélküli, összekuszált világban, mint emberségben gyökerező szeretetet, őszinte kitarulkozást, szerelem-tiszta féltést?”. Azt is leszögezve, hogy a „hit fontossága nem csupán mély vallásosságban gyökerezik. A szülőföld megtartó erejének közhelyé koptatott fogalmát költői magasságba emelve biztat: higgyünk gyökereinkben, mint a történelem viharaitól edzett szálfenyők, tölgyek. Ehhez bátorság kellett, és kell ma is.” Pataki István pontosan látja a sok évtizedes léleknyomorító embertelenségben is vállalt értékmentés szelíd hősiességének jelentőségét, s másfelől hogy az egyszerű, tiszta verssorokban mennyi játék is sziporkázik; gyermeki-felszabadult játékosság, divatoktól, irányzatoktól független örömtónus. „Tud magyarul. Költőül. Emberül. Szerényen, alázattal, halkszavúan mondja ki intéseit, aggódásait.” „Teszi a dolgát *Életfaárnyékban*.”

A fiatalságra visszarévedő számadások („egyszer visszatérnek / a gyer-

mekkor újságpapírból / készített sárkányai”; „nagyapám is visszatér / hiszen nem halt meg / csak elaludt” – *Suhanc számvetés*) közé máris beszüremkednek a megejtőn hiterősítő szentenciák – „hitnél / többet nem adhatok mégis / megyek már tudom / mikor riaszt s óv az ég” (*Fáradt galambok*) –, de az örökös úton-levés, a folytonos keresés, a megnyugtató léteértelmé utáni kívánczóság, vágyakozás, epekedés igeivé jegecesedő megszólalásformái is. S ez a szinte állandósuló életút-metaphora – mint a nagy modern teológus-filozófus, mítoszkutató Northrop Frye elméletében is a „quest”-nek nevezett kalandos vándorlás vagy lényegfürkészás – olyan álomi vagy mélypszichológiai keresésmítoszra utal, amelyben a vágyakozó én teljesüléskeresése „megszabadítja a valóság gondjaitól, de magába is zárja ezt a valóságot”. „Bárhogy volt hittünk fűben / és kövekben (...) hétégű szívárványt álmodni élet / mi megálmódtuk azt” (*Nemzedéki dal*); „a folyóktól sohasem szabad meg- / kérdezni honnan-hova” (*Folyamatos kíváncsiság ellen*); „autós szerelmek / tűntek az úton egymás után” (*Eredetmonda*); „hol van a fáról / aligelröppent madár” (*Feladat kislevelemnek*); „örök útmutató a remény” (*Reménységváróban*); „mögötted összeáll / ami múlt / jelenné vált perceit éled / a jövő szakadozik (...) útra kelsz mégis / kínlódva indulsz / még mindig szisszenő / cserepek felé” (*Törtvonal*); „az utat mutasd merre még el” (*Harmincöttől ötvenig*); „tenyeredből utak indulnak” (*Protest song*); „elméd szárnyas gyermeke az értelem” (*Zuhatag*); „hajnalban inni indulnak a szarvasok” (*Igazság*); „hozzád csapást nem találok // indulok mégis // tisz-

taszemű boldogságból / inni szerelem kútjából” (*Őszvégi ének*); „elindulsz / veled új napod is indul / szürkéségből és / ragyogásba ér” (*Átitató áhítat*); „eljutunk a mennyekig” (*A lét, a lét, a lét*) – hangzanak számtalan változatban az útkeresés, a talányfaggatás, a magasságáhító remény- és minőségigény aforisztikus gondolatsűrítményei, az életút-felmérés vízszintes és függőleges irányú eszmélkedéséből fakadó gnómi- kus bölcsességei. Mert amit kívül keresünk, azt keressük belül is és fordítva: amit belül, azt kívül. („Ádám arcán riadalom / és reménytelen a nyújtózás // pedig hogy / fogná még azt a kezét” – jeleníti meg így a *Kápolna freskója* Michelangelo halhatatlan remekművét.) Immanencia nincs tehát transzcendencia nélkül; az Isten fölöttünk, de bennünk is lakozik. Rejtőzködő mivoltában is („Örökidő jelekben”) – mint Pascalnál („Deus absconditus”), mint Adynál („Nem látni őt emberi szemmel, / De itt van és kormányoz”), mint Karl Jaspersnél („Láthatatlan. Látni nem lehet, csak hinni lehet benne”), de mint már Ézsaiás prófétánál is: „Bizony Te elrejtőzködő Isten vagy” (Ézs 45,15). Így bújik meg a teremtő önvaló, a minden létezés ősforrása – zoltárosan mint szép híves hegyi forrásvíz – a cserkésztestvérnek ajánlott Tüzes Bálint-versben, a mintegy világkép-összegző *Forrás a hegyenben* is: „rejtőzik / vannak akik nem hiszik / láthatatlan ugyanis / mint az Isten / pedig tavasszal ősszel / nyáron télen / csak életet ad / belőle van / fű / fa erdő / a hajtás tőle sarjadt / növeszt levelet sarjat / mackót gidát / nyuszit rókát / varjút rigót / csízlet pintyet / fenyőt bükköt / hársat tölgyet / virágot is / százszorszépét // tehát rejtőzik / s

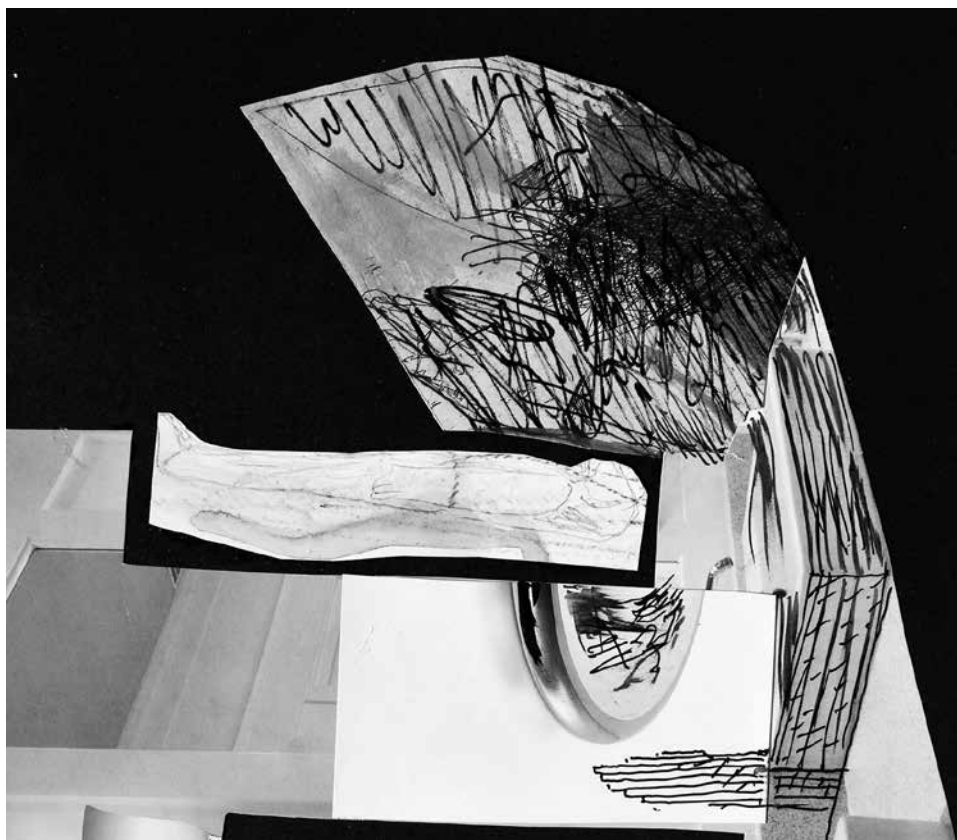
vannak akik nem hiszik / láthatatlan
ugyanis / mint az Isten / mégis minden
/ így lett miénk”.

De az emlékezetesen eleven és eredeti képek maguk is szimbolikusan szövik táj és lélek, természet és szubjektum, fent és lent kozmikus összefüggésrendszerét, földi és égi vetületeit (amint azt már legalább Hermész Triszmegisztosz óta tudjuk, hogy „ami lenn van, ugyanaz, mint ami fenn van, és ami fenn van, ugyanaz, ami lenn van”; és így „érted meg az egyetlen csodát”): „gesztenyegyertya / az égre világol / lángja levélzöld / fénye az ég” (*Viráglobbanás*); „megmaradjon nekünk / égi vezérlőül / mikoron a létünk / más időkbe szédül // fent van az alul s lent van a fenn / örökkéig végtelen” (*És végül*). Magasság és mélység között tehát – de mindig a szülőföld vonzásában: „világ tetején ülök / alattam talaj / fenn felhős az ég / lenn a folyó s a város / áldott föld / maroknyi Várad / noha nagy / örök föld / hol ember előtti csöndből / üzennek bimbózó / magnóliák / illatuk lobogón hirdeti / mindnek / reánk már / hiába támad a tél” (*Itthoni tavasz*). Az „anyarög” (*Nyugtalan fenyő*) erőtere ez, ahol „a kagylóköto iszapban évezredes temető” (*Szülőföld*) rejlenek, s az „elmélyülés” „állandó közegragszkodás” (*Zuhatag*). Ha Tompa László magányos erdélyi fenyői a keserves helytállásra buzdítanak, itt a „nyugtalan fenyő” még inkább szakadatlan „vakrémületnek” van kitéve, mert a tatár, török, német, orosz és egyéb veszedelem szüntelen történelmi kínjai közepette az alapvető gondtapasztalat nem más, mint hogy „harsog a mindenkori JAJ / és meg- harcolt/hurcolt / haza házad hátadon / míg forrón félt a fájdalom / nyílt lángok égig csapó /

fényoszlopa”. Meg hogy „csak szürke gránit / egyetlen tömbből / a hazán élő nemzet / kemény bizonyossága / de mennyiért és miből / szélvédett helyen / fagyot is próbált / lándzsafű vetés / a megmaradás / de mennyiért és meddig” (*Emlékmű*). S bár „egy nemzet emberré töredezt / de odább / a partmenti regék füzése alatt / önsodrától ittasan / újra nemzet lesz / kenyeret ne érjen már szájam / ha ez nem való / a hold örök igaza / vonzani vonzani a cseppet” (*Zuhatag*). „Rokonná lenni hitben” – szól a fohászos, imádságos hűségintelem, s a kitartás sorsbeszédés parainézise: „e földből nőttünk csupán (...) így mi lépnénk is nem is / a fák nem tudnak arrább menni / minden viharok elől” (*Szülőföld*). „Magunkban lelteni meg hazánkat” (*Páratlan páros*) – mondja Tüzes Bálint, folytatva azt a sok erdélyi költőnél árnyalódó eszmét, miszerint ahogyan élünk, az a hazánk, vagy a nyelv a mi valódi hazánk, tehát a kultúra, a hagyomány, a történelmi, szellemi, erkölcsi értékek teljessége: az otthonvilág, az otthonteremtés, az elidegeníthetetlen otthonosságérzet. A hazatérés maga a megnyugvás hívó üzenete: „mondd sietsz-e még / érkezni hazába / a megálmodott házba” (*Novemberi vers*); „szólitlak eztán / önmagunk jogán / kedvesnek / anyanyelvnek / istenhitnek / szerelemnek / hogy szétosszalak / meggyónjalak” (*Ellentét*). S a transzcendens, krisztológiai, eucharisztikus átlényegülés misztikájában is: „mióta / átléptél fényen / másokén és enyémen / benne dobbansz ím / borban – kenyérben” (*Metamorfózis*). Mert végül „a győzde le – győzd meg között / gyémánthíd feszül / alatta mélység / középen Isten / és te egyedül” (*Utószó*).

Hit és haza bennünk és fölöttünk van. Hazaérni földön és mennyben ezt jelenti tehát: létet és lényeket egybelátni, egybeélni. Nincs kint és bent, mert a hitben, a reményben és a szeretetben minden összeér. Az út vége a felemelkedés és az átvalósulás. Ahogyan az 1778-as keltezésű debreceni ének, a szövegével a XVI. századi Batthyány-kódexben szereplő zoltáros fohász a Lélek hatalmát zengi: „Munkáinkat megszentelje, / Bennünk a hitet nevel-

je, / Útunkat hazánkba vezérelje.” Hát így közelít mai és örök hazájához, így mereng, így tűnődik, így reménykedik útközi térben és időben Tüzes Bálint, egyszersmind szülőhazájának mostani pusztulását is fájlalva – *Nagyúton* című szintézisversében: „kell-e térkép / hogy megtaláld hazádat / hogy bizton / el-igazodj / elmúláskóstolt / falvak felé / éveid országútján // vagy // elegendő csupán a hit / a torokszorító féltés / és / valóságá lesz / a megérkezés”.

Áthallás

Szellem

Juhos-Kiss János
A kígyó éve

*Rettenetes, ha hatvanon túl megállsz:
fiatal vágyaiddal jó messze jársz...*

*Várj! Nem léphetsz a kígyó fejére,
Kínában 2025 a kígyó éve,
a törülközőt se dobhatod be,
ha tiszteled a bölcsességeket,
(a szégyellős Évát tovább szereted)
amúgy történeted, a nehéz magyar
nyelvedet kevesen értik, beszélnek,
igaz, a kínai sokkal nehezebb,
mégis a legtöbben beszélnek!*

*Kínában hagyományukat tisztelik,
de a mai fiatalok a kígyóval is
packázni mernek, fűre lépnek,
papírsárkányt nem eregetnek,
a nyugati széllel enyelegnek,
lányaik, ha lesznek, felnőnek,
nem selyemben legyeskednek,
lente öltözetben tetszelegnek,
Don Juan utódaival szeretkeznek.*

*Rettenetes, ha hatvanon túl megállsz:
fiatal vágyaiddal jó messze jársz...*

Szerelmes szívvel meddig kalimpálsz?

Vagyok, vagyunk

Vagyok. Szike éle a szívben.
Rózsatövis finom ujjbegyben.
Erdeink 88 százalékát elvették,
Székelyföld fenyvesei gurulnak
idegenbe, napfaragást hiányolnak,
egy-két árva fenyő még reccsen,
marad a csupasz gerinceken:
feljajdulnak új hajtásaink,
kitakarva gyökereink.

A torockói köömlás valamit akar.
Sírunk, dühöngünk, nyakig betakar.
Képmutató hazába nem menekülhetünk!
Felakadt vágyunk, mint ingünk a faágon,
elszakadva integet, már le sem vehetjük,
belé kapaszkodhatunk, mert szeretjük,
nem engedjük el álmaink, vágyaink,
mikor egymás szemébe nézünk,
mert hiszünk a kék egekben,
s az igazság földi erejében.

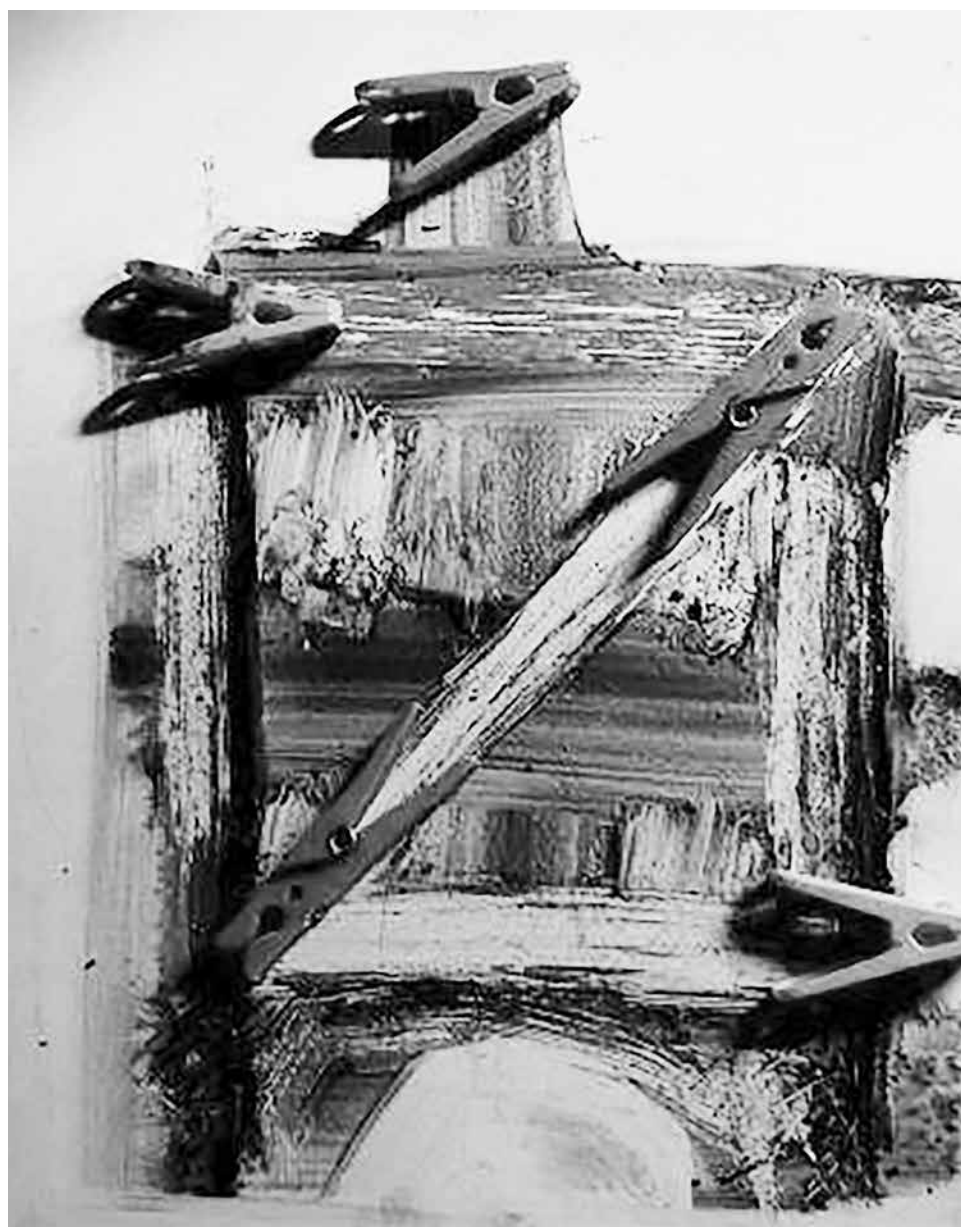
A leesett, fekete szederszemeket,
már soha meg nem kereshetjük,
a dús körtemellek gyümölcsseit,
hasadt almáit nem ízlelhetjük.
A fűben fetregő lányok végtelen
örömét csak elképzeltük.

Vagyok, vagyunk, mint szike éle a szívben,
mint túlevél s rózsatövis egy ujjbegyben:
és feljajdul ifjúságunk szép emléke...
Libabőrösre simogat a kósza szél!
Huzatunkkal kiisszuk borunkat,
eltemetjük minden bánatunkat.

Félünk érzéseink sokaságában

*Félünk érzéseink sokaságában,
mint kávészemek a darálásban.
Menekülünk mítoszok világába?
Ott az ógörögöknek van a túlvilága!
Oda, ahol múmia vár a feltámadásra?
Magyar hagyományainkban hiszünk?
Ma büszke hadfiak nyomába léphetünk?
Az internettől és a robotoktól szenvedünk,
hőscincérek mászását már észre sem vesszük,
több millió éve annak, hogy a kíváncsi rovarok
sokasága meghódította az élő világot, a Földet,
ma mik, kik zabálják fel európai terményeinket?*

*Látni szeretnénk szép, rózsás arcodat,
mint az éltető, tavaszi napsugarat.
Virágnyílások himbálják óhajod,
bölcseink jól elrejtik sóhajodat.
Félünk érzéseink sokaságában,
mint kávészemek a darálásban.*

Zárt rendszerek magánya

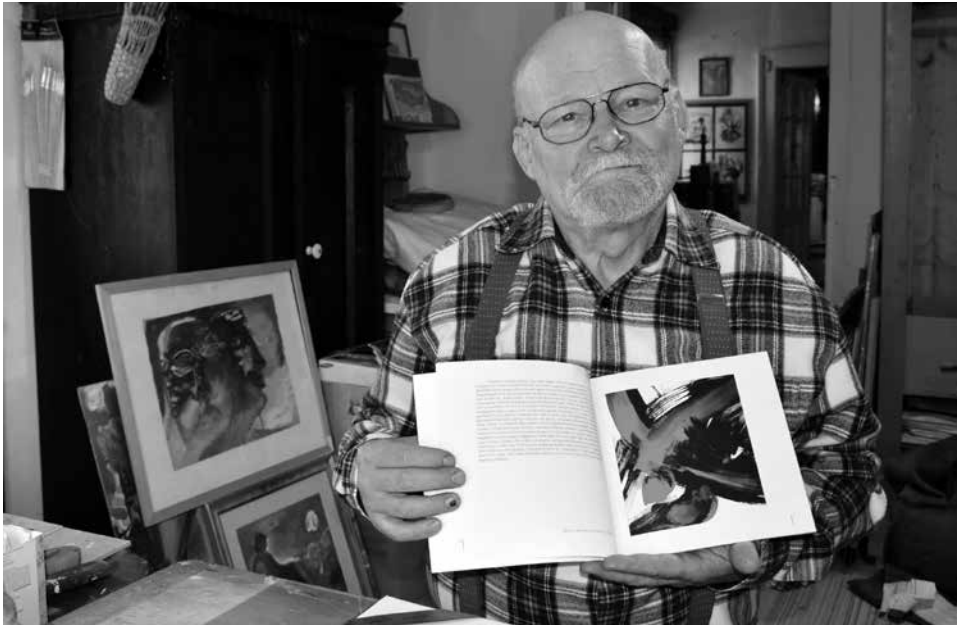
Gesztusfestészet

Sok mindennel foglalkozó művész Török Levente. Agyagszobrokat készít, fát farag, üvegmunkái is jelentősek – már 1988-ban első díjat nyert egy üvegplasztikai megmérettetésen –, de kétségkívül festőként a legismertebb. Több könyvet illusztrált, több mint ötven kiállítása volt, nemcsak a képzőművészet belüli, hanem a képzőművészet egyes ágain belüli sokféleség is jellemzi a 68 éves, Erdélyből 1990-ben Magyarországra áttelepült alkotót, aki 1999 óta a Tolna vármegyei Pálfán él.

Nemrég jelent meg a munkásságát bemutató képzőművészeti album. Nem titkolt célja, hogy az elvont festményeket megismertesse, megszerettesse a közönséggel. Minél kevesebb

eszközzel minél többet mondani. Erre törekszik.

– Ötéves korom óta rajzolok és festek – mondja. – Marosvásárhelyen nőttem fel, az ottani üvegipari vállalatnál formatervezőként dolgoztam. Üvegművészként már 22 évesen első díjat nyertem a bukaresti Üveg és Kerámia Biennálén. Magyarországra átkerülésem után több helyen éltem. Pálfán (Tolna vármegye) van alkotóházam, de Budapesthez is kötődöm, főként a páromnak, László Zsuzsannának köszönhetően. Hatott rám a főváros mozgalmassága, az utcák, a terek, a reklámok, a kirakatok, az emberek sokasága, az autóáradat, de az is, ahogy a múltó idó nyomot hagy a málló falakon. Ez inspirált az elvont képalkotásra.

Török Levente a nemrég megjelent képzőművészeti albumával

A pálfai házban a szekrényajtó is alkotás

– *Voltak mesterei, vagy mindig a saját útját járta?*

– Ifjúkori felfedezőmnek, mentornak Nagy Miklós Kundot tartom, aki a most megjelent képzőművészeti albumom előszavát írta. Az Erdélyben jól ismert publicista, lapszerkesztő, művészeti író, műfordító most is figyelemmel kíséri a munkásságomat, Marosvásárhelyről.

– *Ez a kiadvány egyfajta összegzésnek, alkotóipálya-bemutatásnak tekintendő?*

– Az összegzés lassan időszerű lesz, hiszen 68 éves vagyok, ám ebbe a katalógusba csak a legutóbbi korszakom, a gesztusfestészet közel negyven reprezentatív alkotása került.

– *Milyen korszakai voltak még az üvegművek és a gesztusfestészet között?*

– Éles határok nincsenek, ez olyan fejlődési folyamat, amit az állandó útkeresés és újkeresés jellemez. Párhuzamosan is futnak dolgok, az-

tán van, ami elmarad, van, ami tovább halad, változik, visszatér. Készítettem agyagszobrokat, a mail artban („küldeményművészet”) is aktívan részt vettem. Olasz galériák világhálós felületén láthatók ilyen munkáim. Festőként, ahogy mindenki, én is realista, figurális képekkel kezdtem. Onnan lassanként eljutottam az expresszivitásig, majd a realizmust elhagyva, kibontakoztam az absztraktban. S annak egyik ága a gesztusfestészet, amivel körülbelül négy éve foglalkozom. Kiállításterveim is vannak természetesen.

– *Ha valaki tud „szépen” rajzolni, festeni, tájakat, embereket, miért izgatja az elvont ábrázolás?*

– Azért, mert úgy érzem magam szabadnak. Nincsenek kötöttségek, nem azt másolom, amit látok, mert az a fényképezőgép sokkal jobban „lemásolja”. Nálam lelki, szellemi ábrázolás történik. S miközben az érzelmeimet érzékeltetem, a világ aktuális problé-

máit is megjelenítem a mondandómban. Jó, ha a néző meg tudja fejteni a mű hangulatát, üzenetét, de az se kötelező. Ha ő mást szűr le belőle, ha mást lát benne, ha rá másként hat, az se tragédia, hanem lehetőség.

– *Sok a szürke (fekete-fehér) alkotása. Miért?*

– Grafikában vagyok igazán erős. A kollázsok különösen megmozgatják a fantáziámat. Kísérletezek anyagokkal, formai megoldásokkal, szemléleti és szemléltetési módokkal. Rengeteg régi vázlatom van, azok legjobbjait megfestem nagyban, színesben is. Sokszor nyomtatok kézzel monotípiákat, üveglapról papírra. A munkát általában úgy kezdem, hogy lerakok egy színfoltot, és belemélyedek, megismerem. Meglátom benne a lelkiállapotom elemeit, kicsit

igazítgatok rajta, és gondolkodásra, elvonatkoztatásra ösztönzőm a befogadót.

– *Ez már a művészi fejlődési folyamat csúcsa, végállomása, vagy van még hova fejlődni?*

– Mindig van még tovább a művészetben. Az én célom a teljes letisztulás. Minél kevesebb eszközzel minél többet mondani. Persze tudom, hogy az absztrakt festészetet ugyanúgy, ahogy a modern társművészeteket – az irodalomtól a zenéig – nem lehet egyik napról a másikra megszerettetni a közönséggel. Számomra azonban belső kényszer, hogy segítsek a szemlélőnek értelmezni és megkedvelni a képeimet.

Wessely Gábor

Várakozás

Görbe tükröm, mondd meg nékem...

A szer (*The Substance*) a szórakoztatóipar irreális szépségideáljának sötét oldalára hívja fel a figyelmet. Mindezt kevés párbeszéddel, viszont annál gazdagabb képi világgal, zenei kulisszával és egyedi vízióval, megvalósítással teszi. Végtelenül szatirikus és önmagát is paródiába fordító fricska. Csak erős gyomrúaknak ajánlott.

Coralie Fargeat francia rendező úgy rúgta be az ajtót a tavalyi cannes-i filmfesztiválon második egész estés filmjével, ahogyan az abban a bizonyos nagykönyvben meg van írva. Bár aki látta az első, 2017-ben bemutatott *A bosszú* (*Revenge*) című alkotását, az annyira azért nem lepődött meg.

Filmünk főszereplője, a szebb napokat látott filmsztár, Elisabeth Sparkle (**Demi Moore**), akinek még éppen fut fitnessműsora a televíziók képernyőin. Ámde a csatorna feje, Harvey (**Dennis Quaid**, aki kábé mintha egy Tim Burton-filmből teleportált volna Fargeat filmjébe) úgy dönt, felszámolja a műsort, mivel Sparkle fölött eljárt az idő (és most nagyon szépen fogalmaztam azt meg, ahogyan ez a filmben megtörténik).

Mivel a nő hiúságán betöltetlen űr tátong, miután megtudja sorsát, Elisabeth a feketepiacon beszerezhető titokzatos „Szert” fecskendezi ereibe, mely lényegében azzal az ígérettel kecsegtet, hogy legyártja huszonéves énjét.

Megszületik tehát Sue (**Margaret Qualley**), a hibátlan, hamvas testű álomnő, de a lehetőségnek komoly ára van. Elisabeth szigorú, heti ritmusban cserélgetve testeit tudja fenntartani a vágyott állapotot, hogy megkaparintassa az elvesztett rivaldafényt. Elisabeth élete a Sue testében töltött napoktól kezd függeni, a néző pedig sejtheti, hogy ez sok szenvedéssel jár majd. A legfontosabb szabály: ők nem két, hanem egy ember.

Annál talán nincs rémisztőbb és kilátástalanabb helyzet, mint mikor

a saját testünk fordul ellenünk, és a nehezen elért, idealizált képmásunk következetesen leamortizál bennünket – átvitt és konkrét értelemben. A rendező morbid, abszurd és tragikus képet mutat a kielégíthetetlen vágyról, hogy önmagunk legeslegjobb verziói legyünk, miközben azt is bemutatja, hogy a digitális képmanipuláció,

a plasztikai sebészeti beavatkozások vagy a szuperszerek csalóka illúziói valójában a testképzavar és az identitásválság kezelését jelentik.

Fargeat többször okoz kellemetlen pillanatot a nézőnek: az érzéki közeli halmozásával és a zörejek zavaró felerősítésével képes elérni, hogy jobban feszengjen egy intim testrészt látván, minthogy undort, esetleg félelmet érezzen a testhorror-részeknél.

A *szer* című film inkább megvalósításában eredeti, mint jelentésében. A *szer* nem kecsegtet megoldásokkal, ezzel szemben viszont egy percig sem rejti véka alá, hogy milyen műfaji irányt képvisel a történet szatirikus éle mellett. Közeli-közeli látjuk a túsúrásokat, a varrásokat, a belsősegeket, egyszóval senkit nem kímél a film. Biztosra lehet venni, hogy ez sokaknak túl fogja lépni az ingerküszöbét, de Fargeat témaválasztása megkövetheti mindezt.

Azt pedig külön érdekes megélni, ahogyan Fargeat a film utolsó húsz

percében bedobja a gyeplőt a lovak közé és hagyja, hogy történjen meg, aminek meg kell történnie. Nézőjére bízza, hogy tovább keresi-e a realitást, vagy széke karfájába kapaszkodva ő is felül a szürrealitás véráztatta hullámvasútyjára.

A szer egy nagyon tömény, meghökentő filmélmény, ami eléri azt, amit nagyjából minden moziba járó szeretne: más emberként állni föl a vetítés után.

Lencsár Péter

Ady

Visky István

A magyar börtön története

A magyar államiság történetét hűségesen végigkíséri a büntetés-végrehajtás története is. A magyar börtön sokszor fegyelmező és igazságszolgáltató intézményként, de olykor a hatalmi bosszú eszközeként is volt jelen a magyar közéletben. Történetét Marosi Krisztina és más történészek kutatásai nyomán foglalom össze.

A magyar büntetés-végrehajtás története a messze őshazáig nyúlik vissza. Ezt biztosan tudjuk, írásos emlékek híján ennél többet viszont nem. A vad lovasnépként számontartott magyar közösségben a nomád népekre jellemző bűnök és közösségi büntetések voltak minden bizonnyal elterjedtek.

Az idegenek felé megnyilvánuló ősi magyar erkölcsről viszont hű képet adnak a 9–10. századi nyugat-európai krónikák feljegyzései, amelyek nem fukarkodnak részletezni a finoman csak magyar kalandozásoknak nevezett rablóhadjáratok rémtetteit.

A honfoglalást követő államalapítás és a magyarok számára merőben idegen keresztény erkölcs és egyházi közvetítésű jogrend keretei között nem könnyen találták a helyüket derék magyar őseink. Hogy alkalmazkodásuk az európai normákhoz könnyebben történjen, nomád létükre kénytelenek voltak megismernedni egy számukra teljesen új intézménnyel: a börtönnel.

Amit nem szabad

Már első Árpád-házi királyaink vasos és szigorú törvénykönyveket adtak a népnek, amikben részletesen leírták és be is tartatták mindazokat a törvényeket, amelyeknek szellemében látták üdvösnek nevelni a népet.

Szent István, Szent László és Könyves Kálmán királyok különösen jeleskedtek a törvényalkotásban. Munkásságuk gyümölcseként megszülettek tehát azok a törvények, melyekből már teljesen világossá vált, hogy mit szabad, és mit nem. Aki pedig olyan cselekményt követett el, amit tiltottak, azt meg kellett büntetni. Nem tetszett ez minden esetben a magyaroknak, ezért királyainknak nem egyszer a toll és a tinta mellett a fegyver vasával is nyomatékositaniuk kellett akaratukat.

A magyar középkor mindennapjait az erőszak, a háború, az ínség, a nyomor és a járványok jellemezték. Az ember értékei ilyen viszonyok közepette csak élete, testi épsége, egészsége, becsülete, esetleg javai és személyes szabadsága voltak. Mint minden más népnél, a magyaroknál is a büntetések igazodtak mindehhez.

A büntetés-végrehajtás mozgatórugója a nyilvánosság és az elrettenés volt. A középkorban – nem csak a magyaroknál – a halálbüntetésnek

nemcsak maga a büntetés volt a célja, hanem az oktatás, figyelmeztetés, és a kellemest a haszonnal összekötése alapján a „szórákoztatás” is.

A „rettenet színházában” a vásárnapok piactereinek látványosságaként lefejezés, akasztás, keréketörés, megégetés, élve eltemetés, és még ki tudja hányféle agyafúrt kivégzési mód került bemutatásra. A per költségén kívül csak a hóhér munkadíját kellett megfizetni, melyre akár az elítélt vagyona is fedezetet nyújthatott. Olcsó, kényelmes és gyors megoldás volt tehát, nem beszélve arról az előnyéről, hogy a veszélyes elemet egyszer és mindenkorra kiiktatta a társadalomból.

A büntetés a magyar társadalmi élet szerves része lett nagyon hamar, a mindennapok élményének alkotóeleme. A középkori bűnhődés színpadi esemény, katartikus élmény, a tömegpszichózis sajátos megtestesülése volt.

Mindezt rendszeres időközönként törvénykönyvek kiadása kísérte, hogy az ámuló nép megtanulja, mit szabad és mit nem. A magyarok számára sajátosan új intézmény megszületésével megjelent egy új szakember is, a hóhér.

A magyar büntetés-végrehajtás történetében a hóhér külön szakmát jelentett. A hóhéri hivatást hosszú tanulóévek, mesterpróba és felesketés után általában a városi bírók által átnyújtott pallossal nyerte el a szakember. Mivel a korabeli ember megalázónak tekintette e hivatást, és borzadt a hóherral való érintkezéstől, családjával a közösségtől elkülönülve élte mindennapi életét: a településen kívül laktak, nem lehetett egyházi esküvőjük és temetésük, a templomban utolsóként részesülhettek az úrvacsora szentségében, és külön helyen ültek. Ennek okán gyakorta

egész hóhérdinasztiák alakultak ki: a mesterség apáról fiúra szállt.

Pedig a hóhér nem élt rosszul: a várostól kapott rendes évi fizetésen kívül az elvégzett munkákért – meghatározott díjszabás alapján – külön pénz, a másutt végzett tevékenységért „költségtérítés”, valamint „természetbeni juttatásként” lakás, ételmezés és – a kivégzettekről lekerülő – ruha illette meg. Kasszáját gyakorta gyarapította még a gyepmesteri (sintéri) feladatok ellátásából eredő bevétel is.

A hóhér feladatát képezte a halálbüntetés különböző nemeinek végrehajtásán kívül a vallomás kicsikarását szolgáló kínvallatás is. Ennek elvégzésére sokféle agyafúrt segédeszközt munkált ki a gyakorlat, ami aztán „nemzetközi szakmai körökben” is terjedt.

A munka megkönnyítése céljából az áldozatot vallató övvel rögzítették állandó testhelyzetbe, és egy kínzókörtének nevezett eszközzel – körte alakú, fából készült szájszecc, közepébe fúrt lyukkal a levegővételhez – akadályozták meg kiáltozását vagy a kínzó személy megharapását.

A tortúra részletesen szabályozott rendjében talán a legkisebb kint a hüvelykcsavar okozta: a hátra csavart kezű delikvens hüvelykujjára befelé nyíló fogakkal felszerelt szorítót tettek, melynek csavarásával nagy fájdalmat lehetett okozni. Hasonló célt szolgált a körömszorító, és a köröm alá helyezett, feszegethető túske vagy fadarab is.

Használtak kötélfűzőt, mely a húsba vágódó kötélen hatásán, és vallató létrát, mely az izom- és csontrendszer szétfeszítésén alapult. A kínzóhenger alkalmazásakor az áldozatot egy létrára szerelt, tüskékkel megtűzdelt hengeren

húzták végig, a lábcsavar pedig csizmaszerű, lábszárra húzható eszköz volt, mely a sípcsontra gyakorolt rendkívül fájdalmas nyomást.

Valószínűleg az egyik legrettegettebb szerszám azonban a hússzaggató pók lehetett: e sarló alakú eszköz fogai az olló mozgását követték, és – a fájdalmat fokozandó – áttüzesítve is használták.

A magyar tömlöc

A szabadságvesztés-büntetés megjelölésére napjainkban leginkább elterjedt börtön kifejezés meglepően későn, a 17. században bukkant fel először a magyar köznyelvben.

A korábbi magyar nyelvű szövegekben általában a tömlöc szó szerepel – mely valószínűleg a szláv tyemnyicából (sötét, elsötétített) ered, a latin forrásokban pedig a carcer és az arestum elnevezéseket használják.

A börtön szó eleinte nem az épületet, hanem az ítéletvégrehajtó házát jelölte. A hóhér házában tartották ugyanis fogva a lefűlelt gonosztevőket az ítélet meghozataláig, és itt történt a vallomás kikényszerítését szolgáló esetleges kínvallatás is. A pincékben, őrtornyokban, várárokban, várfalakban kialakított tömlöcök valószínűleg minden jelentősebb erődítménynek szerves tartozékai voltak.

Azt, hogy rabtartásra alkalmas helyiségek már közvetlenül az államalapítás után léteztek, több oklevél bizonyítja, melyek bizonyos bűnök elkövetőinek tömlöcöztetését írták elő. Szent István 2. törvénykönyvének 10. fejezetében írja: „Ha valaki pénteki napon, melyet az egész kereszténységben megtartanak, húst eszik, egy hétig

böjtöljön bezárva.” Szent László 2. törvénykönyvének 8. fejezetében rendelkezik a következőképpen: „Aki kivont karddal embert öl, vessék tömlöcbe a király ítélete szerint és osszák három részre minden vagyónát... Ne szenvedjen akasztófát vagy testi veszedelmet, hanem adják el mint számkivetettet, ha közrendű ember, ha pedig nemes embert kapnak ezen vétekben rokoni, azt nem kell eladni, hanem vessék tömlöc fogáságába.” III. András úgy rendelkezett, hogy: „Aki az erőszakoskodási ügyben megítélt büntetést nem képes megfizetni, vessék fogságra és megfelelő büntetéssel lakoljon.”

Zsigmond király 1435. évi II. törvényében szerepel a következő rendelkezés: „A kiról pedig kiderül, hogy esküje ellenére hamisan járt el, vagy hamis jelentést tett, az olyan, mint hamisító és hamis esküvő javadalmának (ha van neki) elvesztésével fogságba kerüljön.” Ezt a törvényt később Miksa kiegészítette, és a csaló és hitszegő ügyvédekkel kapcsolatban úgy rendelkezett, hogy „mint csalókat és hamis esküvőket örökös fogságra vessék őket”.

Mátyás király 1486-os törvényében olvashatjuk: „A főbenjáró ítéletében marasztaltat bírója azonnal fogja el és egyezkedés végett három napig tartsa fogva: az egyezkedés nem sikerültével harmadnap szolgáltassa ki az ellenfeleknek.”

II. Ulászló rendelkezése szerint az előkelők a nekik kárt okozó szolgálkat „káruk megtérítése céljából elfoghatják (...), és azokat káraik megtérítéséig ott tarthatják”.

A 16. század közepére azonban olyan gyakorivá vált az ilyfajta tömlöcöztetés, hogy Ferdinándnak törvényben kellett megtiltania a „nyilvánvaló vétséget

Születés

vagy kihágásokat elkövető” jobbágyok börtönbe zárását. Miksa egyébként ezzel kapcsolatosan is adott ki dekrétumot, melyben a véghelyek kapitányait eltiltotta attól az elterjedt szokástól, hogy „valamely keresett ürügy alatt a szegény jobbágyoknak az elfogását, fogságba vagy tömlöcbe vetését pénz, termények kicsikarására használják”. Bölcsen tette.

A helyzetet sokszor az bonyolította, hogy ugyanazért a bűncselekményért más büntetés járt az ország különböző vidékein, igazodva természetesen az elkövető rendi helyzetéhez is: báró, köznemes, paraszt vagy városi polgár az illető. Azt, hogy azonosságok alig figyelhetők meg, a jogszabályi hiányosságokon kívül a törvénykező hatóságok sokfélesége okozta.

Ráadásul nem feltétlenül kellett peres eljárás a tömlöcbe kerüléshez: a nagyhatalmú tartományurak éppúgy bebörtönözhatték politikai ellenfeleiket, kényelmetlenné váló családtagjaikat, engedetlen alattvalóikat, mint a befogott csavargókat, zsványokat vagy épp jobbágyaikat, hogy így csikarjanak ki minél nagyobb részt a termésből. A bebörtönzöttek többsége egyébként e társadalmi csoportból került ki, de csak attól az időtől fogva, mikor munkaerejükre már nem volt égetően szüksége földesuruknak.

Veszprém városa az egyik legősibb magyar város. Témánk tekintetében azért híres, mert az első utalásokat az intézményesített börtönre nézve itt találjuk. Már a honfoglalás előtti időkben – valószínűleg már az avar kortól – erős vár és fejedelmi székhely, a frank-szláv uralom alatt templomot építettek ide, és feltehetőleg Bezprem szláv csapatvezértől származik a város

neve is. A honfoglalás után nagy jelentőségű helyé Koppány lázadásának a vidéken történő leverése avatta, utána pedig egyike az ország első püspökségeinek, valamint a királynék koronázó- és lakóhelye. Katonailag fontos vára, egyházi létesítményei, valamint vármegei központ lévén az ispán jelenléte a környék legfontosabb településé tették.

Mint ilyen, bizonyára helyet adott tömlöcnek is, de erre közvetlen bizonyítékot nehéz találni az okiratok többségének elpusztulása és amiatt, mert a pereknél nem volt követelmény az írásbeliség. Ítéletek vagy rablajstrom tehát nem fellelhető, de ismerünk olyan „foglalkozásokat”, amelyek feladata kapcsolódott a rabok őrzéséhez.

Ismeretes, hogy várjobbágyok végezték a királyi váruradalmak gazdasági munkáit: földközösségben művelték a várbirtok, a falu határát, és hetes szolgálatot teljesítettek a központban. A várjobbágyok egyik csoportját alkották a csőszök, akik befogták a bitangságban talált állatokat, intézték a közhírré tételeket, és őrizték a tömlöcöket. Hozzájuk hasonlóak voltak a kajátók, akik közhírré tették a nádori közgyűléseket, átadták az idézéseket és egyéb kikiáltói tevékenységet végeztek.

Létüket és ezáltal a börtön létét is bizonyító írásos emléket a veszprémi várostörténeti kutatásoknak köszönhetően már 1275-ből találunk. IV. László király ugyanis adománylevelében adta a veszprémi Szent Mihály egyháznak – többek között – a veszprémi váralján lakó négy királyi csősz háznépét is.

Ugyanebből az időszakból nemcsak örökről, hanem rabokról is maradt fenn írásos emlék: három olyan dokumentumról tudunk, amelyekben a vár-

úr fogságában raboskodó személyek ügyében történt valamilyen fejlemény.

A középkori Veszprém azonban nem dicsekedhetett olyan nevezetes foglyokkal, mint például Visegrád, ahol a torony névadója, Salamon raboskodott I. László idején, majd Zsigmond király budai letartóztatása után, siklósi fogsága előtt. Vagy Buda vára, ahol a Csonkatoronyban Podjebrad Viktorin, Mátyás király sógora töltött hosszabb időt.

Természetesen a középkori várfogságot nem szabad összetéveszteni a 18–19. század speciálisan a politikai, államellenes cselekményekért kiszabott vagy ítélet nélkül foganatosított szabadságvesztésével.

Ha különlegességeket keresünk, ez idő tájt van bőven: Beckó börtöne egy sziklafennsík, ahol a rabok még az időjárás viszontagságainak is ki voltak téve, Boldogkő pedig kötélén engedte le elítélteit egy 5-6 méter mély verembe – innen nemigen vezetett visszaút.

És ne feledkezzünk meg a „csejtei szörnyről”, Báthory Erzsébetről, akit saját várába „falazott be” korának igazságszolgáltatása – valószínűleg koholmányok alapján. Haláláig egyetlen szobában élt, azt soha el nem hagyhatta, az ételt-italt csak egy piciny ablakon adhatta be neki a szolgálatára rendelt vénasszony, és kizárólag lelkipásztorával érintkezhetett.

Átmeneti jelleggel is történhetett egészen különös helyeken fogolyörzés. Veszprém vármegye hatóságai például Pápára áttelepülésükkor istállóknak alakítottak ki átmeneti tömlöcöket.

A török kiűzése sem hozott különösebb változást a meglehetősen zavaros, szélsőségekkel tarkított hazai börtön-

viszonyokban, bár ekkor már említést érdemelnek a városok által fenntartott állandó tömlöcök is.

A kolozsvári tömlöc

A börtönök belső rendjét a középkorban nemigen szabályozták. Ritka kivétel ez alól a Kolozsvárott 1728-ban kidolgozott *Tömlöczi regulák*, melyhez a tömlöctartónak, cselédjeinek, és természetesen a raboknak is tartaniuk kellett magukat. A következőkben ennek néhány érdekesebb rendelkezését idézem.

A bíróság értesítése nélkül a tömlöctartó nem vehetett be és nem is bocsáthatott el rabot. A bevitt fogolytól el kellett venni kést, villát és minden egyéb vasszerszámot.

A büntetésre váró rabot éjjel-nappal vasban, bilincsben kellett tartani. A tömlöctartó kötelessége volt, hogy minden reggel és este megvizsgálja a rabok lábain levő vasakat, valamint ellenőriznie kellett a tömlöcnek és valamennyi rabtartó háznak a falait, vasakat, „fenekeit”, ajtajait és zárait. Este és reggel szemügyre kellett vennie, hogy nem történt-e valamiféle ásás, vésés, továbbá, hogy a rabok nem rejtenek-e ágyneműjükben földet vagy követ. A magisztrátusnak jelentette, ha bármilyen rendellenességet tapasztalt.

Mikor a tömlöctartónak a magisztrátus parancsára vagy valamely fogoly ügyében el kellett mennie, akkor a rabokat helyükön vagy az alsó tömlöcben, illetve a fogházban „erős zár alá bé rekessze”.

A tömlöctartó a magisztrátusnak jelentette, ha a rabok nem engedelmessékedtek neki, vagy éppen „helytelen cselekedetre conspirálnának”. A magiszt-

rátus gondoskodott a vakmerő, további gonoszságokat elkövetni szándékozó gonosztevők megzabolázásáról.

A tömlőctartó fizetését nem egészíthette ki az előírtnál magasabb összegű tömlőcváltság beszedése útján. A raboknak adott alamizsnapénzt a tömlőctartónak kellett őriznie, azt el nem pocsékolhatta. A perselyt csak hiteles személyek előtt nyithatta ki, és mindig fel kellett jegyeznie, hogy mikor mennyi pénzt vett ki, illetve tett be.

A tömlőctartónak kellett gondoskodnia a fa, a gyertya és a szén idejében való beszerzéséről is. A rabok pénzéből sem maga, sem cselédei számára nem költhetett, ugyanígy nem vehetett el azok kenyeréből, egyéb ételéből és italából sem. A kolozsvári tömlőc rendezett intézmény volt, de ez aligha vigasztalta az ott raboskodókat.

A 16. századtól kezdődően létrejövő polgárság és polgári öntudat alakította ki az áristom intézményét, hogy tekintélyes polgáraiknak, szorgalmas és tiszteletreméltó céhmestereiknek vagyoni viszályaikban, károkozásaik, avagy kisebb bűncselekmények esetén ne kelljen a szigorú, embertelen tömlőcbe kényszerülniük. Ezt a városházán vagy a városi őrség parancsnoka szálláshelyének elkülönített részén rendezték be, fő feladata a fogva tartás tényével való büntetés volt. Itt nem tartották hosszú ideig a rabokat, ha ez szükségesnek mutatkozott, átadták őket a vármegyének vagy a földesúr úriszékének. A polgárnak elég büntetés volt a szégyen, ami ezzel általában járt.

Ezzel ellentétben a városi carcerben, általában a városfalnál vagy a hóhér házánál – mely a benne uralkodó állapotok miatt testi gyötrelmet is jelentett – a súlyos bűncselekményeket elkö-

vetőket, és a nem városi polgárokat őrizték.

A két szabadságvesztési forma közötti különbség szembeötlő például Buda esetében: a Burgerstube (polgárszoba) működött áristomként, ahol az eltévelyedett polgár a Stadtwachmeister (csendbiztos) felügyelete alatt tölthette le büntetését, carcerként pedig a városháza pincéje szolgált, a Scherge (törvényszolga) őrzése mellett.

A vármegyék börtöneiben nem volt szükség ilyen differenciálásra, ezért az elkülönítés – ha létezett egyáltalán – meglehetősen egyszempontú volt: férfiak külön, asszonyok külön, kivétel talán Szeged, ahol a munkaképesség szerint osztályozták a rabokat, de ott is hamar belátták, hogy ez a fajta osztályozás még egy sor problémát vet fel.

A pallosjoggal rendelkező földesurak is üzemeltettek állandó tömlőcöt, melyet kastélyukban vagy uradalmi építményeik valamelyikében helyeztek el.

A falvakban csak ideiglenes jelleggel tartottak fogva bűnözőket: a helyszín minden valószínűség szerint a bíró házánál volt. Ez azért törvényszerű, mert itt állt a megszegyenítés fontos eszköze, a kaloda is.

A tömlőc korabeli gyakorlati alkalmazásáról leginkább Werbőczy István törvénnyé ugyan nem váló, de a bírói gyakorlatba beépülő, ily módon nagyhatású művéből, a szokásjogot rögzítő *Tripartitumból* (1517) kaphatunk képet.

Ebben a szerző a rabság több fajtáját különböztette meg az ellenség kezébe kerüléstől az eljárási fogságon át a büntetesként foganatosított tömlőcig. Utalt a fogva tartás körülményeire is, mikor előírta: a foglyot legalább kenyérrel és

vízzel el kell látni, és tilos testi bántalmazása. Az első tanácsot még csak-csak, de a másodikat legtöbbször csak fizetség ellenében tartották be.

Werbóczy a végrehajtás helyszíne szerint kétféle szabadságvesztést ismertet: „saját börtönben” a sértett (károsult, hitelező) tarthatta fogva a károkozót vagy a nem fizető adóst, „hivatalos tömlőc”-be pedig a bíró által elítélt személyek kerültek: „legott és nyomban fogságba teheti és – a mondott rend szerint – őrizet alatt tarthatja és büntetheti, nemesi szabadsága ellent nem állván”.

A nemesek megbüntetésére a 18. századtól kezdték a szabadságvesztést alkalmazni, eleinte kegyelemként, a halálbüntetés helyett, majd a rájuk ki nem szabható testi büntetések kiváltása céljából. Természetesen a főurak szobafogságszerű raboskodása össze sem hasonlítható az átlagos körülményekkel.

Jellemző II. Rákóczi Ferenc esete, akit felségsértés miatt tartóztattak le, rövid ideig Eperjesen őrizték, majd összegyűjtött gyanúsított-társaival együtt szállították át – nagyszámú fegyveres kíséretében – Bécsújhelyre, és akivel együtt raboskodott apródja, szakácsai és kiszolgáló személyzete is. Bár útja során két, karddal felfegyverzett őr vigyázta minden mozdulatát, és szobája előtt is ketten strázsáltak, mégis üzenetet tudott váltani társaival. Bécsújhelyi fogsága alatt pedig feleségével folytatott titkos levelezést kedvenc kuttyája segítségével. Hűséges ebe a nyakörvébe rejtett cédulákat gazdájának cellájából távozva a várkastélyban lakó gyóntatópaphoz vitte, aki kijuttatta őket a címzettnek. A kitarató, minden követ megmozgató asszony az

egyik őr is megvesztegette, így rendszeresen könyveket küldött be urának. Ám még ennél különösebb dolog is megesett: ugyancsak e katona szervezte meg, hogy parasztasszonynak öltözve látogatást tegyen nála, sőt az éjszakát is a férje cellájában töltse.

A nehéz rabláncok

A szabadságvesztés-büntetés súlyosbítására kétféleképpen nyílt mód: vagy a tartamát nyújtották minél hosszabbra, vagy a legkülönfélébb sanyargatásokkal kapcsolták össze.

Utóbbinak egyik lehetősége az éheztetés, böjt volt: a táplálónak amúgy sem nevezhető börtönkoszt megvonásával kenyéren és vízen tartották a delikvenst. Sajátos, hogy aki viszont megengedhette magának, az lehetőséget kapott a magánúton történő élelmezésre. Így válik érthetővé, miért fogták fel szigorításként az alkoholfogyasztás korlátozását avagy teljes tilalmát.

A súlyosbítás második lehetősége a testi fenyegetés alkalmazása volt. Ennek mértékét vagy már a bírói ítélet tartalmazta („hány bot méresék a bekerülőre”), vagy az intézet vezetőjének parancsára került rá sor. A bírói döntés általában előírta, milyen eszközzel (bot, vessző, sós vízbe mártott kötél), mikor, hány részletben történjen a verés. A végrehajtás vagy deresen folyt, vagy kikötés után korbácsoltak. A tömlőcbe bevonuláskor kimért botbüntetést „Willkomm”-nak (Isten hozott), a távozáskori ütlegelest „Abschied”-nek (viszontlátásra) keresztelte el a köznyelv. A büntetés egyébként a többi polgár okulására is szolgált: ilyenkor rendszerint megnyíltak a börtön kapui, és a becsődülő

tömeg végignézhette az eljárást, hasonlóan a kivégzésekhez.

A fogság elszenvedését harmad-sorban megnehezíthették a cellabeli mozgást korlátozó eszközökkel is: a kalodának például rengeteg fajtájával találkozhatunk – nemcsak megszégyenítő büntetőeszközként.

Létezett egy- és többszemélyes láb-, nyak- és nyak-kéz-kaloda (köznyelvi nevén: hegedű). A börtönben inkább a lábkalodát használták, hogy megakadályozzák a szökést (a különösen értékes foglyoknál még kézbilincssel is kombinálhatták).

A bilincsnak is számos fajtája létezett súly, nagyság és a felerősítés módja szerint. Általában 1000-3000 gramm közötti súlyúak voltak, a kézre kerülő viselte a bilincs nevet, a lábra vasat/golyóbist/béklyót vertek.

A „vasban letöltendő büntetés” bilincs és lábvas együttes alkalmazását jelentette. Még súlyosabb esetben láncokkal a falhoz, padlóhoz erősítették a szerencsétleneket álló, ülő vagy fekvő helyzetben – általában annak függvényében, hogy mennyire működött együtt a bírói tárgyalás során. A macskakodók rosszul jártak.

Ha mindehhez még hozzávesszük, hogy a börtönök sötétjébe ritkán juthatott napsugár, és hogy a fűtéssel, szellőzéssel, takarítással nemigen foglalkoztak – már lehet némi fogalmunk a körülményekről.

A korabeli tömlöcök egészségügyi szempontból is kifejezetten veszélyesek voltak: a kitörő járvány ugyanis nemcsak a rabokat pusztíthatta el, hanem az őrszemélyzet közvetítésével átterjedhetett (és számos alkalommal át is terjedt) a börtönt fenntartó vár, város lakóira. Ennek ellenére a börtönlakók

rendszeres orvosi ellenőrzése, gyógyszerrel való ellátása meglehetősen bizonytalan, területenként eltérő volt. A magas halálozási arányt az előbbieken kívül az is okozhatta, hogy a rabok nem juthattak ki a szabad levegőre.

A századok előrehaladtával a fejlődés pozitív változást csak abban a tekintetben hozott, hogy kezdték felismerni a lelki nevelés és a munka fontosságát, bár ez utóbbit inkább gazdasági megfontolásból, az ingyen munkaerőt kihasználandó.

Az intézetekben elkezdtek egyszerűbb kézműves foglalkozásokat végeztetni a rabokkal (fonás, szövés, varrás stb.), és a 18. században már előfordult külső munkáltatásuk is: városi építkezéseknél vagy egy-egy rabot „kölcsönadva” magánszemélyeknek munkavégzés céljából. Az anyagi hasznot is adó eljárás nem váltotta be a hozzá fűződő reményeket, mert a szabad munka legtöbbször szökéssel végződött.

A foglalkoztatás mellett elfoglaltságot adhatott – volna – a tanulás is: ez külföldön írni-olvasni-számolni tanítást jelentett, magyar vidéken azonban gyakorlatilag nem létezett. Megtanultak viszont a rabok egymástól egy sor – a törvénytelenésekhez hasznos – módszert, amit szabadulásuk után sikerrel alkalmaztak is. Tehették, mivel az akkori jogrend még nem ismerte a visszaesés fogalmát úgy, ahogy azt ma ismerjük.

A hit és a vallás által nyújtott lelki támaszra nagy gondot fordítottak: csaknem minden börtön rendelkezett oltárral. De a lelkipásztorok tevékenysége eltéréseket mutat: a mise, istentisztelet megtartásán kívül egyéni elhivatottságtól függött, hogy mennyiben

próbáltak könnyíteni a megtévelyedettek helyzetén.

A középkori fogva tartás nem igényelt speciális beosztású épületeket, nem kellett fegyelmet tartani. Egyetlen egy vezérlő elv volt csak, hogy senki meg ne szökjön. Megállapíthatjuk: egyszerű és olcsó módszer volt. Azonban egyáltalán nem alkalmas arra, hogy a kevésbé rosszakat vagy az első ízben bűnösnek találtakat jó útra térítse, bűnbánatot ébresszen bennük. Viszont kitűnő hely a bűnözőmesterség kitanulására, és a szabadulás utáni tervszövögetésre.

A haladás felé tett első lépést börtön téren az jelentette, mikor felismerték a fennálló állapot helytelenségét, és felmerült az igény arra, hogy javítsanak a helyzeten. Erre hazánkban tulajdonképpen csak a reformkor szellemi pezsgésének idején, a fogházjavító mozgalom megjelenésével került sor.

Az Osztrák–Magyar Monarchia börtönei híresek voltak rendezettségükről és szigorúságukról. Bekerülni igen könnyű volt, kikerülni már annál nehezebb.

Úrnő

Fleisz János

Láhner György, a legkevésbé közismert aradi vértanú¹

Láhner György aradi vértanú élete, tevékenysége és mártírhalála kevésbé ismert, ma már ő az egyetlen az Aradon 1849. október 6-án kivégzettek közül, akiről nem készült külön kötet.² Ennek objektív okai is vannak, hiszen Láhner elsősorban a hadseregellátás és hadianyag-utánpótlás területén tevékenykedett, amely a hadászat egyik kevésbé látványos területe, forrásdottsága is viszonylag szegényesebb, az érdeklődés iránta csekély. Ugyan feladatát végig példásan végezte, kultusza mégis az egyik legkevésbé elterjedt. Nem kivétel ez alól Nagyvárad sem, pedig főleg itteni tevékenysége miatt végezték ki. Tanulmányunkban Láhner György életének és működésének Nagyváradhoz kötődő néhány részletét is vázolva szeretnénk megpróbálni emléket visszahozni a köztudatba.

¹ A tanulmány alapja a Láhner Györgyről jelenleg készülő kötet anyaga.

² Tudományos igényű életrajza napjainkig nincs, életéről, tevékenységéről többen írtak, a megjelenés időrendjében: Márki 1884. 96.; Gelich 1882–1889. I. k. 276.; Varga 1890. 107.; Bakó 1942. 114–118.; Kenyeres 1997. 130–134.; Bona 2000. 173.; Rosner 2000. 787–791.; Katona 2003. 37–38.; Kedves 2007. 63–69.; Kenyeres 2017; Fleisz 2024.

1. Életének főbb szakaszai

1795. október 6-án született a Turóc vármegyei Necpál helységben (ma Necpaly, Szlovákia), és a szokásosnál később, október 22-én keresztelték meg.³ Német anyanyelvű katolikus polgári családban nevelkedett, a magyar nyelvet csak törve beszélte. Apja német, Josef Lahner kincstári hivatalnok, anyja magyar, eredeti neve nem Folkusházy, ahogy több helyen megjelenik, hanem Lacsny Rozália.⁴ Szülei Besztercebányára költöztek, ahol Láhner elvégezte a római katolikus gimnáziumot,⁵ majd 1812-ben, 17 évesen belépett a 33. (Hieronymus Colloredo-Mannsfeld) sorgyalogez-

³ Születésével kapcsolatban ld. Schweng 1898. 554–555.; Rainer 2001. 139–151.; Merényi-Metzger 2010a.; Merényi-Metzger 2010b. 103. Említésre méltó, hogy Láhner az aradi kihallgatásakor besztercebányai születésűnek vallotta magát, sőt, a halotti anyakönyvi bejegyzésében is ez szerepel, annak ellenére, hogy a Biccsei Állami Levéltárban (Státny Archív v Bytci) található eredeti anyakönyvi bejegyzés szerint Lahner Antal György Necpálon született. A nevét használják Lahner és Láhner formában is, ő maga viszont utóbbi formában írta, így tanulmányunkban ezt használjuk.

⁴ Merényi-Metzger 2010b. 117–118.

⁵ Bona 2000. 173–174.; Kedves 2007. 63–69.; Csorba 1989. 92–103.

redbe hadapródnak, s már év végén zászlós lett. 1813-ban alakulata helytáll a Napóleon elleni háború fő hadszínterein, emiatt Láhner már 18 évesen hadnagy lett.⁶ 1839. november 16-án Milánóban feleségül vette a 18 éves olasz Lucia Conchettit (1821–1895), s rövidesen megszületett egyetlen leánygyermekük.⁷ 1844-ben őrnagy lett a császári hadban. Zászlóalját 1847-ben Pestre helyezték, az ottani helyőrség megerősítésére, ott volt az 1848. márciusi forradalom idején is, ami után felajánlotta katonai szolgálatait a magyar forradalmi kormánynak.

1848. április 21-én kapta meg első feladatát, amikor zászlóalját a rend fenntartására Székesfehérvárra küldték.⁸ Később részt vett a délvidéki szerb lázadók elleni harcokban.⁹ 1848. augusztus 19-én a Szenttamás elleni támadásban zászlóalja az első vonalban volt, sikeresen gátolta meg a szerbeket az üldözésben.¹⁰ Augusztus végén Láhner zászlóaljával még részt vett abban az ütközetben is, amelyben a Temerinre támadó szerbeket visszaverték. 1848. szeptember 16-án Pestre rendelték, ahol új megbízatást kap, ezzel döntő fordulat ment végbe további sorsában, hiszen miután közel 36 évig ugyanabban az alakulatban szolgált, végleg elbúcsúzott katonáitól. Az Országos Honvédelmi Bizottmány (OHB) egyik legelső intézkedésével, 1848. szeptember 28-án

Szamossy Elek litográfiája 1873-ból

Láhner György őrnagyot megbízta „a fegyver s lőszerk kormányzatával”¹¹. Október 12-én alezredessé léptették elő,¹² két nap múlva pedig hivatalosan is kinevezik a „honvédi fegyvertár főfelügyelőjének”¹³. Láhner számára ez teljesen új feladat volt, de lelkes fáradozása hatására a hadianyaggyártás 1848 végére lendületbe jött, egyre több fegyvert sikerült készíteni, ennek elismeréseként 1848. november 16-án a hadügyminisztérium ezredessé lépteti elő. Láhner egyébként egyike volt azon keveseknek, akiket mind Kossuth Lajos, mind pedig Görgei Artúr nagyra értékelt.

1848. december végére sikerült a szabadságharc hadiiparának megalapozása, és a fegyvergyártás közel teljes kapacitással folyt, azonban a katonai

⁶ Kedves 2007. 65.

⁷ Bona 2000. 173.; Katona 2003. 35.; Rainer 2001.145.; Kedves 2007.65–66.; Merényi-Metzger 2010a. 63.

⁸ Kedves 2007. 66.; Csorba 1989. 93.; Bakó 1942. 114.

⁹ Bona 2000. 173.

¹⁰ Kedves 2007. 66.

¹¹ Borus 1998. 96.

¹² MNL OL H 2. OHB 995/1848.; K, 1848. okt. 13. 125. sz. 1.

¹³ K, 1848. okt. 16. 128. sz. 1. Tehát nem október 24-én, ahogy folyamatosan többen is tévesen állítják köztük: Bakó 1942. 114.; F. Kiss 1987. 565.; Kedves 2007. 67.; Rác 2004. 11.

helyzet alakulása közbeszólt, a magyar állami országos fegyvergyárat Pestről menekíteni kellett. A kialakult helyzet Láhner életbevágó döntésre kényszeríti: vagy elhagyja hivatalát, vagy azonosulnia kell az önvédelmi háború ügyével és a magyar nemzeti érdekek szolgálatával. Kiváló hadszervezői képességei átsegítették ezen a komoly dilemmán, és ettől fogva utolsó pillanatig kitartott a magyar szabadságharc ügye mellett. Kossuth eredetileg az összes hadiüzemet is Debrecenbe akarta átmenni, ahová a kormány is áttette a székhelyét, azonban ott lehetetlen volt mindent elhelyezni, emiatt Vetter Antal tábornok javaslatára úgy döntöttek, hogy a Sebes-Körös parti várost építik ki hadiszertárrá. Nagyvárad fekvése folytán lényegében a magyar hadműveleti alap központját képezte.¹⁴

2. A nagyváradai magyar országos állami fegyvergyár élén (1849. január 11. – május 26.)

Láhner György ezredes, miután munkatársaival együtt közreműködött a nagyon nehéz költöztetésben, 1849. január 11-én a vezetők közül elsőként érkezett meg Nagyváradra. Azonnal részletes szemlélt tart a várban, de igen lesújtó tapasztalatokat szerez, mert a javak érkezésekor elkerülhetetlenül nagy fejtelenség alakult ki, még saját magának sem volt képes lakást szerezni a várban, így kénytelen a városban bérelni egyet. Szomorú helyszíni tapasztalatait 1849. január 13-án jelentette az Országos Honvédelmi Bizottmánynak, hozzáfűzve, hogy ő mindent megtesz, hogy minél hamarabb berendezked-

jenek, de a helyi polgári közigazgatás tehetetlen ez ügyben. Kossuth Láhner jelentését tudomásul veszi, addigi intézkedéseit helyesli, válaszlevelében azonban erősen megütközik azon, hogy Láhner 12 napra becsüli a szükséges időt a termelés elindításáig: „Szent Isten, az ily lassú kezdetben bár ne legyen meg a szomorú végzet is.” S így folytatta a parancsnak is beillő kívánságot: „Tudják meg, miként a 12 napnak 12 éjjele van és nekünk éjet is nappallá kell tennünk, ha sikerhez akarunk jutni.” Végül sürgette a lókupak és gyutacs készítésének gyors megindítását, egyúttal a gyár tevékenységéről gyakori jelentést követelt Láhneről.¹⁵

A vár kiürítése hosszabb időbe telt, de ennél is több időt igényelt a gépek, berendezések, hadianyagok, lőporos hordók és fegyverek kicsomagolása, szétválasztása, új helyükre való szállítás és működésbe hozása. A váradi várban 43 szobát alakítottak át műhelylél, illetve raktárrá, ezekben 124 nagy asztalpadot és 25 tűzhelyt helyeztek el. De így sem fért el minden, így a fegyvergyár kovács-, puskaműves- és reszelóműhelye részére a városba kellett helyiséget bérelni és berendezni.¹⁶ Január 17-én Rombauer Tivadar igazgató erre a célra a várostól a Spitzer-ház átadását kérte,¹⁷ Láhner pedig aznap a Zöldfához címzett fogadóban kérte három szoba átadását irodának.¹⁸ A gyár termelése, azaz a lőfegyverek (kivéve az ágyúk), szuronyok és kardok gyár-

¹⁴ Gelich 1882–1889. I. 216–217.

¹⁵ MNL OL H 2. OHB 383/e/1849.; KLÖM XIV. 133.; Bakó 1942. 42.; Farkas–Radó 1952. 712.; Fleisz 1998. 95.

¹⁶ MNL OL H 2. OHB 6095/e/1849.; Bakó 1942. 43.; Farkas–Radó 1952. 712.

¹⁷ MNL OL H 106-3/1849. jan.

¹⁸ Uo.

tása 1849. január 26-án indult meg. Láhner György ezredesnek mindezekben komoly érdemei voltak, és főleg neki köszönhető, hogy egy új hadiipari központ jött létre.¹⁹ Ő maga a szervezés mellett elsősorban a fegyver- és hadfelszerelés-gyártás ügyeivel foglalkozott. Ez volt a magyar önvédelmi küzdelem – és ezen belül Láhner – egyik legnagyobb teljesítménye az egész szabadságharc során. Közel egy hónap alatt az ország fegyvergyártó képességének döntő részét kitevő üzemek leszerelése, áttelepítése és újraindítása, mindez pedig januári télben, harci viszonyok között. A Váradon szokatlan nagyságú termelőegység, nagyszámú, mintegy ezer munkással és alkalmazottal, sok problémát okozott. A munkásokkal eleinte sok gondja volt a városnak is, Várad-Váralja városrész főbírója már február 6-án intézkedést kért ellenük, mivel „oly fokra hágott a gyárosok gorbáskodása, éjszakai tivornyázása, rendezavarása, hogy még a parancsnak sem engedelmeskednek és ellenszégülnek, mit tovább nem szenvedhetném.”²⁰ A munkások folyamatos panaszai a nagyvárad városi vezetőséghez is eljutottak, akik február 7-én reagáltak, de nem találják azokat egyáltalán megalapozottnak. Viszont, megígérik, hogy intézkednek, hogy a panasznak, amelynek most nincs alapja, a jövőben se lehessen.²¹

Február 5-én Nagyvárad előljárársága megküldi Hodossy Miklós kormánybiztosnak a katonai és tiszti szállások jegyzékét. Ebből kiderül,

hogy Láhner György részére a Zöldfa vendéglőben három szobát béreltek ki fűtés nélkül, havonta 36 pengőforintért, a fűtést is a vendéglő szolgáltatta, s annak árát külön felszámolták. A térparancsnokságot a Cziffra-házhoz tették. Egy tüzér főhadnagy és a számvevő részére Müller Ferenc házánál, illetve Gergely ezredesnek a Poynár-háznál adtak szállást.²²

Láhner és a fegyvergyár igazgatója, Rombauer Tivadar helyesen ismerte fel, hogy a nagyvárad fegyvergyár csak egy hadiipari hálózat központjaként tud igazán hatékony lenni, ezért igyekeztek kiépíteni a fegyvergyártás egész ipari termelői struktúráját. Ugyan a gyár teljesítményét folyamatosan leértékelték, mégis az átköltözés, berendezkedés és elindulás során kifejtett tevékenysége miatt Láhner Györgyöt az OHB 1849. február 15-én kelt rendelete alapján február 16-tól tábornokká (vezérőrnaggyá) léptetik elő.²³

Február vége fele napirendre került a gyár munkaterületének további bővítése is. Ebből az okból Lukács Dénes alezredes felveti Hodossynak a várad várban lévő templom átadását is azaz, hogy „mihelyst ezen hely átadatik, háromszor annyi lőszeret leendünk képesek kiállítani.”²⁴ A javaslat további sorsáról nincs adatunk, de a forrásokból ismeretes, hogy a templomot végül átadták és rövidesen itt is folyt a lőszergyártás. Másnap a nagyvárad

²² H-106-4/1849. febr.

²³ K, 1849. február 18. 32. sz. 1. A kinevezés időpontjáról eltérő adatokat közölnek, így Bona 2000. 173.: február 17. (16.)-ot, máshol gyakran pedig tévesen és forrásmegjelölés nélkül azt találjuk: „1849. február 6-ától tábornokká nevezték ki.”

²⁴ H-106-4/1849. febr. f.414.

¹⁹ A nagyvárad fegyvergyárról ld. Bakó, 1942; Fleisz, 1998; Fleisz 2000; Fleisz 2024.

²⁰ H-106-4/1849. febr. f. 138.

²¹ Uo.

előjáróság közli, hogy Leitner Márton térparancsnokot Safrán Martonnál szállásolták el. Erre válaszul Rombauer Tivadar is újból felhossa, hogy szükségük van még további váradi szálláshelyekre is. A nagyváradi fegyvergyár február 23-án érte el a teljes kapacitást, tehát majdnem egy egész hónap kellett ehhez. Láhner György ez alatt végig irányította a munkát, felügyelte a termelést és minden fontos ügyben haladéktalanul intézkedett. Páratlan szervezőképessége már ebben az időszakban is gyakran segített a nehézségek kiküszöbölésében és folyamatos építkezésben.

Láhner március hónapban a váradi fegyvergyár általános irányításával és a hadiipari hálózat összehangolásával volt elfoglalva, de azért figyelemmel kísérte a lakhelye közelében történeteket is. A nagyváradi Zöldfa udvarában elszállásoltak néhány fogoly tisztet is, emiatt március elején Láhner erélyesen kérte Hodossytól „a rác foglyoknak tágasabb levegőjárta helyre való mielőbbi áttételét”. Felhívja a kormánybiztos figyelmét, hogy ha ezen foglyok továbbra is ott és a városban maradnak, tifuszt vagy egyéb ragályt okozhatnak, mert a kocsiszínbén, ahol laknak, borzalmas kosz van.²⁵ Az átirat eredményéről nincs tudomásunk, de a hónap végén Láhner közli Hodossyval, hogy a Várad-Újvárosban lévő Zöldfa vendéglőben nem akar tovább lakni, ezentúl szállása, az időközben Nagyváradra megérkezett nejével és gyermekével, a Várad-Olasziban lévő Lippert-féle házban lesz, ahol saját költségén fog lakni. Ennek földszinti két szobájába

teszi át az irodáját is, ez ügyben kéri Hodossyt, hogy intézkedjék.²⁶

Ebben a szakaszban, a fegyvergyár folyamatos bővítése és a hadügyi intézmények terjeszkedése egyaránt érintette a helyi püspökség és káptalan érdekeltségeit. A kevésbé érintett váradi káptalan levélben fordult Hodossyhoz a közteherviseléssel kapcsolatban.²⁷ A nagyváradi római katolikus püspökség ügye viszont nagyobb port kavart. Báró Bémer László, a szabadságharc ügyéért kiálló és emiatt később súlyos fogságra ítélt nagyváradi katolikus püspök panasszal fordult a Honvédelmi Bizottmányhoz, amelyben előadta, hogy Komlóssy Pál tüzér hadnagy hivatalos küldetésben megjelent nála a püspöki lakban és az összes szobát megtekintette azzal, hogy oda rövidesen katonai iskola fog telepedni, így a püspöknek más lakhelyet fognak kijelölni. Az emiatt felháborodott püspök levelére Kossuth indulatosan ír a nagyváradi katonai parancsnokságnak, állást foglalva a püspöki palota katonai célokra történő igénybevétele ellen, egyben elrendelte, hogy: „Ezen botrányos eljárás a honvédelmi bizottmány által általában rosszalattván, jelen rendelet vételével a katonai parancsnokság oda utasíttatik, miként a már nevezett tisztet e tárgyban további lépések tételétől a legszigorúbban tiltsa el, számon kérve tőle, hogy minő megbízás jogosította fel ezen tette elkövetésére, s oda utasítván a rendelkezőt, hogy jövőre ily nemű eljárásokat ne tegyen, – mindenesetre pedig a dolog miben

²⁵ Uo.

²⁶ Uo. Valószínűleg Lippert Mihály városi főbíró házáról van szó, a Kishíd (a mai Szent László híd elődje) mellett a 350. sz. alatt. Ld. BK, 1867. okt. 11.

²⁷ H-106-5/1849. márc.

létéről, a honvédelmi bizottmány haladéktalanul tudósíttassék”.²⁸

A hónap vége felé folytatódott a fegyvergyártás bővítése. Március 27-én az OHB rendeletet küld a pénzügyminisztériumnak a nagyváradi salétromsavgyár újbóli felállításáról, melynek igazgatójává Irinyi Jánost, segédjének pedig Jánosy Ferencet nevezik ki, egyben tudatják: mint ahogy az egész gyár, ők is Láhner tábornok felügyelete alatt fognak tevékenykedni, így a működéshez szükséges pénzmennyiséget is hozzá küldik.²⁹ Irinyi Kossuthal való későbbi levélváltásából azonban kiderül, hogy ugyan történtek még további intézkedések, az üzem végül sohasem kezdte meg működését. Az eredeti források nem ismerve számos helyen azt állítják, hogy „a szabadságharc idején Kossuth őt bízta meg az ágyúöntés és puskaporgyártás irányításával, mint elismert kémiai szakembert”, ennek azonban nincs valószínűsége.

Március utolsó napján az OHB felkéri báró Bémer László nagyváradi római katolikus püspököt, hogy vadaskertjét engedje át lőszergyártás céljára. A kérést azzal indokolták: „Minthogy röpöntő és egyéb lőszer készítésére egész Várad környékén egy olyan alkalmas hely sem létezik, mint a Pecszenmárton³⁰ és Várad közt levő vadaskert, mely méltóságod rendelkezése alatt áll, annál fogva, ismerve a kormány méltóságod hazafiságát, teljes bizalommal kéri fel méltóságodat, hogy ama vadaskertet tüzeri használatul átengedni szíveskedjék”.³¹ Bémer püs-

pök április 3-án kedvezően válaszolt az OHB március 31-i felszólítására, kárpótlás nélkül felajánlotta a vadaskertet, csak azt kérte, hogy a vadaskert egy kis részét kerítsék el a däm vadak részére, míg ellésük után elszállíthatók nem lesznek. Kérte még, hogy a hájói fürdőből szállítsák el az oda beszállított nagyszámú tölténykészítőt és tüzért, hogy a fürdőt a betegek használhassák, de ha ez nem lehetséges, akkor a megígért bért fizessék meg.³²

Az OHB köszönettel fogadta Bémer püspök levelét, s felkérte, keríttesse el a vadaskertjét az állam költségén, a tölténykészítők s tüzerek elszállítási kérelmével kapcsolatban pedig utasították Hodossy kormánybiztost, hogy „az illetők számára alkalmas helyről gondoskodjék, mi ha nem történhetné, a kért fürdői hasznóbér ki fog fizettetni”.³³ Végül az OHB nevében Nyáry Pál 1849. április 11-én utasítja Hodossyt, hogy „a hájói gyógyfürdőben tölténykészítéssel foglalkozó tüzerek elhelyezésére a premontrei szerzetesek Pecszenmártonban lévő nagy épületüket foglalja le”.³⁴ A gyár terjeszkedése tovább folytatódott, s később április 26-ig az egész szentmártoni zárdát kiköltöztették és katonai laktanyává alakították.³⁵

Április hónapban a fegyvergyár működése nagyon dinamikusan alakult. Addigra a gyártás nagyrészt stabilizálódott, a „vidéki” gyárak is sorra elindították vagy fokozták termelésüket, a hadsereg sikerei pedig hozzájárul-

²⁸ OHB 1849: 3750.

²⁹ OHB 1849: 3834. KLÖM XIV.745.

³⁰ Ma Váradszentmárton, románul Sânmartin.

³¹ OHB 1849: 4065. KLÖM XIV.778.

³² OHB 1849: 5283. (A Püspökfürdő melletti Hájó, egykor Hévjó falu mai hivatalos neve: Haieu.)

³³ OHB 1849: 5283. KLÖM XIV. 832-833.

³⁴ H-106 -6 /1849. ápr.-máj. f. 81.

³⁵ Uo. f. 861.

tak ahhoz, hogy az alapanyag-után-pótlás viszonylag zavartalan legyen. Láhnernek folyamatosan intézkednie kellett, de sok segítséget kapott a munkatársaitól. A sokrétű lendületes aktivitás miatt Hodossy Miklós kormánybiztosnak rengeteg dolga akadt, a fegyverszállítások megszervezésén kívül is. Így Leitner Nándor várparancsnok április 4-én azzal fordult hozzá, hogy a vár árkaiban lévő vizet csak részben engedték le, emiatt az ott megmaradt víz bűzt árasztott, Láhnerre hivatkozva kérte a víz tökéletes leeresztését.³⁶ Lukács Dénes április 8-án írt levelében tájékoztatja Hodossyt, hogy: „Sikerült a főparancsnokságnak az ágyúöntőde körüli munkálatait annyira vinni, hogy a gépek elkészülének, a szükséges épület felállítására annyi a munkás-kéz, miszerint ezek pár nap múlva ezt felállítani képesek. Csak a szükséges 100 000 db. téglá kiszállítása hiányzik, ennek folytán kéretik tisztelt kormánybiztos Úr, szíveskedjék felszólítani e város polgárait, miszerint úgy önként díj nélkül – miszerint ezt a haza nagy köszönettel venné –, úgy pedig az illő díjért a felállítandó ágyúöntődéhez a szükségelt 300 szekér téglát kiszállítani pár nap alatt hazafiúi kötelességöknek tartsák, mert csak úgy fog e hon erős alapokon nyugodni, ha oly ágyúöntődével bírand, melyben naponta 12 újon öntött ágyú készülend el”.³⁷ Hogy a város polgárait mennyire sikerült mozgósítani, arról nincs pontos adat, de arról igen, hogy a várad-velencei zsidó hitközség tízezer téglával járult hozzá, így elkészülhetett a különleges

épület.³⁸ A hónap végén, április 25-én Bémer László püspök ellenben panaszt emelt Kossuthnál Hodossy ellen a rekvirálások miatt. Sérélmezte, hogy ő ingyen átadta magtárát, mégis ilyen eljárást kell elszenvednie.³⁹

Áprilisban különösen előtérbe került a Nagyvárad környékén lévő malmoknak a termelésbe való bekapcsolása. 1849. április 16-án Rombauer Tivadar levelet intéz Hodossyhoz, amelyben leírja, hogy a csőfúrással eredetileg szánt malom végül az ágyúöntés és -fúrás számára lett lefoglalva, s mivel a csőkészlet még három hétre elég, emiatt a csőfúrás- és esztergályozás-műhely minél hamarabb kész kellene legyen. Kéri Hodossyt, hogy a peceszőlősi malmot, amelyet alkalmasnak talált, becsültesse fel és adja át számára.⁴⁰ Két nappal később Láhner is Hodossyhoz fordult a malom kijelölése ügyében. Ebből értesülünk, hogy az OHB éppen akkor tárgyalta azt a sarkalatos kérdést, hogy Nagyváradon és környékén állandó jelleggel egy teljes terjedelmű fegyvergyártást telepítsen. Ha így döntenek, akkor „a gyártási elhelyezkedés oly szélesen fog kiterjedni, miszerint igen hihetőleg a környékben lévő minden vízierő és vízépítmények az álladalom számára fognak lefoglaltatni”. Kéri, hogy intézkedjen a malom kijelölése ügyében. Még ugyanabban a levélben közli Hodossyval azt az értesülését is, hogy a szállósiek azt panaszolják, hogy Hájóban a püspökség birtokában lévő malom zsidó haszonbérelője (Steiner

³⁶ H-106 -6/1849. ápr.–máj. f. 14.

³⁷ H-106 -6/1849. ápr.–máj. f. 165.

³⁸ Telepy-Hutyra, 1997. 63. Az ágyúgyárnak, amely a váradszentmártoni malom mellett volt, sokáig álltak a falai, de az 1950-es években már nyoma sem volt

³⁹ OHB1849: 6172.

⁴⁰ H-106 -6/1849. ápr.–május. f. 692.

Lipót) 500 aranyat fizetett, hogy az ő malmát válasszák ki. Láhner emiatt kérte Hodossyt, hogy jelöljön ki egy bizottságot a malmok megvizsgálása érdekében, illetve kérésse maga elé a szőlősi előljárót és a püspöki haszonbérlet, hogy tisztázzák a helyzetet.⁴¹ Hodossy válaszában kifejti, hogy a szőlősi malom kisajátítása számos gondba ütközik, illetve hogy a püspök hájói malma könnyebben átvehető. Azt is vállalja, hogy a vizsgálóbizottságba személyeket javasoljon, illetve hogy behívhatja a két a malomügyben érdekelt felet.⁴² A Láhner elnöklete alatt a Lukács Dénes alezredesből, egy Hodossy által küldött mérnökből és Vidáts István gépészből álló bizottság megvizsgálta a Rombauer által kiszemelt szőlősi és a Hodossy által javasolt püspökségi hájói malmot. Tapasztalataikról Láhner április 19-én számolt be Hodossynak. A hájói malomnak azt az előnyét találták, hogy közel lévén a hőforráshoz, ott a Pece meleg vize sohasem fagy be, így a termelés folyamatossága biztosított. A szőlősi malom esetében kiderült, hogy nem a szőlősi tulajdona, hanem az is az egyházé, így nem okozhat nagy gondot a kisajátítása, s jóval több előnyét találták. A vize elég bő, esése elég erős, épülete tágas, melléképületei pedig több műhely befogadására alkalmasak, elhelyezkedése pedig biztosítja a munkások megfelelő elszállásolását is. Kétségeik voltak viszont azzal kapcsolatban, amit a helyiek váltig állítottak, mert számukra köztudott volt, hogy a Pece-patak ott sem fagy be sohasem. Ezek után a bizottság nyilvánvalóan a szőlősi malom kisajátítását javasolta a

fegyvergyártás részére.⁴³ Április 22-én Rombauer felszólította Hodossyt, hogy intézkedjék a szőlősi malom átvételéről és átadásáról, mert már sürgős lenne.⁴⁴ Az ügy haladhatott, mert két nap múlva Rombauer már szekereket kér Hodossytól a szőlősi malomhoz. Április 26-án készül el a részletes kimutatás a szőlősi egyházi malom és a hozzá tartozó épületek tanúk előtti átvételéről. Az értékét ezüstpénzben összesen 5866 forintra becsülték.⁴⁵ A szőlősi malom tehát készen állt, hogy agyúöntés és fúrás részére biztosítja a megfelelő vízi hajtóerőt.

1849 májusában Nagyvárad már valódi hadszertelep lett és egy valószínű táborhoz hasonlított. Nemcsak a város és közvetlen környéke, de az egész megye is túl volt tömve. A gyártáshoz szükséges mind több mesterember mellett nagyszámban érkeztek ide szerencsét próbálók, később pedig menekültek is. A város útjai a megsokottnál sokkal nagyobb forgalom miatt teljesen elhasználódnak, lényegesen lassítva ezzel a növekvő szállításokat.

A nagyváradai agyúüzemekhez kötődik az a fontos és érdekes epizód is, amely szerint a székelyföldi agyúgyártás megteremtésének legendás alakja, Gábor Áron 1849 májusában kért engedélyt, hogy a váradai fegyvergyárban a röppentyűk készítését tanulmányozza. Kétszer is bizalmatlanul fogadták, sőt Mózer Károly százados május 15-én Láhner Györgyhez írt levelében egyenesen nem javasolta Gábor Áron beavatását a hadiröppentyűk gyártásának technológiájába, amit a vezérőr-

⁴¹ Uo. f.761-762.

⁴² Uo. f. 677-679.

⁴³ Uo. f. 772.

⁴⁴ Uo. f. 807.

⁴⁵ Uo. f. 120.

nagy elfogadott. Csak Kossuth erélyes közbelépésére fogadták és avatták be a gyártásba. Az már pedig a sors fintora, hogy Gábor Áron nevét háromszéki sikeres fellépésével az ágyúgyártás vezető személyiségeként tartják számon, Mózer (Moser) József és a nagyváradi fegyvergyár összehasonlíthatatlanul nagyobb általános hozzájárulása pedig már rég feledésbe merült.

A nagyváradi fegyvergyár tehát már elérte a legmagasabb teljesítményét, amikor Buda bevétele 1849. május 21-én ismét sorsdöntő változást hozott.

3. A fegyvergyártás irányítója a fegyverletételig

Buda visszavétele után Láhner és a fegyvergyár nagyobb része május végén és június elején visszakerült Pestre, de ez nem bizonyult jó lépésnek. A nagyváradi termelés lecsökkent, de Pesten a fegyvergyárat már nem sikerült teljesen beindítani, így Láhner járja az országot és tovább gondoskodik a folyamatos fegyverellátásról. Bár 1849. május 26-val a magyar állami országos fegyvergyár befejezte Nagyváradon a teljeskörű működését, a Sebes-Körös parti város továbbra is a hadiipar egyik fontos központja maradt. A magyar állami országos fegyvergyár nagyváradi időszakának sikerességét az is mutatja, hogy Láhnert 1849. június 5-én Görgei felterjeszti Kossuthnál a 2. osztályú érdemjellel való kitüntetésre is.

Az orosz beavatkozás és előretörés miatt rövidesen fokozottan napirendre került a váradi hadiüzemek megmentése és teljes áttelepítése. Kossuth a hadügyminisztériummal együtt végleg döntött és elhatározta Várad ki-

ürítését. Végül azt az utasítást adták Láhnernek, hogy ha mégis költözni kell, ne Szegedre, hanem Aradra költöztesse a fegyvergyárat, addig is figyeljék az erdélyi katonai helyzetet.⁴⁶ A Nagyváradon maradt anyagokat ezalatt Láhner folyamatosan csomagoltatja, július 4-én már szállításra készen áll minden hadianyag, azonban a városban hirtelen kitört a pánik. A hevívásár alkalmával nagyszámú szekér érkezett Váradra, viszont Hodossy és Thurzó alispán mégsem tudtak megfelelő mennyiségű szekeret szerezni Láhner számára, mivel váratlanul elterjedt az a rémhír, hogy a kozákok már Váradon vannak! A vásáros nép megriadt, ki erre, ki arra akart menekülni. A megfutamodó tömeg magát Láhnert is majdnem elgázolta, aki látva a nagyméretű ijedséget, igyekezett megnyugtani a lakosságot. Közbelépésére csökkent az izgalom, de hogy megnyugtassa őket, néhány embert felküldött a várostoronyba, győződjenek meg: valóban megjöttek-e a kozákok? A felküldött emberek lekiabáltak a toronyról a tömegnek, hogy ők bizony sehol sem látnak kozákokat. Erre a nyugalom helyreállt.⁴⁷ Láhner lényegében megint egyedül maradt a rengeteg problémával, akár csak a téli költözés és beindulás alkalmával, mivel Rombauernek már előre kellett mennie, hogy intézze az Aradra érkező műhelyek elhelyezését és elindítását. Láhner is már indult volna Szegedre, hogy a gyár oda érkező részeit rendezze, azonban a váradi zűrzavar és tanácstalanság késleltették elutazását.

⁴⁶ H 75 1849: 31652. sz. KLÖM XV. 624.

⁴⁷ Bakó, 1942. 89.

A necpáli emlékoszlop

A nyári időszakban Láhner tovább folytatta szervezői, irányítói és vezetői tevékenységét, így Komáromban újabb fegyvergyárat szervezett. A szabadságharcot lezáró fegyverletétel idején is a fegyvergyár élén állt. Nem mindennapi képességeinek köszönhető, hogy a honvédsereg felszereltsége napról napra javult, tüzérsége korszerű volt, általában volt elegendő lőszer. Főként e rendkívüli eredményei miatt kellett bűnhődnie, az aradi Hadbíróóság kötél általi halálra ítélte. A szemtanúk szerint az aradi várbörtönben utolsó estéjén feleségét fogadta, majd fuvolázott, a *Lammermoori Lucia* című operából a haldokló Edgár búcsúáriáját játszotta. 1849. október 6-án az akasztásra elítéltek közül harmadiknak végzett vele a hóhér. A kivégzés előtti utolsó mondata a legenda szerint ez volt: „Krisztus keresztje és a bitófa oly rokon! És az isteni áldozat mellett oly törpe az én áldo-

Egykori sírhelye Mácsán

zatom!”⁴⁸ Holtteste sokáig Csernovics Péter temesi főispán mácsai⁴⁹ birtokán, Damjanich János mellett nyugodott, míg 1974-ben végleges helyére, az aradi emlékoszlop kriptájába került, ahol ma is található.

4. Emlékezete és jelentősége

Az aradi vértanúkra az egész világon, ahol magyarok élnek, emlékeznek, számtalan közös emlékhely van.⁵⁰ Személyesen Láhner Györgyre vonatkozóan viszont elmondható, hogy ő egyike azoknak az aradi vértanúknak, akiknek a kultusza a legkevésbé elterjedt. Az évek során azért néhány emléket állítottak neki. Születési helyén,

⁴⁸ Ezeket a megható szavakat folyamatosan említik, anélkül, hogy pontos forrását valahol is megjelölnék.

⁴⁹ Ma Macea, Arad megye.

⁵⁰ Ld. Ujj, 2024.

Necpálon az aradi gyásznap félévszázados évfordulója alkalmából Juszt György főispán kastélyának parkjában tiszteletére emlékoszlopot állítottak. Az impozáns obeliszket Gerenday Béla szobrász készítette és a tábornok bronz dombormű arcképe díszíti.⁵¹

Nagyváradon, ahova tevékenységének jelentős része kötődik, sokáig utca viselte a nevét, azonban jelenleg ez a semmitmondó MIMOZEI (Mimóza) utca nevet viseli.⁵² Működésének fő helyszínén, a nagyváradai várban semmi sem őrzi emlékét, hasonlóan a többi hozzá kötődő nagyváradai helyszínhez. A városban 1990-óta évente szép megemlékezéseket szerveznek az aradi vértanúk tiszteletére, de külön Láhner Györgyre nem emlékeznek.

Aradi kivégzése helyén sincs részére külön emlékhely vagy megemlékezés. Természetesen a városbeli impozáns Szabadság-szobor az ő emlékét is őrzi, annál is inkább, mert a szobor talapzatán elhelyezett bronz domborművek között az ő arcmása is megtalálható. Ugyanakkor, mint említettem, 1974 óta hamvai is Aradon vannak, a vértanú tábornokok emlékműve talapzatába helyezve.

Magyarországon, Budapesten és sok más településen utcanév őrzi a nevét,

Dombormű az aradi Szabadság-szobron (1890)

de ebből is a legkevesebb az összes aradi vértanú közül. Budapesten két mellszobra is áll, és persze az aradi vértanúkról készült közös emlékműveken rendre helyet kap.

Összefoglalva Láhner György tevékenységét, megállapítható, hogy 1848 őszétől fontos szerepet játszott a szabadságharc hadiiparának megszilárdításában és fejlesztésében. 1849 januárjában részt vállalt a pesti fegyvergyár Nagyváradra való költöztetésében, neki köszönhető a gyár berendezkedése, elindítása és működtetése. A nagyváradai fegyvergyár és Láhner hozzáértő működése nélkül nem lehetett volna szabadságharc. Ez a nemzet helytállásának méltó példája, hiszen semmilyen komoly előzmény nélkül, három hét alatt a fegyvergyár megtelepül Váradon, a gyártás elkezdődik, majd termelőképességét május végéig folyamatosan fokozza. 1849 nyarán, visszatérve Pestre, Láhner próbálja biztosítani a hadianyagellátást, és végig kitart a szabadságharc mellett. Nehéz kö-

⁵¹ Leleplezéséről ld. *Láhner tábornok emléke*. PH, 21. (1899) 285. 1899. okt. 14. 9., illetve *Láhner György emlékoszlopa Necpálon*. VU, 1899. okt. 29. 741.

⁵² Láhnernek a váradai köztudatból való kiesését némileg az is jelzi, hogy a lelkes váradai helytörténész, Kordics Imre az 1940–1944 közötti jelentősebb nagyváradai utcanevéről írt könyvében egyszerűen kifelejtí. Ld. Kordics, 2018. Ezt annak ellenére teszi, hogy előzőleg 2009-ban megjelent Váradon egy másik kötet a nagyváradai magyar utcanevéről, ahol Láhner Györgyöt említik. Ld. Nagy J. B., 2009.

rülmények közt is eredményesen, nagy szorgalommal és lelkiismeretességgel látta el feladatát. Közmegebecsülésnek örvendett és nélkülözhetetlen ember volt, a magánéletben pedig példás és szeretetreméltó családapa. Elítélése egyértelműen a magas színvonalú szervező és irányító munkájának, valamint bátor kiállásának a következménye. Láhner Györgyöt méltatni jobban, mint Kossuth Lajos, kevésbé lehet, hiszen ő még sok év elteltével is kifejezte nagyra értékelését, amikor az egyik levelében a következőket írta: „Helyünket sokan betöltöttük emberiségesen, de mindannyiunk közt csak három ember volt, aki helyét oly bá-

mulatos sikerrel töltötte be, hogy azt hasonló sikerrel lehetetlen lett volna más által betölteni. E három ember: Láhner tábornok, Lukács honvédezerdes és Duschek Ferenc volt.”⁵³

Láhner György példaértékű helytállására és áldozatvállalására minden magyarnak emlékezni kellene, a nagyváradiaknak pedig különösen. Mártírhalála óta több mint 175 év elteltével ideje lenne Láhner Györgynek is megfelelő emléket állítani a Körös-parti városban.

⁵³ Kossuth Lajos levele Simonyi Ernőhöz. Turin, 1872. nov. 26. KLÖM VIII. 444.

Rövidítések jegyzéke

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltára (OL)

H2. OHB – Az Országos Honvédelmi Bizottmány Iratai, Kormányzóelnökség iratai 1848–1849. Általános iratok.

H 75 – MNL OL Hadügyminisztérium. Általános iratok.

H 106 – Hodossy Miklós kormánybiztos.

Nyomtatott források

KLÖM VIII. – Kossuth Lajos összes munkái. VIII. köt. Kossuth Lajos iratai. S. a. r. Kossuth Ferenc. Bp., 1900.

KLÖM XIV. – Kossuth Lajos Összes Munkái. XIV. kötet. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. II. rész. S.a.r.: Barta István. Bp., 1953.

KLÖM XV. – Kossuth Lajos Összes Munkái. XV. kötet. Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. I. rész. S.a.r.: Barta István. Bp., 1955.

Szakirodalom

Bakó 1942. – Bakó Imre: *A magyar állami „országos fegyvergyár” működése 1848–49-ben.* (Bölcsészdoktori értekezés). Bp., 1942.

Bona 2000. – Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban.* (Harmadik átdolgozott, javított kiadás). Bp., 2000.

Borus 1998. Borus József: *A szabadságharc hadiipara.* Új Forrás, 30. (1998) 6. sz. 1998. június; 94–101. o.

- Csorba 1989. – Csorba László: *A tizenhárom aradi vértanú*. Bp., 1989.
- Farkas–Radó 1952. – Farkas Lajos – Radó Géza: *Kossuth és a szabadságharc hadiipara*. Századok, 86. évf. 3-4. sz., Bp., 1952.
- Fleisz 1998. – Fleisz János: *Nagyvárad a szabadságharc hadiiparának központja (1849 január 26. – 1849 május 26)*. In: *A szabadság Debrecenbe költözött. Tanulmányok 1848–49 történetéhez*. Szerk.: Takács Péter. Debrecen, 1998. 93–110. o. (Erdélytörténeti Könyvek 2.).
- Fleisz 2000. – Fleisz János: *Az országos fegyvergyár áttelepítése és működésének kezdete Nagyváradon – 1849. január*. In: *A szabadságharc zászlaja alatt. Az 1848–1849-es forradalom a Partiumban és a Bánságban*. Szerk.: Dukrét Géza. Nagyvárad, 2000. 21–35. o. (Partiumi füzetek 13.).
- Fleisz 2024. – Fleisz János: *Láhner György szerepe a nagyváradai fegyvergyár elindításában és működésében*. In: *Új Nézőpont*. X. évf. 3-4. sz. 14-30. o.
- F. Kiss 1987. – F. Kiss Erzsébet: *Az 1848–1849-es magyar minisztériumok*. Bp., 1987. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, III. Hatóság- és hivaltörténet 7.).
- Gelich 1882–1889. – Gelich Rikárd: *Magyarország függetlenségi harca 1848–1849-ben*. I–III. köt. Bp., 1882–1889.
- Katona 2003. – Katona Tamás: *Az aradi vértanúk*. 4., átdolgozott kiadás. Bp., 2003.
- Kedves 2007. – Kedves Gyula: *Láhner György*. In: *Vértanúk könyve. A magyar forradalom és szabadságharc mártírjai 1848–1854*. Szerk.: Hermann Róbert. Bp., 2007. 63–69. o.
- Kenyeres 1997. – Kenyeres Dénes: *Láhner György honvéd tábornok rövid életrajza és kitüntetései*. Bolyai Szemle, 2. (1997) 3. sz. 130–134. o.
- Kenyeres 2017 – Kenyeres Dénes: *1848/49-es magyar szabadságharc tábornokainak, törzstiszteinek sorsa, hőstettei és kitüntetései*. Kecskemét, 2017.
- Kordics, 2014. – Kordics Imre: *Nagyvárad jelentősebb utcanevei 1940–1944 között*. Partiumi füzetek 81. Nagyvárad, 2014.
- Kovács 1974. – Kovács József: *Teleki Sándor visszaemlékezései az aradi vértanúk kivégzéséről*, Századok, 1974. V-VI. sz.
- Márki 1884. – Márki Sándor: *Magyar Pantheon. A magyar történelem, művészet és irodalom 150 kimagasló alakja képekben és rövid életrajzokban föltüntetve*. Pozsony, 1884.
- Merényi-Metzger 2010a. – Merényi-Metzger Gábor: *Az aradi vértanúk anyakönyvi bejegyzései*. Bp., 2010.
- Merényi-Metzger 2010b. – Merényi-Metzger Gábor: *Az „aradi vértanúk” keresztelési anyakönyvi bejegyzései*. Századok, 144. (2010) 1. sz. 99–123. o.
- Nagy J. B., 2009. – Nagy József Barna: *Várad lelke. Nagyváradai magyar utcanevek*. Nagyvárad, 2009.
- Rainer 2001. – Rainer Pál: *A vértanúk családjairól és rokonságukról*. In: *Tanulmányok az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulója alkalmából. A Veszprémben 1998. március 20-án megtartott emlékülés előadásai*. Szerk.: Márkusné Vörös Hajnalka. Veszprém, 2001. 139-154. o.
- Rácz 2004. – Rácz Attila: *A Magyar Állami Országos Fegyvergyár termelése 1848 márciusától 1849 áprilisáig*. Fons, 11. (2004) 1. sz. 3–38. o.
- Rosner 2000. – Rosner Zsolt: *Láhner György, az elfeledett aradi vértanú*. Vigilia, 65. (2000) 10. sz. 787–791. o.

- Schweng 1898. – Schweng József: *Történelmi apróságok: Láhner György születése.* Századok, 32. (1898) 6. sz.
- Telepy–Hutyra, 1997. – Telepy Marcell és Hutyra G. Zoltán: *A szentmártoni tanya, rendház, kastély, templom és község, valamint a Félixfürdő története.* Nagyvárad, 1997.
- Ujj 2024. – Ujj János: *Az aradi vértanúk emlékezete a világban.* Arad, 2024.
- Varga 1890. Varga Ottó: *Aradi vértanúk albuma.* Bp., 1890.

Sajtóforrások

- BK *Budapesti Közlöny*
K *Közlöny*
PH *Pesti Hirlap*
VU *Vasárnapi Ujság*

Góliát

Egy város megpróbáltatásai

1944 nyarától Magyarország a legsúlyosabb légitámadásokat élte át a második világháború során. Nagyvárad, Kolozsvár, Szatmárnémeti, Szolnok, Debrecen, Miskolc, Szeged, Püspökladány, megannyi város, település szenvedett az egyre sűrűsödő berepülésektől. A rádió naponta jelezte a légiveszélyt. A hatóság kötelezte a házak lakóit, hogy építsenek óvóhelyeket, ún. légókat. Ezek másfél méter mély, két méter széles gödrök voltak deszkákkal lefedve. Sokszor megtörtént, hogy a bombák egész családokat temettek be földdel, mások légnomás következtében veszítették életüket.

1944. június 2-án történt Nagyvárad első szőnyegbombázása. Olaszországból felszállt angol-szász gépek mielőtt bázishelyükre visszarepültek volna, még egy kis bombát ledobtak ide, oda, amoda. A cél a vasúti közlekedés lerombolása volt egy kijelölt vonalon, megakadályozandó a német és magyar haderő mozgását, utánpótlását. A bombázás 50 percig tartott, a városra 1200 bomba hullott 6-7 ezer méter magasból. A kezdeti 84 halálos áldozat száma később 104-re emelkedett, 159 ház vált lakhatatlanná, 84 megrongálódott. A rendőrlaktanya telitalálatot kapott, a kórházra egy 800 kg-os bomba hullott, a belgyógyászatban 18 beteg meghalt, a betegeket az Ullmann-palotába kellett menekíteni. A bombatámadás megismétlődött

szeptember 6-án. (Ez Horthy Miklós Váradra történt 1940-es bevonulásának évfordulója volt. Azon az emlékezetes napon Augustin Chirilă polgármester a pályaudvaron magyarul elmondott ünnepi beszéddel fogadta Magyarország kormányzóját: „Mély hódolattal van szerencsém Főméltóságodnak a várost átadni. A város magyar lakossága a történelmi fordulatot megillető igaz örömmel és mélyeséges lelkesedéssel ünnepli a mai napot, a román lakosság pedig teljes megnyugvással veszi tudomásul sorsának eme változását. Teszi ezt a román lakosság, mivel évszázadok óta él ezen a földön, együtt küzdve és egymást becsülve a magyar néppel, mindig egymás mellett, és sohasem egymás ellen. Teszi ezt azért is, mert szent meggyőződése, hogy feltétlen lojalitása és államhűsége fejében a magyar államhatalom oltalmazásában és megbecsülésében fogja részesíteni népi és szellemi javait.” A város első embere bizonyára elfelejtette vagy akkor jónak látta elfeledni a parasztlázító Horea bandájának gyilkosságait, pusztító támadásait magyar nemesi udvarok ellen. Nem akart emlékezni az Erdélyi-szigethegység magyarjai elleni öldöklésére sem, vagy talán Nagyenyed pusztításáról se tudott? De csak tudott az 1919-es Fekete-Körös-völgyi román vérengzésről a magyarok ellen? A polgármester szép szavai négy év múlva a semmibe hullva felejtődtek, valójában

1942-es karácsonyi felvétel a frontra visszainduló katonával, ekkor láthatta az apa utoljára a családját, fél év múlva már nem élt

soha nem is voltak igaz szavak. 1944 augusztus 23-a után a románság úgy érezte, eljött a revans ideje.)

Az 1944-es szeptemberi támadás után napokig zúgott a lélekharang az áldozatok emlékére. Zitzmann Ferenc akkori váradelencei plébános így írt erről: „A szomorú emlékeztető szeptember 6-a után négy napig egyebet se csináltunk, csak temettünk, vigasztaltuk az életben maradottakat.” A légítámadás összes áldozatainak száma meghaladta a 450-et. A váradi célpontok a nagyállomás, a velencei állomás, az áramelosztó központ, a laktanyák voltak. (Az áldozatokat tömegsírba temették, ezt a síremléket néhány évtized múlva a kommunista rendszer nyomtalanul eltörölte.)

„Ezerkilencszáznegyvennégy június másodikán / nagyváradi szőnyegbombázásakor egy anyának / négy szép gyermeke maradt a romok alatt / kettő négy hat nyolc / éves korukban ölték

meg őket /mondja el minden esztendőben a feleségem / amikor idáig ér a naptár-igazítással /ez az Ő békeverse” – Kányádi Sándor verse, a *Halottak napja Bécsben* látni engedi, hogy a világ dolgai összefüggenek egymással: halál, gyász, emlékezés. A Várad bombázásával összefüggő felsorolás, kettő, négy, hat, nyolc nemcsak az áldozatok életkorára való utalás, egy végtelen számsort is elindít, mely a halottak leírhatatlan számára utal, egy kimondhatatlan mennyiségre. Háborúban végtelen a halottak, az áldozatok száma, képtelenség lenne a világban történt erőszak áldozatainak a számát megadni. Hiszen a doni veszteség számszerű adatain belül se tudjuk ma sem, ki esett el ütközet, harc közben, ki halt bele később a sebesülésbe, ki tűnt el (szétroncsolt darabjai szerteszéjjel hullva), ki esett fogságba, ki halt meg a fogság körülményei miatt, ki halt bele mindebbe már otthon, az elszenvedett következményeibe.

A vers többször ismételt sorai („megásni tűz elföldelni”) jelzik, az erőszak jelen van a világunkban.

A június 2-i bombatámadás megfosztotta otthonától az elárvult Serdült családot, ez a csapás majdnem végzetes volt. Addig is sok nehéz napot éltek át, az anya erején felül állt helyt az élet minden területén. Elvesztette szeretett férjét, a gyerekek édesapja idegen földben nyugodott, már nem állhatott védőleg mögöttük, nem gondoskodhatott gyermekeiről. Az akkor már frontközelibe került Nagyváradon az élet egyre nehezebb lett. Ha korábban a férjének küldött tábori lapokon beszámolt az egyre nehezebb ellátási gondokról, a kis üzlet növekvő gondjairól, 1944 nyarára még sokkal nehezebb lett az élet. Erről már nem volt kinek beszámolni, az apa a távoli Ukrajnában, Proszkurov földjében nyugodott. Ők, a megözvegyült anya és a nagymama vajon fel tudtak-e készülni a bombatámadásokra, majd az ellenséges, idegen katonák megjelenésére? A családi emlékezet megőrzött egy szép történetet. A nagymama 1944 június elsejének éjjelén álmodt látott, megjelent egy angyal, és azt mondta neki „Fogd a gyerekeket, menjetek ki a madarászi malomhoz, Juliska húgodhoz, mert nagy veszedelem közeleg.” A dédi másnap meg sem állt Szalontáig a gyerekekkel, aztán ott érte őket a váradi bombázások híre. Az édesanya úgy, mint minden reggel, a piaci kis boltban árulta a hústermékeket, ott élte át a bombázást. Lakásuk Váradréten, a Michelangelo utca 5. szám alatt volt, közel a nagyállomáshoz. Amikor özvegy Serdült Józsefné haza mert rohanni a légiriadó lefújása után, a házuk helyén egy nagy bombatölcseért talált. Az épület romokban,

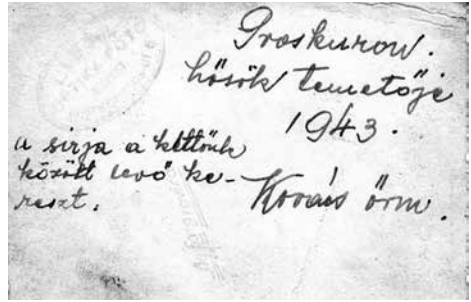
ingóságai összetörve. De a gyermekek sértetlenek Madarászon, ez vigasztalta a kétségbeesett helyzetben. A család kiköltözött a Kálvária út 121. szám alá, ez a város fölötti szőlősdombon volt a püspökség tulajdonában, ott volt szülőkezelő Serdült Sándor, az özvegy sógora. A polgármesteri hivatal kárbejelentéseket kért, Serdült Józsefné szeptember 9-én adta be igényét egy kiutalandó lakásra. A szovjet hadsereg a város megszállása utáni napokban már lefoglalta és kiürítette a szőlőhegyi püspöki épületet, akkor Serdülték a család egyik barátja ideiglenesen befogadta a Kórház utcai lakásába. Ezekben a napokban találkozott az anya egy régi ismerősével, aki tájékoztatta, hogy a Szent János utcában van egy üres lakás, a zsidó tulajdonost családjával együtt deportálták. Így került a Serdült család az Szent János utca egyik házába, melyet a hivatal ki is utalt számukra. A hajdani tulajdonos testvére, Mayer Imre munkaszolgálatát töltötte valamelyik fronton. Amikor hazakerült, az egyik házrészbe költözött be. Később, mikor elvesztett családjá után új családot alapított, a nehéz anyagi helyzetben levő Serdültéktől megegyezéssel alapon (a felkínált fél disznó nagy értéket képviselt akkoriban) visszavette a ház nagyobbik részét, az özvegy és családjá egy igen kis, fürdőszoba és vécé nélküli lakrészben (árnyékszék az udvarban) élt tovább még évtizedekig.

Ezekben az években már a közellátás igen szűkös volt, élelmiszert, ruhanevét csak a dolgozók, munkát végzők számára kiállított jeggyel lehetett vásárolni, melyet a hatóság havonta adott át a jogosultaknak. A legfontosabb a kenyérgyegy volt, erre lehetett vásárolni a napi adagot, a jegy színe a besorolás

Proskurov, magyar katonák temetője, két bajtársa áll a Serdült József sírhantja mellett

szerint változott: fizikai munkás, tisztviselő, iskoláskorú stb. A kis Öcsike hétéves lehetett, amikor iskolából hazajött a konyhaszekrényből valamit ki akart venni, felkapaszzkodott, a szekrény üveges felső része megbillent, leborult, minden, ami benne volt, összetört. A kisfiú megijedt, gyorsan el akart minden bűnös nyomot tüntetni. Összesöpörte a konyha közepére a törmeléket, és úgy döntött, felgyújtja a romokat. A lángok elemésztették az ott levő élelmiszerjegyeket, és minden éghetőt. Félt a büntetéstől, de édesanyja tudára akarta adni, mi történt, mielőtt „világgá megy”. Lerajzolta, hogy az égő romkupac mellett áll egy kisfiú, nagy könnycseppeket is rajzolt. Aztán bebújt az udvaron levő fásládába, és magára húzta a láda tetejét. Mikor édesanyja hazajött, kereste a kisfiát, aki ott szipogott a ládában. Kiemelte onnan, de látva, hogy zokog, mert tudta, milyen kár érte a családot miatta, elolvasta a „búcsúlevelet”, magához ölelte, megcsókolta, bűnbánatát csak így tudta feloldani. Az édesanyja szeretete mindent jelentett a gyermeknek.

A Proskurovból küldött kép hátoldalán lévő írás

Özvegy Serdült Józsefné számára két gyermekének élete volt a legnagyobb ajándék, ez került veszélybe 1944 nyarán, és tudatában mindez úgy rögzült, hogy isteni csodának köszönheti a megmenekülésüket. Pedig ezzel még nem ért véget a veszedelmek sora.

1944 őszén Nagyvárad védelme a szovjet előrenyomuláskor a német 76. gyaloghadosztály feladata volt, a harcálláspontot a várostól mintegy 15 km-re nyugatra, Ártádon rendezték be. A váradi védelemre két magyar határőrszázados zászlóalj állt még rendelkezésre, a visszavonulókat egy csendőrszázados tartóztatta fel. A Sebes-Körös hidját

nem látták el robbanószerekkel, csak akkor aknázták volna alá, ha a szovjet hadsereg elérné az átkelőt. Október 11-én kora reggel a szovjetek támadást indítottak Várad irányába, Biharkeresztes hamar szovjet kézre került, majd Borsot is elfoglalták. A szovjet–román támadások következtében Várad védelme a délelőtti órákra válságosra fordult, a páncélosok megközelítették a várost, a 12. magyar hadosztály ellenálló ereje a végéhez közeledett. Várható volt a Biharpüspököt elfoglaló orosz páncélosok támadása. Ha a védők nem kapnak erősítést, elrendelik a város kiürítését.

Szeptember 11-én éjszaka kiadták a német csapatok visszavonulási parancsát. A 12. tartalék hadosztály a Pecepatak mentén tartós védelemre kezdett berendezkedni. 12-én Malinovszkij marsall keleti irányból, Élesd felől a 2. Ukrán Front 5. gárda-lovashadtest egyik hadosztálya élén megkezdte Várad ellen a támadást. A Váradtól keletre levő szovjet harckocsik elvágta a németek menekülési útját a Kolozsvár felé vezető úton. Hitler parancsot adott a végsőig való kitartásra. Ekkor még a 76. magyar gyaloghadosztály parancsnoksága a váradi városházán volt, a Sebes-Körösön átívelő híd közelében. Várad északi városrészébe október 12-én hajnalban Biharpüspöki irányából betört a városba a szovjet hadsereg. Tűz alá vették a déli oldalon harcoló német–magyar csapatokat. A városházába gránátok csapódtak, a németek a magyarokat hátrahagyva kitörni készültek. Elérkeztek az utolsó percek Várad eleste előtt. Reggel 9 óra tájban elvonult a 12. magyar hadosztály is, sorsára hagyta a várost, melyet 17 napon át védeni próbáltak, Isten oltalmába ajánlva a város mintegy ötvenezer magyar lakosát. A magyar katonák a

nagyszalontai úton haladtak dél felé, még súlyos harcok vártak rájuk 1945 tavaszáig.

A román (a Szovjetunióban foglyokból és kommunistákból verbuvált „önkéntes” Tudor Vladimirescu Hadosztály emberei) és szovjet katonák megkezdtek a város kirablását, egy csoport behatolt a Kanonoksorba, feldúlták, kirabolták, lovaikat bekötözték a káptalan helységeibe. Újhelyi István fiatal káplánt a csizmájáért lötték le. (Lásd Kupán Árpád *Tragikus és fájó események 70. évfordulója két egyházi vezető korabeli feljegyzéseinek tükrében* című írását a *Várad* 2015. évi 12. számában – szerk. megj.) 1992-ben, vagyis már a kommunista diktatúra bukása után döntötte el a román többségű önkormányzat, hogy ez a nap, október 12-e legyen a Város Napja.

Nagyvárad és a többi erdélyi, partiumi magyar város lerohanása, kirablása, lakosságának terrorizálása és legyilkolása 1944 őszén nem volt előzmény nélküli a huszadik században. Az első világháború utolsó évében, 1918. december 8-án a román hadsereg elérte a Maros folyót, francia engedéllyel átlépte a demarkációs vonalat, és megkezdte az előrenyomulást Kolozsvár felé. „Rendteremtőként” érkeztek, de már az elején Zsibón, 1919. február 15-én raboltak, öltek, az ott élő román csőcselékkel együtt. Bemutatkoztak mint megszállók. És már korábban, december 24-én Kolozsvárra négyezer toprongyos román baka vonult be (lásd Kolozsvári Papp László *Holló úr* című kötetét), januárban sorozatos magyarok elleni incidens történt. Főleg azután, hogy a Székely Hadosztály feladta a hónapokig védett történelmi Erdély határán húzódó frontvonalat. (Így a

románok pár hét alatt már kijutottak az Alföldre.) Legelőször a színmagyar Köröstárkányt „büntették meg” a Székely Hadosztállal való együttműködésért, áprilisban kilencvenegy magyart gyilkoltak le, majd a szomszédos Kisnyégerfalván tizenhetet. Kifosztották Szatmárnémetit, Váradot. Már korábban is Székelyföldön bemutatották középkori büntetési módszereiket, botoztattak, azaz huszonöt botütéssel büntettek, de ezt merő kegyetlenségből sokszor „elszámolták”, s kezdték előlről. Nagyvárad 1919. április 20-án került román kézre, verések, erőszakosságok, „fekete terrornak” nevezett gyilkosságok történtek a városban. (Nehezen hihető, hogy 1940. szeptember 6-án a városba bevonuló magyar kormányzót köszöntő román polgármester mindezt ne tudta volna, amikor a mindenkori békés együttéléstről beszélt.) Aztán következett Debrecen, Békés, Hódmezővásárhely és a többi alföldi város, ahol a megszállók nyilvánosan a főtéri fákra akasztottak is. Ez a térség megszenvedte már a Tanácsköztársaság alatt a Vörös Hadsereg, a Lenin-fiúk terrorját, most

következtek a Budapestig meg sem álló megszállók, a román csapatok.

1946-ban bombák már nem hullottak Váradra, látszólag béke volt, az elszegényedett, kifosztott lakosság naponta szembesült az eddig ismeretlen rendszer intézkedéseivel, „irányvonallal”, a szovjet megszállók (ámbar ők magukat barátoknak nevezték) nyelvének, kultúrájának, de főleg politikájának a másságával. A kommunista elit jószerevével iskolázatlan, szaktudás nélküli elvtársakból állt, az értelmiséget gyanús, „sötétben bujkáló ellenségnek” tekintették. Az ügyeskedők a jég hátán is megéltek, sokan abból alapozták meg jólétüket, ami javakat a légerekbe elhurcolt és soha vissza nem térő zsidók megőrzésre náluk hagytak. Műtárgyak cseréltek gazdát élelemért, virágozott a feketepiac. Aki eddig szegény volt, az is maradt. A magyarokat az új világ is jövevényeknek nézte, a nemzetiségi hovatartozás és az állampolgársági státusz összemosódott: a romániai magyarokat román nemzetiségűnek titulálta az új hatalom.

Serdült Benke Éva

Téves információ

Egy váradoszsi görögkatolikus pap a Securitate aktáiban (1948. január–október)¹

Dr. Alexandru Rațiu, a Nagyváradai Görögkatolikus Egyházmegye papja egyike volt az első, a kommunista hatóságok által üldözött lelkészeknek. Üldöztetése 1945-ben, szilágysomlyói (Szilágy megye) papsága idején kezdődött. Írásunkban bemutatjuk, hogyan üldözték a kommunista hatóságok a Rómában tanult, karizmatikus lelkészt, aki a görögkatolicizmus utolsó nagyváradai bástyáját, a Nagyvárad-Olaszi Szemináriumi Templomot pásztorolta, mielőtt azt a kommunista hatóságok erőszakkal elvették és átadták volna a Nagyváradai Ortodox Egyházmegyének².

¹ A szöveg egy Alexandru Rațiu papról szóló régebbi, *Preotul Alexandru Rațiu – Un preot american în vizorul Securității (1945-1948)* című mű részlete, amely a *Lucrările Simpozionului Internațional de Istorie Epaminonda Lucaciu, ediția I-a, 2016; Etape și momente de istorie românească în S.U.A., Cleveland, 12-14 mai 2016* (szerkesztő dr. Carmen Stănea) című gyűjteményben jelent meg, Gyulafehérvári Altip Kiadó, 2017, 75–89. o.;

² Az olaszi szemináriumi templom visszaszolgáltatása a Nagyváradai Görögkatolikus Egyházmegyének 65 év után, hosszas pereskedés nyomán 2013. június 14-én történt meg. További részletek: <https://www.egco.ro/2013/06/15/comunicat-de-presabiserica-seminarului-greco-catolic-din-oradea-a-fost-retrocedata-dupa-65-de-ani/> (10. 01. 2025).

1948-ban költözött Nagyváradra, miután júliusban kiszabadult a börtönből. A nagyváradai unitus Szent György plébánia, azaz a szemináriumi templom segédlelkészévé nevezték ki. A „reakciós” és a „rendszer ellenfele” címkéket még Somlyón megkapta, amikor megszervezte a román görögkatolikus fiatalok körét, mely körben kommunistaellenes nézeteit is kifejtette. Rațiu így jellemzik a Securitate 1948. január 10-i keltezésű, szilágysomlyói jelentésében: „A nevezett, mivel jóképességű és intelligens, állandó veszélyt jelent a jelenlegi rendszerre, annál is inkább, mivel nagy szimpátiákat élvez. Őszintétlen, demagóg, ambiciózus”³.

A politikai rendőrség jelentései az egyik „legvadabb” papként említik, aki egyértelműen antikommunista magatartást tanúsított. Így 1948. február 26-án a Securitate nagyváradai igazgatósága a bukaresti Állambiztonsági Főigazgatóságnak (Direcția Generală a Securității Statului) küldött táviratában azt írta, hogy Rațiu pap szabadon bocsátását nem üdvözik, mert „hírhedt reakciós, aki veszélyes a demokratikus

³ CNSAS archívuma, I/123342. dosszié, 2. kötet, 269. lap.

rendszerre”. Azt is pontosították, hogy „a bukaresti pápai nunciatura közben járt a szabadon bocsátásáért, mivel a reakciós Suciu püspök bizalmi embere volt”⁴. Úgy tűnik, hogy a hozzá közel állók próbálkozásai a pap kiszabadításáért nem jártak sikerrel, mert 1948. április 28-án a nagyváradi Securitate utasítást kapott, hogy ne engedjék szabadon Rațiut⁵.

A börtönből végül 1948. július 16-án szabadult⁶. Az év augusztus 1-jéig Somlyógyőrtelen pap, ezt követi a nagyváradi segédlelkészi kinevezése a szeminárium váradoszi templomába⁷.

Váradra költözése egybeesett azzal, hogy a kommunista hatóságok lefoglalták a görögkatolikus szemináriumot. Ezzel kapcsolatban egyházi feletteseitől kapott egyik feladata a szeminárium könyvtárának átvétele volt. Ezt az 1948 szeptemberében zajló átvételt a Securitate felfedezte, és a „szeminárium könyvtárának elrejtése (sic!)”⁸ kategóriába sorolta. Egy 1948. szeptember 18-i, két, vonattal utazó nagyváradi teológushallgatóról szóló feljegyzés szerint ők a szeminárium könyvtárának összes könyvét elrejtették⁹. Ennek az információnak az ellenőrzését a Securitate máramarosszigeti irodája

A kommunisták börtönében

kérte a váraditól 1948. szeptember 20-án¹⁰. A zilahi Securitate is belépett a történetbe, 1948. november 17-én megemlézték, hogy a szeminárium könyvtárából származó könyveket elrejtették Alexandru Rațiu otthonában¹¹. Ezt az információt továbbították a bukaresti főigazgatóságnak 1948. november 24-én¹². Következésképpen a Securitate bukaresti vezetése 1948. december 6-án a következőket kérte: „folytassák a betiltott könyvek felkutatását és a megfelelő intézkedések megtételét”¹³. Az akcióra 1948. december 14-én került sor a pap testvérének, Grigore Rațiunak a nagyváradi otthonában, ahol ezer, a lelkész tulajdonában lévő könyv mellett további 5-6000 a szeminárium könyvtárából származó kötetet találtak¹⁴.

⁴ CNSAS archívuma, I/123341. dosszié, 2. kötet, 338. lap.

⁵ Uo., 251. lap.

⁶ CNSAS archívuma, I/123341. dosszié, 2. kötet, 237. lap.

⁷ Uo., 236. lap.

⁸ Erről a témáról néhány említés szerepel Silviu Sana *Carte, cenzură și bibliotecă în Nord-Vestul României* című tanulmánykötetének *Biblioteca diecezană greco-catolică din Oradea 1948–1950* című tanulmányában. Kolozsvári Egyetemi Kiadó, 2013, 110–115. o.

⁹ CNSAS archívuma, I/123341. dosszié, 2. kötet, 247. lap.

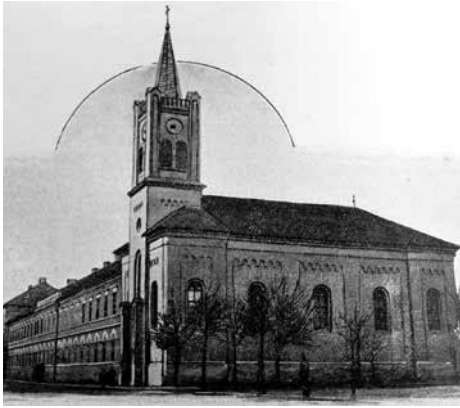
¹⁰ Uo., 248. lap.

¹¹ Uo., 249. lap.

¹² Uo., 250. lap.

¹³ Uo., 252. lap.

¹⁴ Uo., 255. lap. A jelentés 1948. december 15-i keltezésű.

A szeminárium temploma 1900-ban

1948. október 4-én a nagyvárad-i Securitate jelentette Bukarestnek, hogy Alexandru Rațiu október 3-án, vasárnap a szeminárium templomában megtartott prédikációjában¹⁵ ellenállásra és mártíromságra biztatott. A prédikáció dogmatikus és védőbeszéd jellegű volt, a Securitate ügynöke a következőket jegyezte meg: „Azt mondta, hogy a katolikus hit az igaz hit az egész földgolyón, és csak ez lehet üdvözítő, és ezt nem fogják az ördögök összetörni a pokol kapuinál. Korszakokon át próbálták megtagadni a pápának Krisztus által adott hatalmát, de mindig a mártírokba ütköztek, akik feláldozták magukat a katolikus hitért. 262 pápa, Szent Péter utódai ültek a katolikus keresztény igazságosság trónján, mely által az ördögnek a katolikus hit aláásására és megtörésére irányuló kísérletei összetörték”¹⁶

Részletek jelentek meg egy 1948. október 3-i prédikációról egy helyi jelentésben is, az informátor kiemelte,

¹⁵ A. Rațiu, *Biserica furată*, 8. o. Az október 3-i prédikációt román nyelvű emlékirataiban is említi.

¹⁶ CNSAS archívuma, D/1222. dosszié, 2. kötet, 214. lap.

hogy a homília „támadta az egyházak egyesítését” (azaz a görögkatolikus és az ortodox egyház erőltetett egyesítését)¹⁷. A Securitate besúgója nem is tudta a pap nevét: „Megjegyzem, hogy ezeket a szavakat a miséző pap mondta, nem tudom a nevét, de egy 30–32 éves, magas termetű, erős fizikumú pap volt. Egész idő alatt, amíg prédikált, nagyon hangosan és bosszúálló hangnemben beszélt (...)”¹⁸

A Securitate ügynökei az 1948. október 19-én 19 órakor, a „görögkatolikus szemináriumi kápolnában”¹⁹ megtartott misén is jelen voltak. Jelentésükben megemlézték, hogy Rațiu atya prédikációja „vallásos jellegű, de reakciós témájú, a demokratikus rezsim, valamint a görögkatolikus és az ortodox egyház egyesülése ellen szólt”²⁰. Röviden: a pap arra biztatta a görögkatolikus híveket, hogy „ne hagyják magukat félrevezetni”, és arra kérte őket, hogy másnap, az esti mise után hozzák el gyermekeiket az elemi iskolából, mert „mond majd nekik valamit”²¹. A mise után a papot hazáig követték, majd másnap reggel, október 10-én²², bevitték a Securitatéra. Ennek a letartóztatásnak a célja a pap megfélemlítése volt²³.

A nagyvárad-i Securitate a bukaresti főigazgatóságnak készített 1948 októ-

¹⁷ Uo. I/123341. dosszié, 2. kötet, 236. lap.

¹⁸ Uo. I/123341. dosszié, 2. kötet, 236. lap.

¹⁹ Uo., I/123341. dosszié, 2. kötet, 328. lap.

²⁰ Uo., 329. lap.

²¹ Uo., 329. lap.

²² Ezt a tartózkodást említi A. R. román nyelvű emlékirataiban, a pap megemlíti, hogy a szekusok hallgatásra szólították fel, és arra is, hogy ne biztassa ellenállásra a híveket. (A. Rațiu, *Biserica furată*, 9. o.).

²³ CNSAS archívuma, I/123341. dosszié, 2. kötet, 325. lap.

ber 11–18. közötti heti jelentésében Alexandru Rațiu ut úgy említi, mint az ortodox egyházzal való egyesülés egyik leghangosabb ellenzőjét. „Több pap, köztük Rațiu Alexandru mind a szószékről, mind a hívekkel érintkezve ellenállásra sarkallja a lakosságot”.²⁴

Az 1948. október 18–25. közötti időszak heti jelentésében felidéztek a szeminárium templomában tartott október 17-i prédikációt, megemlítve Alexandru Rațiurol a következőket: „hite miatt megszorításoknak van kitéve; az államrend ellen uszította a híveket; katolikusként született és katolikusként fog meghalni; sok hívó áttért az ortodoxiára, hogy megtartsa állását; szabadság- és politikai jogok csak papíron vannak; evangéliumi előírás: erősnek kell lenniük és követniük kell Krisztus példáját”.²⁵

Bár zaklatták, Alexandru Rațiu nem feledkezett meg a görögkatolikus diákokkal szembeni lelkesi kötelességeiről sem. Egy október 22-i jelentés arról számolt be, a pap felkérte a tanítóképző diákjait, hogy jöjjenek el a szeminárium templomába október 24-én, vasárnap 16 és 17 óra között vallásórára.²⁶

Rațiu ellen az 1948. október 29-i leltározatása előtti utolsó „támadásra” 1948. október 23-án került sor, amikor a nagyváradi városházára hívták, hogy adja át a szeminárium templomát és annak teljes leltárát. Kategorikus vissza-

utasítását és a hatóságok elé terjesztett érveket feljegyezték a szekus dossziéjába. A helyszínen készült jegyzőkönyv a következőket tartalmazza: (...) Dr. Alex Rațiu pap, az Olaszi II. parókia lelkésze, akinek ugyanezeket a kérdéseket tettük fel, azt válaszolja: a törvény szerint hivatalosan nem szereztem tudomást a fent említett törvény tartalmáról (a Hivatalos Közlönyben 1948. augusztus 4-én közzétett, a felekezeteiket szabályzó 177. számú rendelet 2. bekezdésének 37. számú cikkelye) csak 1948. október 23-án, amikor felhívtak az említett leltárok átadásáért, és várom azt a pillanatot, amikor hivatalosan és személyesen is megismerem arányukat (az ortodoxiára áttért görögkatolikus hívók arányát). Következésképpen nem adom át önként a fent említett leltárokat.”²⁷

A nagyváradi városházán megtartott találkozóról és Rațiu bátor hozzáállásáról egy 1948. október 24-i feljegyzés is említést tesz: „(...) »Nem adom át a templomot sem azt, ami hozzá tartozik, bár nálam vannak a kulcsok, és nem írom alá a jegyzőkönyvet sem. Ez azért van, mert nem mutatják meg nekem az ortodox egyházba áttért görögkatolikus hívek névjegyzékét és pontos számát... «. Rațiu papnak ez a megnyilvánulása egy fanatikus kirohanás volt, amellyel nyíltan kinyilvánította neveltetését és minden ragaszkodását a Vatikánhoz, Rómához és a pápához”.²⁸

²⁴ Uo., D/11741, dosszié, 7. kötet, 164. lap.

²⁵ Uo., D/11741, dosszié, 7. kötet, 160. lap; I/123341. dosszié, 2. kötet, 331 lap. A 332. lap Capotă ügynök eredeti jelentése, aki részt vett az 1948. október 17-i misén.

²⁶ CNSAS archívuma, I/123341. dosszié, 2. kötet, 343. lap. Bár a vasárnap naptári dátumát nem említik, 1948. október 24-én volt. A jelentést Georgescu Ioan informátor szignálta.

²⁷ CNSAS archívuma, I/123341. dosszié, 2. kötet, 324. lap. Ugyanabban a jegyzőkönyvben szerepel Augustin Olah, a Szent Miklós-székesegyház lelkésze és Alexandru Ciurdariu, az olaszi rutén templom lelkésze is.

²⁸ CNSAS archívuma, I/123341. dosszié, 2. kötet, 355. lap. A jelentést Pop Gheorghe alhadnagy szignálta.

In ziua de 17 l.c. cu ocazia slujbei religioase din capela seminarului gr.catholic din Oradea, dupa terminarea slujbei a avut loc o predica celebrata de preotul dr.Alexandru Rațiu care printre altele a spus: "In ultimul timp am fost supus unor restrictiuni, pentru motivul ca, nu vreau sa peapad credinta, invocandu-mi-se diferite motive, ca as fi instigat poporul contra ordinii de stat. Cu toate restrictiunile, Va spun dragi credinciosi ca m-am nascut catholic si catholic voiu muri." In compectare a spus, ca multi dintre credinciosii gr.cat., pentru a-si pastra existenta si painea, au trecut la religia ortodoxa. A mai afirmat ca in Tara Romaneasca, drepturile exista numai pe hartie, pentru acest motiv, trebuie sa fie tari si sa urmeze pilda lui Christos. /Raport Nr.25789 din 2o Oct.1948/

Az egyik jelentés részlete

A szemináriumi diplomát szószékéről 1948. október 24-én tartott utolsó prédikációjában Rațiu pap ismét utalt arra, hogy nem adja át a diplomát. Az ugyanezen dátummal ellátott feljegyzés szerint a prédikáció apologetikus jellegű volt, tájékoztatta a híveket az ortodox egyházzal való egyesülés hamisságáról, majd arra biztatta őket, hogy ne tagadják meg a katolikus hitüket: „(...) Mi ezeknek az apostoloknak vagyunk az utódai, és még ha börtönbe is kell mennünk, és ha halál is lesz a vége, de a szent egyház kulcsát nem adom ki a kezemből. Szenvedni fogunk testben, hogy elnyerjük az örök életet és a lélek üdvösségét. (...)”²⁹

1948. október 30-án a Securitate nagyváradi regionális igazgatósága értesítette Bukarestet, hogy 1948. október 27-én Rațiu papot „meggyőzték”, és átadta a szeminárium diplomáját. A dokumentumból kiderül, hogy a pap továbbra is tiltakozott a kommunista hatóságok intézkedései ellen, és ez a letartóztatásához vezetett: „Október 27-én (...) átadta a diplomát az összes melléképületével együtt, de folytatta felbujtó tevékenységét, amint

azt felvették az Ön ez év október 28-i 5/56128. sz. rendeletébe, és továbbították Önnek.”³⁰

Összefoglalva, dr. Alexandru Rațiu pap bátran kiállt üldözőivel szemben, annak ellenére, hogy korábban már letartóztatták, amikor papként dolgozott Szilágysomlyón. Tiltakozott a kommunistáknak a görögkatolikus egyházat érintő igazságtalan intézkedései ellen. Az üldözéssel szemben fő fegyverei a prédikációi, magánbeszélgetései és a görögkatolikus egyház örökségének megóvása érdekében a hatóságok előtt mondott védőbeszédei voltak. Prédikációi, amelyek témája a római pápa köré szerveződő egyház egysége volt, a görögkatolikusoknak az ortodox egyházzal való kényszerű egyesülését támadták. Magánbeszélgetésekben arra biztatta a híveket, hogy ne tagadják meg a görögkatolikus hitet. A hatóságok előtt rámutatott a görögkatolikus egyházzal szemben elkövetett igazságtalanságokra, nem ismerte el az ortodoxiára áttért hívekről szóló hamis listákat és az ortodox egyházzal való egyesülést. A nagyváradi szemináriumi templomban végzett három hónapos tevékenysége

²⁹ Uo., 354. lap. A jelentést Caraiman Traian őrnagy szignálta.

³⁰ CNSAS archívuma, I/123341. dosszié, 2. kötet, 357. lap.

alatt Rațiu pap a szabadság és az igazság szószólójává vált. Felkiáltása, amelyet a kommunisták „fanatikusnak” és „szemtelennek” vélték, arra bátorította a nagyváradi görögkatolikus közösséget, hogy maradjon a katolikus egyházban. A börtönből való szabadulása és az Egyesült Államokba való távozása után kiadott emlékirataiban élete legszebb időszakaként írta le az októberi hónapot: „1948 októbere volt életem egyik legszebb hónapja. Leírhatatlan eufóriában éltem. Jobban meg voltam győződve kötelességemről és küldetésemről, mint valaha. Tudtam, hogy elérkezett a megpróbáltatás órája, a Krisztus egyházáért, a mi egyházunkért és a román népért vívott nagy küzdelem órája. Éreztem a Szentlélek erőteljes hívását, aki azt mondta nekem, hogy harcoljak, imádkozzak, beszéljek és álljak helyt minden áldozattal, letartóztatásokkal, verésekkel, börtönnel és

akár halállal szemben is. Egy pillanatig sem kételkedtem kötelességemben a megpróbáltatások órájában, a viharban, amely a Román Görögkatolikus Egyházra zúdult. Egy pillanatig sem kételkedtem, haboztam vagy spekuláltam, nem kerestem a megalkuvást vagy az ortodox egyházhoz való csatlakozás lehetőségét. Isten akkor is, mint korábban, megadta nekem a hit rendíthetetlen kegyelmét és a természetfeletti bátorságot, hogy legyőzzek minden félelmet. Ez a két ajándék végigkísérte egész börtönéletemet, amely 1948. október 29-én kezdődött és 1964. április 9-én ért véget, vagyis 16 évnyi fogva tartásom idejét.”³¹

Silviu Sana

(Fried Noémi Lujza fordítása)

³¹ Alexandru Rațiu, *Biserica Furată*, Oradea, 1993, 9. o.

Források

A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács (CNSAS) archívuma, az I/123341, 2. köt., D/1222, 2. kötet; D/11741, 7. kötet; P/50932, 1. köt., f. 1. (Alexandru Rațiu fotója fogvatartása idején)

Rațiu, Alexandru, *Biserica furată (Az ellopott egyház)*, Oradea, [s.n.], 1993;
Sana, Silviu, *Carte, cenzură și bibliotecă în Nord-Vestul României (Könyv, cenzúra és könyvtárak Északnyugat-Romániában)*. Kolozsvár, Kolozsvári Egyetemi Kiadó, 2013.

Kányádi Sándor

(1929–2018) gondolata

A Kossuth-díjas költő, műfordító egyik gondolatát idézzük a rejtvényben a **vízszintes 1.** és a **függőleges 51.** alatt.

VÍZSZINTES: 13. Zola regénye. 14. Amerikai filmművészeti díj. 15. Megbízhatatlan. 16. Az ... hatytyú – Shakespeare jelzője. 18. Van – Berlinben. 20. Trygve ..., az ENSZ első főtitkára. 21. Magas a vége! 22. Francia

felség. 24. Szerb körtánc. 26. ... királya – Lalo operája. 27. Őszi hónap – röv. 28. Sokszínű! 30. Gyümölcs nedve. 31. Azon a másik helyen. 33. Azonos betűk. 34. Vonzó (táj). 36. Női énekhang. 38. Elhallgattat. 40. Paszulyféle. 42. Te és én. 43. Európai nép. 44. Titkon figyel. 45. Dolgozni kezd. 46. Havasalföldi folyó. 48. Lenget. 50. Kellemetlen szag. 51. Tanú igéje. 52. Félédes. 53. Zenés

1	2	3	4	I	5	6	7	8	9	K	10	11	12	L
13					14						15			
16				17		18				19		20		
21				22	23				24		25			D
26			27				28	29					30	
		31				32		33			34	35		
36	37			38			39			40				41
42			43						44				45	
46		47				48		49				50		
51					52			53			54			
55			56	57			58		59				60	
S		61					62	63				64		
65	66					67				68	69			
70			71		72				73		74			
E					B						L			

drámai mű. **55.** Azonos római számok. **56.** Kocsis eszköze. **59.** Eladásra vár. **60.** Lám. **61.** Tölti. **62.** István egyik beceneve. **64.** A balsors egyik istennője a görögöknél. **65.** Biztonsági szerkezet. **67.** Festékdarab! **68.** Ételt felszolgál. **70.** Megfelelő. **72.** Előtag, egymilliomod részre utal. **74.** Mocsaras helyen élő kisebb madár.

FÜGGŐLEGES: **1.** Csiky Gergely műve. **2.** Varázsló, táltos (rég.). **3.** Eső jelzője. **4.** Török vendégfogadó! **5.** Sorolni kezd! **6.** Élelmiszer. **7.** Festő eszköze. **8.** Matematika – röviden. **9.** Éter. **10.** Létezik. **11.** Kendertörő. **12.** Enikő beceneve. **17.** Tanköteles. **19.** Széptevés. **23.** Ezen a helyen (nép.). **24.** Dalmáciai sziget. **25.** Adott helyhez tartozó személy. **27.** Omszk folyója. **29.** Meztelen testkép. **30.** Műsorszóró. **31.** Asztácium vegyjele. **32.** Személyes névmás. **35.** Jód és bór vegyjele. **37.** A költő érzelmeit kifejező. **39.** Latin tagadás. **40.** Szőnyeget helyére tesz. **41.** Puccini operája. **43.** Alain ... (színész). **44.** Rakodó szerszám. **47.** Galac megye betűjele. **48.** Mesterséges nemzetközi nyelv. **49.** Japán táblajáték. **50.** Román helyeslés. **52.** Az ... csiga fogyasztható.

54. Ruténium vegyjele. **57.** Román utca – rövid. **58.** Nem gyakori. **60.** ... Calvino – olasz író (1923–1985). **61.** Daráló. **63.** Hasüregi betegség. **64.** Egy kissé. **66.** Magasodik. **67.** Német személyes névmás. **69.** Középen rálát. **71.** Vissza: tágas. **72.** Mister (röv.). **73.** Páros mozi.

Barabás Zsuzsa

A helyes megfejtést beküldők között 3 hónapos *Várad*-előfizetést sorsolunk ki! A megfejtést postán vagy e-mailben juttathatják el szerkesztőségünk címére: *Várad* folyóirat, 410087 Oradea, str. Armatei Române nr. 1/A, corp C; varadszerkesztoseg@gmail.com. Kérjük, tüntessék fel a nevüket és a pontos lakcímüket!

Beküldési határidő: **2025. április 1.**

Februári számunkban megjelent rejtvényünk (*A barátságról*) helyes megfejtése: „A tartós barátságot csak a szellem és az érett évek biztosítják.”

FIZESSEN ELŐ FOLYÓIRATUNKRA!

A *VÁRAD* előfizetési díja: 3 hónapra 25 lej, 6 hónapra 50 lej, 1 évre 100 lej. A lap előfizethető a Gheorghe Șincai Bihar Megyei Könyvtár pénztárában készpénzzel vagy bankkártyával, postán pénzesutalvánnyal (mandat postal) az „Abonament *Várad*” megjegyzésnek a feltüntetésével: Consiliul Județean Bihor; CUI 4244997; Cod IBAN: RO19TREZ07621360250XXXXX, Trezoreria Oradea. Az előfizetők a lapot postán kapják meg, ezért kérjük, a nevet és a pontos lakcímet tudassák szerkesztőségünkkel személyesen, telefonon vagy elektronikus postán a következő elérhetőségeken: Nagyvárad, Armatei Române utca 1/A, C épület, II. em. 7. ajtó; telefon: 0259/431–257, 116-os mellék; 0771/269–647; postacím: 410087 Oradea, str. Armatei Române nr. 1/A, corp C; e-mail: varadszerkesztoseg@gmail.com; bibliobihor@yahoo.com.

Lapszámunk szerzői

BERTHA ZOLTÁN (1955, Szentes) József Attila- és Arany János-díjas magyar irodalomtörténész, kritikus, Debrecenben él, a Károli Gáspár Református Egyetem nyugalmazott docense. Számos tanulmánykötete és monográfiája (többek között Tamási Áronról, Sütő Andrásról, Bálint Tiborról) a határon túli, főként az erdélyi magyar irodalommal foglalkozik.

CZILI ARANKA (1982, Kovászna) költő, író, magyartanárként dolgozik szülővárosában. Kötetei: *Nyitott ablak* (versek, 2018), *A varázslatos szekrény* (versek és mesék gyerekeknek és felnőtteknek, 2020) *Késsel és villával* (versek, 2022).

DERZSY-BEN OND (1963) a Balaton-felvidéken élő író, műfordító. Művei: regények, novellák, mesék, forgatókönyvek, színművek, hangjáték, stand-up – jórészt online-publikációk.

DOMONKOS LÁSZLÓ (1951, Szeged) író, újságíró, televíziós szerkesztő. Elsősorban történeti esszéket, szociográfiát és a közelmúlt fehér foltjait feldolgozó dokumentumprózárt ír, könyveket szerkeszt, folyóiratokban, lapokban publikál. Háromtucatnyi kötete jelent meg, a legutóbbi a múlt év végén *Az É mellékén* címmel.

FLEISZ JÁNOS (1951, Nagyvárad) történész, egyetemi magántanár, az MTA köztestületének tagja, nemzetközi sakkversenybíró. Szülővárosában él, kéttucatnyi kötete jelent meg, ugyanannyit szerkesztett, kettőnek társszerzője volt, legutóbb kiadott munkája: *Nagysándor József tábornok, „a magyar függetlenségi gondolat egyik legkövetkezetesebb híve”* (Bp., 2022).

JUHOS-KISS JÁNOS (1959, Szék, Kolozs m.) tanár, költő, újságíró, Budapesten él. Tizenkét kötete jelent meg, a három legutóbbi: *Piros pipacs a vágy* (válogatott versek, 2014), *Édes anyanyelvünkön szólítanak* (versek, 2019) *Együtt és mégis külön* (dokumentarista elbeszélések, 2022).

LIPCSEI MÁRTA (1943, Nagyvárad) költő, író, tanár, szülővárosában él. A *Várad* folyóirat egyik alapítója és egykori szerkesztője. Másfél tucat könyve jelent meg, a legutóbbi *Aszály* címmel 2024-ben a budapesti Hungarovoxxnál.

KOVÁCS-SZÉLES ANDREA (1972, Magyargéres, Szatmár m.) a kolozsvári állami egyetem óvó-

és tanítóképző szakán végzett. Szülőfalujában él, ahol 1993 óta tanít. A Szatmárnémetiben megjelenő *Szamos* folyóirat 2019 óta közli írásait. 2022-ben jelent meg első novelláskötete *Vasremény* címmel.

OLÁH ANDRÁS (1959, Hajdúnánás) Illyés Gyula- és Ratkó József-díjas, Quasimodo-különdíjas költő, író. A *Partium* folyóirat szerkesztője, Mátészalkán él. Legutóbbi kötete: *Fagyponat alatt* (versek, Magyar Napló Kiadó, Bp., 2020).

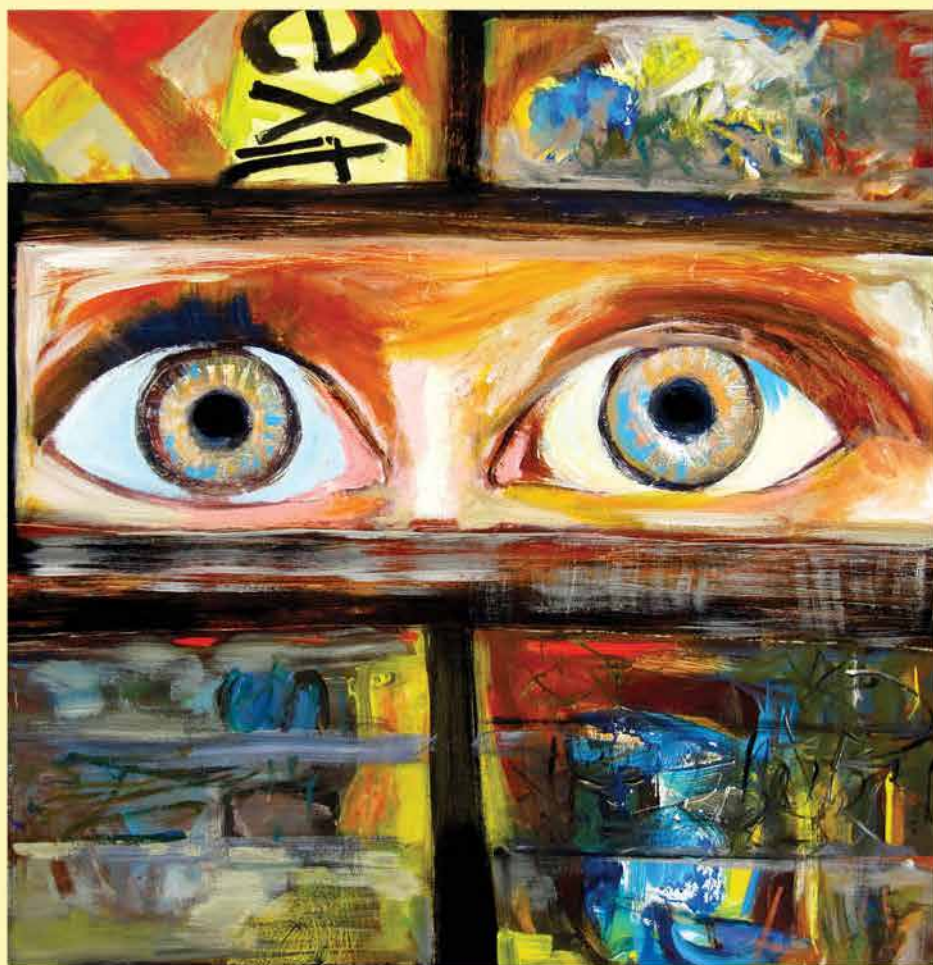
SERDÜLT BENKE ÉVA (1944, Sepsiszentgyörgy) író, tanár, több erdélyi városban élt orvos férjét követve, 1979 óta Bonyhádön és Pakson, jelenleg is itt, immár nyugdíjasként. Kötetei jelentek meg Magyarországon és Erdélyben (a legutóbbi *Gerinceltörésben* címmel a marosvásárhelyi Mentornál, 2018-ban), az utóbbi években többnyire folyóiratokban publikál, „ithon és otthon”.

SILVIU-IULIAN SANA (1980, Nagyvárad) történész, teológus, II. fokozatú tudományos kutató, a régi könyvek szakértője, a Bihar Megyei Könyvtár munkatársa. Mintegy másfél tucat, román és angol nyelvű kötet, több mint hetven tanulmány szerzője, társszerzője vagy koordinátora.

SZENTE B. LEVENTE (1972, Szörényvár) költő, író, szerkesztő, Székelykeresztúron él. Tizenöt önálló kötete jelent meg, több irodalmi, néprajzi kiadvány, antológia társszerzője. Legutóbbi kötetei az AB-ART Kiadónál jelentek meg: *Tündérkert* (meseregény, 2023, németül 2024-ben), *Elaludt fejed alatt a fény* (versek, 2024).

SZENTGYÖRGYI LÁSZLÓ (1957, Erdőszentgyörgy) költő, újságíró, Marosvásárhelyen él. Kötetei: *Kételemek között* (versek, 2016); *A montevideói lány*, (tárcák, 2021), *A reménnyel is* (versek, 2023), *A Bús Tehén besúgója és egyéb történetek* (próza, 2024).

VISKY ISTVÁN (1976, Nagyvárad) református lelkész, hebraista, újságíró. Teológiai tanulmányait Kolozsváron végezte, majd Debrecenben tanult egyháztörténetet és rendszeres teológiát. Elvégezte az Ady Endre Sajtókéllégiumot is. Írásai egyházi és közéleti kiadványokban jelennek meg, több hitéleti könyv szerzője, szerkesztője.

Ára 10 lej